

T. C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'DE İŞLETME STOKLARININ DEĞERLEMESİ VE
STOK DEĞERLEMESİNİN VERGİYE TABİ KAZANÇ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
(ESKİŞEHİR UYGULAMASI)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Harun BOZKURT

ESKİŞEHİR - 1989

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1

Birinci Bölüm

STOK VE DEĞERLEME KAVRAMI

I. <u>STOK KAVRAMI</u>	4
II. <u>İŞLETMELERİN STOK BULUNDURMA NEDENLERİ</u>	6
A. Musamelat Nedeni İle Stok Bulundurma	7
B. İhtiyat Nedeni İle Stok Bulundurma	8
C. Spekülasyon Nedeni İle Stok Bulundurma	9
III. <u>STOKLARLA İLGİLİ GİDERLER</u>	9
A. Sipariş Giderleri	10
1. İşletme İçinden Yapılan Temin Etme Giderleri	11
2. İşletme Dışından Yapılan Temin Etme Giderleri	11

B. Stok Maliyetleri	12
1. Sermaye Maliyeti	12
2. Depolama Giderleri	12
3. Yıpranma Giderleri	1
4. Stok Yetersizliğinin Doğuracağı Kayıp ve Zararlar	13
IV. <u>DEĞERLEME KAVRAMI</u>	15
A. Değerlemenin Tanımı	16
1. İşletme Ekonomisi Açısından Değerleme	18
2. Muhasebe Açısından Değerleme	19
3. Ticaret Hukuku Açısından Değerleme	20
4. Vergi Hukuku Açısından Değerleme	23
B. Değerleme İlkeleri	26
C. Değerleme Günü	27
D. Stok Değerlemesinin Önemi	29

İkinci Bölüm

STOK DEĞERLEME YÖNTEMLERİNİN V.U.K. AÇISINDAN UYGULAMA OLANAĞI VE V.U.K. GÖRE STOKLARIN DEĞERLEMESİ UYGULAMADA KARŞILAŞILAN SORUNLAR

I.	<u>STOK DEĞERLEME YÖNTEMLERİ</u>	31
	A. Stok Değerlemesi ve Maliyet Bedeli	32
	B. Stok Değerleme Yöntemleri ve V.U.K.'na Göre Uygulama Olanakları	33
	1. Has Maliyet Yöntemi ve V.U.K.'na Göre Uygulama Olanığı	33
	a. Has Maliyet Yöntemi	33
	b. Has Maliyet Yönteminin V.U.K.'na Göre Uygulama Olanığı	35
	2. Tartıli Ağırliikli Ortalama Maliyet Yöntemi ve V.U.K.'na Göre Uygulama Olanığı	36
	a. Tartıli Ağırliikli Ortalama Maliyet Yöntemi	36
	b. Tartıli Ağırliikli Ortalama Maliyet Yönteminin V.U.K.'na Göre Uygulama Olanığı	37
	3. FIFO Yöntemi ve V.U.K.'na Göre Uygulama Olanığı	38
	a. FIFO (İlk Giren İlk Çıkar Yöntemi)	38
	b. FIFO Yönteminin V.U.K.'na Göre Uygulama Olanığı	40

4. LİFO Yöntemi ve V.U.K.'na Göre Uygulama	
Olanığı	40
a. LİFO (Son Giren İlk Çıkar Yöntemi)	40
b. LİFO Yönteminin V.U.K.'na Göre Uygulama	
Olanığı	42
5. Standart Maliyet Yöntemi ve V.U.K.'na Göre	
Uygulama Olanığı	42
a. Standart Maliyet Yöntemi	42
b. Standart Maliyet Yönteminin V.U.K.'na	
Göre Uygulama Olanığı	44
6. Düşük Değer Esası ve V.U.K.'na Göre Uygulama	
Olanığı	44
a. Düşük Değer Esası	44
b. Düşük Değer Esasının V.U.K.'na Göre	
Uygulama Olanığı	46
7. Piyasa Fiyatı Yöntemi ve V.U.K.'na Göre	
Uygulama Olanığı	47
a. Piyasa Fiyatı Yöntemi	47
b. Piyasa Fiyatı Yönteminin V.U.K.'na Göre	
Uygulama Olanığı	48
C. Çeşitli Ülkelerde Stok Değerlemesi	49
1. Stokların Maliyet veya Piyasa Değerinden	
% 35 Karşılık Ayrılması	49

2. Stokların Fiziki Rezerv Ayrılması	55
II. <u>V.U.K. GÖRE STOKLARIN DEĞERLEMESİ VE DEĞERLEMEDE</u> <u>KARŞILAŞILAN SORUNLAR</u>	58
A. Satın Alınan Mallarda Değerleme	59
1. Maliyet Bedeli	60
a. Yurt İçinden Satın Alınan Mallarda Maliyet	60
b. Yurt Dışından Satın Alınan Mallarda Maliyet Giderleri	61
2. Emsal Bedeli	62
B. Üretilen Mallarda Değerleme	65
C. Maniplasyona Tabi Mallarda Değerleme	66
D. Kıymeti Düşen Mallarda Değerleme	68
E. Stok Değerlemede Karşılaşılan Sorunlar	70
1. Satın Alınan ve Üretilen Malların Değerleme Sorunları	70
a. Vade Farklarından Kaynaklanan Sorunlar ..	70
b. İskonto, Risturn ve Primlerle İlgili Sorunlar	71
c. Finansman Giderlerinden Kaynaklanan Sorunlar	72
d. Maniplasyona Tabi Malların Değerlemesine İlişkin Sorunlar	74

2. Kıymeti Düşen Malların Değerleme Sorunları	75
F. Stok Değerleme Yöntemleri ve Enflasyon	76
1. Has Maliyet Yönteminin Enflasyonist	
Dönemdeki Etkileri	77
2. Ortalama Maliyet Yönteminin Enflasyonist	
Dönemdeki Etkileri	78
3. FIFO ve LİFO Yöntemlerinin Enflasyonist	
Dönemdeki Etkileri	80
4. Piyasa Fiyatı Yönteminin Enflasyonist	
Dönemdeki Etkileri	83
G. Stok Değerleme Yöntemlerinin Enflasyonist	
Dönemdeki Etkilerinin Karşılaştırılması	85
H. Stok Değerleme Yöntemlerinin İşletmelerin	
Vergi Matrahı Üzerindeki Etkileri	87
1. Has Maliyet Yöntemi	89
2. Hareketli Ağırlıklı Ortalama Maliyet	
Yöntemi	90
3. FIFO Yöntemi	91
4. LİFO Yöntemi	91
5. Yöntemlerin Karşılaştırılması	92

Üçüncü Bölüm

STOK DEĞERLEMESİNİN İŞLETMELERİN VERGİYE TABİ KAZANÇLARI
ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ESKİŞEHİR'DEKİ BAZI
İŞLETMELERDE UYGULAMASI

I.	<u>ARAŞTIRMAMIZA KONU İŞLETMELER HAKKINDA GENEL</u>	
	<u>BİLGİLER</u>	98
	A. I. İşletme	99
	B. II. İşletme	99
	C. III. İşletme	100
II.	<u>İŞLETMELERİN STOKLARI İLE İLGİLİ VERİLER</u>	100
	A. İşletmelerin Kullandıkları Stok Değerleme	
	Yöntemleri	100
	B. İşletmelerin 1988 Yılı Stokları	101
	1. "A" İşletmesi	101
	a. İşletmenin LİFO Yöntemini Kullanması	
	Durumunda Dönem Sonu Stoklarının Değeri ..	105
	i. FİFO Yöntemine Göre Stok Değerlemesi	105
	ii. LİFO Yöntemine Göre Stok Değerlemesi	106
	iii. Yöntemlere Göre Dönem Sonu Stok	
	Değerleri	108
	iv. Enflasyon Oranının Dikkate Alınması	
	Durumunda Dönem Sonu Stok Değerleri .	109

2. "B" İşletmesi	111
a. İşletmenin LİFO veya FİFO Yöntemini Kullanması Durumunda Dönem Sonu Stokların Değeri	114
i. FİFO Yöntemine Göre Stokların Değerlemesi	115
ii. LİFO Yöntemine Göre Stokların Değerlemesi	116
iii. "B" A.Ş.'de Yöntemlere Göre Stok Değerleri	117
iv. Enflasyona Göre Dönem Sonu Stok Değerleri	118
3. "C" İşletmesi	118
a. LİFO veya FİFO Yöntemlerine Göre Dönem Sonu Stok Değerleri	124
i. LİFO Yöntemine Göre Dönem Sonu Stok Değeri	124
ii. FİFO Yöntemine Göre Dönem Sonu Stok Değeri	125
iii. "C" Ltd.Şti.'nde Yöntemlere Göre Dönem Sonu Stok Değerleri	126
iv. Enflasyona Göre Dönem Sonu Stok Değerleri	127

III. <u>FARKLI DEĞERLEME YÖNTEMLERİNE GÖRE İŞLETMELERİN</u>	
<u>VERGİ TASARRUFLARI</u>	127
A. İşletmelerin Dönem Sonu Stokları	128
B. İşletmelerde Ortalama Maliyet Yöntemi Yerine LİFO Yönteminin Kullanılması Durumunda Vergi Tasarrufu	129
C. Enflasyona Göre Ayarlama Yapılması Halinde İşletmelerin Vergi Tasarrufları	131
D. Vergi Tasarruflarınının Kredi Faiz Oranları Dikkate Alındığında İşletmelere Yaratacağı Fonlar	133
SONUÇ	137
YARARLANILAN KAYNAKLAR	i-iv

K I S A L T M A L A R

a.g.e	: Adı geçen eser
A.Ü.S.B.F	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
B.	: Baskı
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
D.	: Daire
D.S.	: Dönem Sonu
E.	: Esas
E.İ.T.İ.A.	: Eskişehir İktisadi Ticari İlimler Akademisi
ESADER	: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi
İ.İ.B.F.	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İ.Ü.İ.F.	: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi
İ.İ.T.İ.A.	: İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
K.	: Karar
Md.	: Madde
No.	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.T.K.	: Türk Ticaret Kanunu
V.U.K.	: Vergi Usul Kanunu
Ya.	: Yayın

G İ R İ Ş

Mal veya hizmet üretmek veya bunları pazarlamak amacıyla kurulan işletmelerin temel amaçlarından biri de kârlarını maksimum düzeye çıkarmaktır. Gerek üretim gerekse ticari işletmeler bu amaçlarına ulaşabilmek için bünyelerinde yeterli miktarda stok bulundurmaları zorundadırlar. Özellikle üretim işletmelerinde; üretim sürecinin kesintiye uğramaması olası talep artışlarında müşterilerin işletme mallarına olan taleplerinin zamanında karşılanabilmesi, hammadde ve malzeme fiyatlarının sürekli artması nedeniyle ucuz hammadde ve malzeme temini ve benzeri nedenlerle yeterli düzeyde stok bulundurmanın kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz.

Stok bulundurma; sağladığı yararlar yanında, işletmelerin birtakım giderleri (Stok bulundurma giderleri) de yapmalarına neden olabilmektedir. Bunun yanında, yeterli stok bulundurmayan işletmeler stok yetersizliğinden kaynaklanan giderler ve kayıplar nedeniyle güç durumda kalabilmektedirler.

Stokların işletmeler açısından taşıdıkları önem yanında, işletmeyle ilgili kişi ve kurumlar açısından da önemi büyüktür. İşletmelerin faaliyet sonuçlarını gösteren bilanço ve

gelir tablolarının doğruluk ve güvenilirliği işletmeyle ilgisi bulunan kişi ve kurumlar yanında devleti de yakından ilgilendirmektedir. İşletme bilançolarının kendilerinden beklenen bu işlevi - kişi ve kurumlara bilgi sunma - yerine getirebilmesi ancak, işletmenin sahip olduğu varlık borç ve alacaklarının sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi ile mümkündür. İşletme bilançolarının aktifinde önemli bir oranda yer alan "stoklar"ın değerlemesi, hem bilançonun doğruluk ve güvenilirliğini hem de vergi matrahının doğru olarak saptanmasını önemli ölçüde etkileyecektir. Bu nedenle çalışmamızda, "işletme stoklarının değerlendirilmesi ve stok değerlendirilmesi'nin vergiye tabi kazanç üzerindeki etkileri" konusunu incelemeye çalıştık.

Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde stok ve değerlendirme kavramları üzerinde durularak ; işletmelerin stok bulundurma nedenleri, stoklarla ilgili giderler değerlendirme kavramı ve değerlendirme'nin İşletme Ekonomisi, Muhasebe, Ticaret Hukuku ve Vergi Hukuku açılarından tanımları ile stok değerlemesinin önemi üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde; stok değerlendirme yöntemlerinin Vergi Usul Kanunu açısından uygulama olanakları ve Vergi Usul Kanunu'nda stok değerlendirilmesi, stok değerlemesinde karşılaşılan sorunlar üzerinde durulmuştur. Bu bölümde, stok değerlendirme yöntemleri açıklanarak, bu yöntemlerin Vergi Usul Kanunu'na göre uygulanması ve stokların nasıl değerlendirilmesi gerektiği, işletmelerin stoklarını değerlendirirken karşılaştıkları sorunlar ve stok değerlendirme yön-

temlerinin enflasyonist dönemdeki etkileri açıklanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, stok değerlemesinin işletmelerin vergiye tabi kazançları üzerindeki etkisinin, Eskişehirde bazı işletmeler üzerindeki uygulaması konusu açıklanmıştır. İşletmelerden alınan 1988 yılı verilerinden hareketle; işletmelerin stoklarını değerlemede kullandıkları değerlendirme yöntemlerine, ve diğer stok değerlendirme yöntemlerine göre dönem sonu stoklarının değerleri hesaplanmıştır. Ayrıca işletmelerin diğer stok değerlendirme (kullandıkları yöntem dışındaki) yöntemlerine ve stoklarda enflasyona göre ayarlama yapılması durumlarında; dönem sonu stok değerleri ve işletmelerin vergi tasarrufları konuları da bu bölümde incelenmiştir.

Sonuç bölümünde ise, çalışmanın kısa bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Birinci Bölüm

STOK VE DEĞERLEME KAVRAMI

I. STOK KAVRAMI

Ekonomi içerisindeki önemleri günden güne artan, kârlarını maksimum düzeye çıkarabilmek için sürekli çaba gösteren işletmeler, bünyelerinde bir miktar stok bulundurmaktadırlar. Özellikle üretim işletmeleri üretim süreçlerinin kesintiye uğramaması ve üretimde kullandıkları hammadde ve malzemenin maliyetlerini minimum düzeye indirebilmek amacı ile stok bulundururlar. Üretilen mallara olan talebin sağlıklı bir şekilde tahminindeki güçlük, işletmenin üretiminde sorunlara yol açabileceği gibi, gereksinim duyulan hammadde ve malzemenin kısa sürede temini için gösterilen çabalar ise işletmenin maliyetlerini artırabilmektedir.

Mamüllerin üretimi ve dağıtımını sürekli olmak yerine, bir an sürdüğünde stoklara hiçbir gereksinim duyulmaz. Bu durumda stoklara, ancak fiyat değişmelerine karşı koy-

mak için gereksinim duyulur. Bir imalat işleminin verimli olabilmesi için belirli bir stok miktarının bulundurulması gerekir. Hammadde teminindeki beklenilmeyen gecikmeler ya da satışlardaki dalgalanmalar, eğer işletmenin hammadde ve mamül stoku yoksa, işletmeyi güç durumda bırakabileceği gibi üretimin durmasına ve maliyeti son derece yüksek kapanmalara yol açabilir (1).

Stoklar, işletmenin ürününe yönelen talebin tahmininde yapılması olası hataların doğuracağı zararları azaltır ve böylece talep, tahminlerinin hatalı olmasından doğacak zararlar da kısmen giderilmiş olur. İşletmenin malına olan talep önceden bilinen ve tahmin edilen şekilde artışlar gösterdiği zaman (mevsimlik dalgalanmalar) ilave kapasiteye gereksinim duyulmadan, stoklar yardımıyla talepteki bu artışlar karşılanabilir (2).

Ticari bir işletmede stoklar, satılmak amacı ile alınan veya üretilen mallardan belirli bir tarihte mevcut olanların miktarını gösterir. Sınai bir işletme için stoklar, üretim sürecinde kullanılacak hammadde ve malzemeyi de içine alır. Bu tür stoklar üretim süreci ile fiziki olarak veya içerik bakımından değişikliğe uğrar ve sonuçta mamül stoku haline gelir (3). İster sanayi isterse ticari olsun her iki tür işletmede de hasılat, stokların

(1) Rıfat ÜSTÜN, Maliyet Muhasebesi, Bilim Teknik Yay., Eskişehir 1985, s.165.

(2) Güney DEVREZ, İşletmelerde Stok Kontrolü, A.Ü.S.B.F. Yay.No: 206-188, Ankara 1966, s.11.

(3) Özgül CEMALCILAR, Genel Muhasebe, E.İ.T.İ.A. Yay.No:102, Eskişehir 1972; s.102.

satışı ile gerçekleşir. Devreye ait net kârın tesbitinde satışlardan elde edilen hasılat, satışların maliyeti ile karşılaştırılır. Satılan malın maliyeti ile stokların değerlemesi arasında önemli bir bağ vardır. Dönem başı mevcudu ile dönem içindeki alışların toplamı satışa elverişli olan stok miktarını verir. Bu miktar, dönem sonu mevcudu ile dönem içinde satılanların maliyeti toplamına eşittir. Dönem sonu stoklarının değerlendirilmesi, dönem içinde satılan malların maliyetinin ve dolayısıyla net karın doğru olarak tesbitinde rol oynar.

İşletmenin satmak amacıyla elinde bulundurduğu (ürettiği veya satın aldığı) mallar, üretimde girdi olarak kullandığı hammadde ve yardımcı maddeler, üretim sürecinde ortaya çıkan artıklar ve ambalaj malzemelerini de stok kavramı içerisinde düşünmek mümkündür.

II. İŞLETMELERİN STOK BULUNDURMA NEDENLERİ:

Kâr amacı güden ve ürettiği mallara gelecekte ne kadar talep olacağını tam olarak kestiremeyen işletmeler, gerek normal üretim programlarını sürdürmek ve gerekse gelecekte olası bir talep artışı ile karşılaştıklarında mallarını piyasaya sunmak için, ellerinde yeterli düzeyde stok bulundurmalıdırlar. Böylece talep ve tedarik sürelerindeki belirsizliklerden kaynaklanan riskler bir yerde önlenir.

İşletmelerin stok bulundurmaya iten nedenlerin başında, hammadde sürecinden başlamak üzere bütün üretim sürecinde her siparişi karşılamamanın ne iktisaden ne de maddeten mümkün olmayacağıdır (4). İşletmeleri stok bulundurmaya iten faktörleri ortaya koyabilmek için, işletmelerin hangi saiklerle stok bulundurduklarını, başka bir anlatımla, alternatif kullanma olanakları bulunan işletme fonlarını, işletmede stoklar halinde neden tuttuklarını incelemek gerekmektedir.

Stok bulundurma saikleri hakkında ileri sürülen görüşler dağınıktır. Bu saikleri sistematik bir şekilde ifade eden K.J.Arrow, kişilerin para bulundurma saikleri ile işletmelerin para bulundurma saikleri arasında bir paralellik kurmuştur. Buna göre işletmeler de fertler gibi; muamelelat, ihtiyat ve spekülasyon saikleri ile stok bulundururlar (5).

A. Muamelelat Nedeni İle Stok Bulundurma:

İşletmelerin temel amaçlarından en önemlisi mal alım satımıdır. İşletmeler bu amaçlarını gerçekleştirirken bir yandan hammadde alırken, diğer yandan da ürettiği mamulleri satışa sunar.

(4) James Don EDWARDS-Roger A.ROEMNICH (Çev: Sait TOSUN), "Bilimsel Stok Yönetimi", Bursa İ.T.İ.A. DERGİSİ, c.III, s.185.

(5) Güney DEVREZ, a.g.e., s.7.

Nasıl ki fertler tahsilat ve ödeme işlemleri arasında zaman ve miktar bakımından bir uygunluk olmaması nedeniyle, günlük işlemlerini yerine getirebilmek için bir miktar nakit bulundurmakta iseler, işletmeler de aynı nedenle stok bulundururlar. Belirli satış hacminin ancak, belirli miktarda stok bulundurmak suretiyle korunacağı düşüncesi işletmeleri muameleat nedeni ile stok bulundurmaya zorlamaktadır.

B. İhtiyat Nedeni İle Stok Bulundurma

Mallarına olan talebin gelecekte ne kadar olacağı hakkında kesin bilgileri elde edemeyen işletmeler, ancak ellerindeki fiili verilerden hareketle gelecek hakkında tahminlerde bulunurlar. Tahminler ile fiili durum arasında sapmaların olması ise bir yerde kaçınılmazdır. İşletmeler normal üretim programını sürdürebilmek için, hammadde ve malzemenin ne kadar alınması gerektiğini geçmiş dönemlerdeki fiili verilerden hareketle temin ederken, gerek satışlarında gerekse potansiyel pazarında bir genişleme dolayısı ile elinde yeterli miktarda stok yoksa, üretim sürecinde aksaklıklar olacak ve dolayısı ile potansiyel satış olanaklarından yararlanamayacaktır.

Bunun yanında üretimde girdi olarak kullanılan hammadde, yardımcı madde ve malzemenin tedarik işlemi, işletmenin birtakım giderler (nakliye, haberleşme v.b.) yapmasına neden olur. Yeterli stok bulunduran bir işletme o an

için hem bu giderlerden kurtulmuş hem de üretim sürecini aksatmadan verimli bir şekilde çalışmış olur.

C. Spekülasyon Nedeni İle Stok Bulundurma

İşletmelerin spekülasyon saiki ile stok bulundurmalarına, fiyatların gelecekte sürekli artacağı varsayımının neden olduğu söylenebilir.

İşletmeler fiyatların yükselmekte olduğu veya maliyet ve satış olanaklarında değişmeler tahmin ettikleri devrelerde, bu değişmelerin sağladığı kârları elde etmek amacı ile de elde bir miktar stok bulundururlar. Bu nedenle işletme bünyelerinde tutulan stokları, spekülasyon nedeni ile bulundurulan stok şeklinde tanımlamak mümkündür (6).

III. STOKLARLA İLGİLİ GİDERLER

Stoklar, sağladıkları faydaların yanısıra, birtakım giderlere de neden olmaktadır. Özellikle üretim işletmelerinde, bilançonun aktif toplamının içerisinde "stok" kaleminin payı büyük olabilmektedir. Finans kaynakları ne olursa olsun işletmelerin stoklara fonlarının bir kısmını bağladıklarını söylemek mümkündür. İşletmeler stoklarını yabancı kaynaklarla finanse ettiklerinde, faiz ödemek zorunda

(6) DEVREZ, a.g.e., s.9.

kalırken, özkaynaklarla yapılan finansmanda ise, özsermaye'nin alternatif kullanım olanaklarından vazgeçme durumu söz konusu olacaktır.

Stoklar, işletmede bulunduğu sürece; sigorta, depolama ve kontrol giderlerine neden olurken, aynı zamanda fiziki yıpranma veya tükenme dolayısı ile de işletmeye mali külfetler getirmektedirler.

Stokların sağladığı fayda kadar, maliyet unsurları da gerçektir ve stok bulunduran işletmeler bu maliyetlere katlanmak zorundadırlar (7).

Stoklarla ilgili giderleri üç ana grupta incelemek mümkündür (8):

A. Sipariş Giderleri:

İşletmenin gereksinim duyduğu, hammadde, malzeme ve yardımcı maddeyi temin edebilmesi için sipariş vermesi nedeni ile ortaya çıkan giderleri bu grupta incelemek mümkündür.

Sipariş maliyeti, sipariş edilen miktar ile değil, siparişin sayısı ile ilgilidir. Başka bir anlatımla, sipariş miktarından bağımsızdır (9). Bu giderlere sipariş taki-

(7) Ahmet YÜKSEL, "Stok Yönetim Kararlarının Alınmasında Bilinmesi Gerekli Maliyet Faktörleri", I.U. İŞLETME FAK.DER., S.2, (Kasım 1975), s.69.

(8) DEVREZ, s.23.

(9) YÜKSEL, s.70.

bi, haberleşme, kırtasiye, personel giderleri, nakliye giderleri örnek verilebilir.

1. İşletme İçinden Yapılan Temin Etme Giderleri

Gereksinim duyulan girdileri, eğer işletmenin kendi bünyesinden temin etmek sözkonusu ise, bu durumda üretimin başlaması için birtakım giderlerin yapılması da kaçınılmaz olacaktır. "Üretime hazırlık masrafları" olarak da bilinen bu giderlere, makina ve teçhizatın ayarlanması, ilgili bölümde çalışacak personele ödenen ücretler örnek verilebilir. Sözkonusu üretim girdilerinin elde edilmesi ile ortadan kalan bu giderler, üretim partilerinin sayıları ile orantılıdır.

2. İşletme Dışından Yapılan Temin Etme Giderleri

İşletmeler gereksinim duyduğu hammadde, yardımcı madde ve malzemeleri çoğu kez başka işletmelerden almak durumundadırlar. Bu durumda işletmenin sipariş vermesi ve verilen siparişi takip etmesi nedeni ile ilgili giderlere katlanması gerekmektedir. Uygulamada "sipariş giderleri" adıyla da anılan bu giderler; stok personelinin sipariş talebinde bulunması nedeniyle ortaya çıkan haberleşme giderleri, kırtasiye giderleri ve ilgili departmandaki personel giderleri olarak sıralanabilir.

B. Stok Maliyetleri:

Stok bulundurmanın firmaya bir maliyeti vardır. Bu maliyeti oluşturan ögeler, ayrıntılı olarak şöyle sıralanabilir (10).

1. Sermaye Maliyeti:

Stok bulundurma firmanın giderlerini arttırabileceği gibi, firma öz kaynakları ile stokları finanse etmiş olsa da, öz kaynaklarında firma için bir alternatif (fırsat) maliyeti vardır.

Stoklara bağlanan döner sermayeye ilişkin masraf, ister vazgeçilmiş kullanma olanaklarını temsil etsin, ister faiz olarak ödenen nakdi bir masraf olsun, ambarlarda bulundurulan stokun değeri ile doğru orantılıdır ve stok değerinin bir yüzdesi olduğu kabul edilir (11).

2. Depolama Giderleri:

Depo yerinin kirası, ısıtılması, aydınlatılması, bakım masrafları ve depo yerinde çalışan personele ödenen ücretlerin tümü depolama masraflarını meydana getirir şayet

(10) Öztin AKGÜÇ, Finansal Yönetim, İstanbul Üni. Yay. No. 3344, İstanbul 1985, s.303.

(11) Halis ERENOĞLU, İşletmelerde Stokların Yönetimi ve Değerlemesi, Devlet Yatırım Bankası Yay., Ank.1973, s.20.

depo yeri işletmeye ait olup başka amaçlarla kullanılması mümkün ise, depo yerinin alternatif maliyeti söz konusudur. Bu durumda başka amaçlarla kullanıldığında getirebileceği gelir depo yerinin masrafı olarak kabul edilebilir (12).

3. Yıpranma Giderleri:

İşletme stoklarındaki mallar, hammadde veya yardımcı maddeler kimyasal ve fiziksel özellikleri gereği, stokta kaldıkları süre içerisinde değerlerinden kaybederler. Değerden kaybetme, ağırlık ve hacim olarak azalma şeklinde olabileceği gibi, ilgili malın demode olması şeklinde de ortaya çıkabilir. Bütün bu nedenlerle işletme stoktaki mallarından dolayı mali kayıplarla karşı karşıya kalabilir.

Stok tutma riski de stokta bulunan malların bozulması, kalitelerini fiziki niteliklerini kaybetmeleri, fiyatlarının düşmesi, tüketici zevklerinin değişmesi nedeniyle sürüm kabiliyetlerini yitirmeleri şeklinde alt gruplara ayrılabilir (13).

4. Stok Yetersizliğinin Doğuracağı Kayıp ve Zararlar

Stok yetersizliğinin doğuracağı kayıplar, zararlar, diğer bir deyişle stoksuz olmanın maliyeti şu noktalarda toplanabilir:

(12) ERENOĞLU, s.21.

(13) AKGÜÇ, s.304.

- i) İşlenmiş (mamûl) stokunun yetersizliği nedeniyle kârlı satış fırsatlarının kaçırılması,
- ii) Hammadde yetersizliği nedeniyle üretimin durması veya kesintiye uğramasının neden olduğu giderler (işçi çıkarma tazminatı, boz zaman için işçilere ödenen ücretler, üretimin yeniden programlanmasının gerektirdiği ek giderler, yeni alınacak işçilerin yetiştirilme giderleri, ilave satın alma ve taşıma giderleri gibi),
- iii) Müşteri siparişlerinin zamanında yerine getirilmemesi nedeniyle, sözleşmede öngörülmüş ise, zarar ve ziyan ödemeleri,
- iv) Müsterilerin güveninin yitirilmesi.

Ayrıca işletmelerce stok bulundurulmaması, işletmelerin miktar iskontolarından yararlanamadığını, ekonomik miktarlarda üretim yapamadığını ve avantajlı alış fırsatlarını kaçırdığını gösterir. Kuşkusuz yararlanılmayan miktar iskontoları, elverişli koşullarda hammadde ve malzeme sağlama olanaklarının yitirilmesi, ekonomik olmayan miktarlarda üretimin yol açtığı maliyet artışlarını işletme yönünden kayıp olarak nitelendirmek mümkündür.

Buraya kadarki açıklamalarda; işletmelerin stok bulundurma nedenleri, stok bulunduran işletmenin stoklar nedeniyle kaçınmadığı maliyetler, giderler üzerinde duruldu. Stok yetersizliğinin işletmeler açısından doğuracağı olumsuz sonuçların neler olabileceği konusuna da kısaca değin-

nildi.

Stokların işletmeler açısından öneminin daha iyi anlaşılabilmesi için yaptığımız bu açıklamalar yeterli değildir. Çünkü stokların değerinin tesbiti işlemi olan "değerleme"nin ve değerlendirme yöntemlerinin de bilinmesi ve etkilerinin araştırılması gerekir.

Bundan sonraki açıklamalarımızda, değerlendirme kavramının İşletme Ekonomisi, Muhasebe, Ticaret Hukuku ve Vergi Hukuku açılarından tanımı ve değerlendirme ilkeleriyle, değerlendirme günü üzerinde duracağız.

Bu açıklamalara geçmeden önce, değerlemenin gözle görülen en belirgin işlevinin, vergi matrahlarının belirlenmesinde araç olarak kullanılması olduğunu söyleyebiliriz (14). Gerçekten, vergi matrahlarının hesaplanması ile ilgili iktisadi kıymetlerin miktar ve tutar olarak belirlenmesi, değerlemenin temel işlevidir.

IV. DEĞERLEME KAVRAMI

Değer, bir şeyin taşıdığı kıymet, karşılık veya bir kimsenin taşıdığı yüksek ve yararlı nitelikler anlamında kullanılmaktadır. Hemen her insan bilinçli veya bilinçsiz olarak günlük yaşamında, birtakım şeyleri değerlendirme durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. Bireyin içinde

(14) Nevzat SAYGILIOĞLU- Hüsamettin BİÇER, İşletmelerde Vergi ve Muhasebe, Ankara, 1982, s.75.

bulunduğu psikolojik ve ekonomik koşullar, onların mal ve hizmetlere farklı değerler vermelerine neden olabilmektedir. Bir birey için çok değerli olan bir mal grubu, bir başkası için çok az değerli olabilmektedir. Değerleme kavramına bu yönü ile bakıldığında subjektif bir kavram olduğunu söyleyebiliriz.

Özellikle, aynı madde ile değişik kişi ve grupların ilgili olması durumunda (örneğin ortaklıklarda) konunun önemi daha da artmakta, tüm bu kişi ve grupların gereksinim ve çıkarlarına yanıt verebilecek ortak bir kıstas bulma zorunluluğu doğmaktadır ki, bu noktada değerlemenin objektif yönü ortaya çıkmaktadır (15).

Değerleme kavramının objektif ve subjektif yönleri hakkında bu kısa açıklamadan sonra, değerlemenin tanımını, İşletme Ekonomisi, Vergi Hukuku, Muhasebe ve Ticaret Hukuku açısından değerleme kavramının ne anlamda kullanıldığı konularını üzerinde durabiliriz.

A. Değerlemenin Tanımı

Değerleme kavramını objektif kıstasa göre şöylece tanımlamak mümkündür;

Belirli bir iktisadi kıymetin, belirli zamanlardaki değerinin para cinsinden ifadesi değerleme olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan sonra değerlemenin iki aşamalı bir işlem olduğu söylenebilir. Öncelikle değerlemesi yapı-

(15) R.Bülent KALEMDAROĞLU, "Değerlemenin Önemi ve Değeri Düşen Mallarda Değerleme" VERGİ DÜNYASI DERGİSİ, C.III S.17, s.20.

lacak iktisadi kıymetin sayım, tartım v.b. yollarla belirlenmesi, ikinci aşamada ise, belirlenen kıymetin para ile ifade edilmesi gerekir (16).

Tanımdan, değerleme konusunun "iktisadi kıymet" olduğunu çıkarmak mümkündür. Bunun yanında "değerleme zamanı" da bu genel tanımdan çıkmaktadır. Tanımdaki "belirli zamanlardaki değerinin ..." ifadesi, değerleme konusu kıymetin o anki değerinin sürekli değişmeyeceği anlamında kullanılmayıp, tersine iktisadi kıymetin o anki değerinin ileride sürekli değişeceği şeklinde yorumlanabilir.

Değerleme çeşitli amaçlar için başvurulan bir tekniktir. İşletme Ekonomisi yönünden değerlemenin önde gelen amacı hesap dönemi sonucunu saptamaktır (17). Gerçekten günümüz işletmelerinde kapitalin artması, rekabetin korkunç derecede şiddetlenmesi, ön hesaplamaların önem kazanması, işletme yöneticilerini daha ince hesaplar yapmaya zorlamaktadır. İşletme içinde doğmuş ve doğacak olan değerleri adım adım izlemek, işletmede üretilen ekonomik maddeleri işletme ve piyasa koşullarına uygun olarak değerlemek, işletme politikasında önemli bir yer tutmaktadır (18).

(16) Baki MERİÇ, Değerleme, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yay., İst., 1982, s.5.

(17) Rüştü ERİMEZ, Değerleme ve Mali Tablolar, İst., 1975, s.28.

(18) Burhan CEYHAN, Vergi Muhasebesi Yönünden Değerleme, İzmir, 1968, s.9.

1. İşletme Ekonomisi Açısından Değerleme:

Mal veya hizmet üretmek veya bunları pazarlamak amacıyla kurulan ekonomik birimler şeklinde tanımlayabileceğimiz işletmeler, faaliyetlerini sürdürürken rakip işletmelerin davranışlarını da dikkate alırlar. Kârlılık amacı hemen her işletmede ön planda olduğundan, bu amaca ulaşmak için işletmeler, gerek maliyetlerini gerekse satış politikalarını daha açık ve net hesaplamak amacıyla bünyelerinde yeni birimler oluşturma yoluna gitmektedirler.

İşletmeleri bu yönde davranmaya iten nedenlerin başında kârlılık verimlilik ve piyasadaki pazar yapını yükseltme gelmektedir. Buradan hareketle işletmeler, hem mevcut varlıklarını, tasarruflarında bulunan iktisadi kıymetleri hem de gelecekte edinecekleri ekonomik varlıkları değerlemek, bu varlık ve kıymetlerin gerçek durumunu saptamak durumundadırlar.

İşletme yöneticisi, işletmeye dahil sabit ve döner varlıkları, üretimi yapılan maddeleri değerlerken iki temel amacı gözönünde bulundurur; birincisi, değerlemenin yapıldığı anda işletmenin mevcut durumunu görmek, ikincisi de, bu değerleri işletmenin gelecekteki amaçlarını gerçekleştirmede kullanmak.

Şu halde işletme yöneticisi işletmeye dahil iktisadi kıymetleri değerlerken,

1) Varlıkların çeşitli unsurlarının değişik dönemlerdeki durumlarını açıklamak, işleyişleri sonucunda varlıklarda

miktar ve değer bakımından ortaya çıkan değişiklikleri ve bunların sonuçlarını öğrenmek için bir takım değerlemeler yapmak zorunluluğundan,

2) İşletmenin gerek satın alışlarda gerekse mal ve hizmet üretimleri sırasında, yaptıkları değerlemeye göre, alternatif araçları ve yöntemler arasında seçim yapmak zorunluluğundan hareket etmektedir (19).

2. Muhasebe Açısından Değerleme:

İşletmenin mali nitelikteki olaylarını kaydeden, sınıflandıran, özetleyen ve bunları raporlar halinde gereksinim duyan kişi ve kurumlara sunmayı amaçlayan muhasebe, kendinden beklenen bu işlevi yerine getirebilmesi için, işletmenin tasarrufunda bulunan iktisadi kıymetlerin değerleri ile yakından ilgilenmesi gerekmektedir.

İşletmelerin finansal yapıları ve faaliyet sonuçları hakkında ortaklara, kredi kuruluğlarına ve nc kişilere bilgi veren bilanço ve gelir tablosu rakamlarının sağlıklı bir yapıda olması veya başka bir anlatımla güvenilirliğinin, ancak sağlıklı bir değerleme ile mümkün olacağını söyleyebiliriz.

(19) MERİÇ, s.7.

3. Ticaret Hukuku Açısından Değerleme

Genellikle, işletmelerin V.U.K. hükümlerini dikkate alarak düzenledikleri bilanço "Mali Bilanço", T.T.K. hükümleri çerçevesinde düzenlenen bilanço ise, "Ticari Bilanço" olarak tanımlanmaktadır. Her iki bilançoda da bir kâr vardır. Bunlar, "Ticari Kâr" ve vergi matrahına esas teşkil eden "Mali Kâr" olarak adlandırılmaktadır. İşletmeleri ticari ve mali bilanço düzenlemeye yöneltten nedenlerden biri de T.T.K. ve V.U.K.'nun hükümlerindeki farklılık ve buna bağlı olarak değerlendirme konusunun her iki kanunda da farklı şekillerde düzenlenmiş olmasıdır.

Ticaret Kanunu'nun değerlendirme ile ilgili hükümlerine bakıldığında, ticari bilançoların düzenlenmesinde uyulması gereken bu hükümlerin genelde, işletme sermayesinin haksız bir şekilde yöneticilere ve ortaklara geçmesini önleyerek işletme ile ilişkisi bulunan üçüncü kişilere ait hak ve çıkarların korunması amacı ile düzenlenmiş olduğu anlaşılmaktadır (20).

Ticaret Hukuku açısından değerlendirme, ticari bilançodaki değerlemeyi anlatır. Vergi Hukuku ile Ticaret Hukuku açısından değerlendirme kurallarının farklılığı, Ticaret Hukuku'nun tutuculuğu ve özellikle gizli yedekler gibi önlemlerle işletmenin finansal yapısını güçlendirmeyi amaçlamasından doğar.

(20) MERİÇ, s.9.

T.T.K.'nun 75. maddesinde "bütün aktiflerin en çok bilanço gününde işletme için sahip oldukları değer ile değerlendirilecekleri" hüküm altına alınmıştır. Bu değerlendirilme hükmünün V.U.K.'nun 264'nci maddesinde tanımı yapılan "tasarruf değeri" ile eş anlamlı olduğunu söyleyebiliriz. Bu madde'nin "en çok" kelimeleri ile maksimum bir değer tavanı hükmü koyduğu açıktır (21). Ticaret Kanunu'nun "bütün aktifler en çok bilanço gününde "işletme için haiz oldukları" değer üzerinden kaydolunur" hükmünün anlamı, tüm malların işletme bakımından sahip oldukları değere göre objektif bir tahminle değerlendirilmesi demektir (22).

T.T.K.'nun 75. maddesinde, bütün aktiflerin en çok bilanço gününde işletme için sahip oldukları değer ile değerlendirilecekleri hüküm altına alınmıştır. Bu değerlendirilme hükmünün V.U.K.'nun 264. maddesinde tanımı yapılan "tasarruf değeri" ile eş anlamlı olduğunu söyleyebiliriz.

T.T.K.'daki bu hüküm genel bir hükümdür. Bu hükmün daha çok şahıs işletmelerini bağladığını söyleyebiliriz. Çünkü aynı maddenin son fıkrasında sermaye şirketleri hakkındaki özel hükümlerin saklı olduğu belirtilmektedir. Sermaye şirketleri aktiflerini, maliyet bedelini aşmamak koşuluyla değerleyebilirler. Yani kanunla azami limit saptanmıştır. Oysa, vergileme yönünden önem taşıyan mali bilançola-

(21) Salih ŞANVER, İşletme Vergiciliği ve Türk Vergi Sistemi, İ.İ.T.İ.A. Yay. No.42-99, İstanbul, 1968, s.78.

(22) Halil ARSLANLI, Kara Ticaret Hukuku Dersleri, Genel Hükümler, İst., 1959, s.143.

rın oluşturulması için yapılacak değerlendirme, V.U.K.'nun değerlendirme hükümlerine uygun olarak yapılacak ve T.T.K.'nın aksine asgari limitlerin altına inilmeyecektir (23).

T.T.K.'nun 458-464.maddeleri sermaye şirketleri için özel bazı değerlendirme ilke ve ölçüleri getirmiştir. "İşletmede devamlı olarak kullanılan sabit aktifler, ham maddeler, işlenmiş ve yarı işlenmiş eşya, mal ve satılık diğer mallar en fazla maliyet değeri üzerinden bilançoya geçirilebilirler"(T.T.K.Md.461).

Sermaye şirketlerinin T.T.K.'nun "ticari defterler" bölümündeki değerlendirme esaslarına uyma zorunlulukları yanında, kanunda kendileri için bağlayıcılığı olan özel hükümler olduğu yukarıda ifade edilmişti. Kanun'un anonim şirketlerle ilgili maddelerinde düzenlenen bu özel hükümlere, anonim şirketlerin dışında eshamlı komandit şirketlerin ve limited şirketlerin de tabi oldukları 475 ve 534'üncü maddelerde hüküm altına alınmıştır. Söz konusu hükümlere göre; sermaye şirketleri, aktiflerini en fazla maliyet bedeli ile değerlendireceklerdir. Görüldüğü gibi değerlemede azami bir sınır getirilmiştir ve şirketler bu sınırı aşamayacaklardır. Ancak şirketin gelişmesini ve istikrârlı kâr payı dağıtımını sağlamak amacıyla, aktiflerin bilanço günündeki değerlerinden daha aşağı bir değerle değerlendirilip bilançoya dahil edilerek gizli yedek akçe ayırabilmesi 458'inci maddeye göre mümkündür(24).

Sonuçta, T.T.K.'nun şahıs şirketleri için daha esnek davranarak, aktiflerin değerlemesinde işletme için

(23) Gürçan GÜNESER, "Değerleme Esasları", MALİ SORUNLARA ÇÖZÜM DER. S.8, (Ağustos 1985), s.18.

(24) Bu konuda daha fazla bilgi için Bkz., GÜNESER, a.g.m., ve Ahmet KIZIL, Muhasebede Envanter ve Değerleme, Der. Yay. İst., 1982, s.15.

sahip oldukları değeri esas aldığıını, buna karşın sermaye şirketleri için hem sınırlayıcı hem de kesin hükümler koyduğunu söylemek mümkündür.

4. Vergi Hukuku Açısından Değerleme:

Vergi Hukuku açısından değerlendirme, ekonomik varlıklara vergi matrahının belirlenmesi için parasal bir değer biçme işlemi şeklinde tanımlanabilir. Genellikle, servet üzerinden alınan vergiler için parasal bir değer saptanması zorunludur. Bu durum, işletme gelirinin belirlenmesinde daha fazla önem taşımaktadır. Çünkü; gelirlerini özsermaye karşılaştırması yolu ile hesaplayan işletmelerde vergilendirilebilir geliri ortaya koyan net değer artışını bulmak için aktif toplamından borçları düşerek karşılaştırma yapmak gerekir. Aktif ve borç toplamalarının bulunması ise değerlendirme yapılması demektir. Bir başka anlatımla, işletmelerin varlık ve borçlarının uygun bir biçimde değerlendirilmesinin önemi, vergilendirilebilir gelirin, çeşitli bilanço kalemlerindeki değerlere bağlı olduğu gerçeğinde yatar (25).

V.U.K.'nın 258. maddesinde ise "Değerleme, vergi matrahlarının hesaplanmasıyla ilgili iktisadi kıymetlerin takdir ve tesbitidir" hükmü ile değerlemenin tanımı yapılmıştır.

(25) Ömer Faruk BATIREL, Teoride ve Türk Vergi Sisteminde Değerleme, İstanbul 1974, s.13.

Şu halde, değerleme yapabilmek için:

- Öncelikle değerlemeye tabi tutulacak ekonomik bir varlığın veya servet unsurunun bulunması,
- Sonra değerlemesi yapılacak ekonomik kıymetin takdiri (para cinsinden ifadesi) ve tesbiti (saymak, ölçmek, tartmak v.b. yollarla) nin yapılması,
- Son olarakta bu işlemlerin vergi matrahlarının doğru saptanması amacına yönelik olması gerekmektedir (26).

Tanımdan da anlaşılacağı üzere, değerleme, işlemi, belirli zamanlar itibariyle bir iktisadi kıymetin değerini tayinden ibarettir. Örneğin gelir ve kurumlar vergilerinde, hesap dönemleri sonu itibariyle, herhangi bir işletmenin mevcut ve alacaklarının ve borçlarının taşıdığı değer tayin ve tespit edilmeden o döneme ait kazancın hesaplanması mümkün değildir. Aynı şekilde Veraset ve İntikal Vergisinin matrahının hesaplanabilmesi için intikal eden mal ve hakların, intikal tarihi itibariyle değerinin tayin ve tespit edilmesine ihtiyaç vardır (27).

Gelir ve Kurumlar Vergileriyle ilgili değerleme, esas itibariyle, mükellefler tarafından bizzat yapılır. Mükelleflerce yapılacak değerlemede, Vergi Usul Kanunu'nda öngörülen değerleme ölçülerine uyulur. Bazı durumlarda mükellefler bizzat değerleme yapamazlar. Bu durumlarda takdir

(26) KALEMDAROĞLU, s.21.

(27) Oğuz AYDEMİR, "Değerleme", MALİYE POSTASI DERGİSİ, C.VIII, S.174, s.15.

komisyonlarınca takdir olunan kıymetler değerlemeye esas alınır. Bu nedenle değerlemenin tanımında takdir kavramı da kullanılmıştır.

Değerleme esasları, V.U.K.'nda vergileme açısından ve devlete karşı sorumluluk yönünden, T.T.K.'nda ise firmanın kârlılığı, kâr dağıtımı ve firmanın ortaklarına karşı sorumluluğu yönünden ele alınmıştır. V.U.K.'da yer alan değerlendirme hükümlerinin T.T.K.'nu hükümlerinden daha geniş ve ayrıntılı olarak ele alınış nedeni, işletmelerin vergi matrahlarına esas alınan Malî Kâr'ın düşük saptanmasına olanak tanımamak şeklinde belirtilebilir. Bu nedenle V.U.K.'da değerlendirme hükümlerine geniş bir şekilde yer verilerek, mükelleflerin vergiye tabi kârlarının belirlenmesi teknik bir konu haline getirilmiştir. Vergi kanunlarının mükelleflerin anlayabilecekleri sadelikte olması, mükelleflerin vergi ile ilgili ödevlerini yerine getirebilmeleri açısından olduğu kadar vergi güvenliği açısından da önemlidir. Değerleme gibi çok önemli bir konunun geniş bir çerçevede içerisinde tutularak, her kıymetin tek tek hangi ölçülerle değerlendirileceğinin belirlenmesi olayı kavrama gücü ortaya çıkaracaktır (28). Ancak, vergi güvenliği yönünden bunun böyle olmasının tek çare olduğu söylenebilir.

V.U.K.'da değerlendirme ile ilgili hükümlerin genişliğinin konunun anlaşılmasını güçleştirdiği konusundaki eleştirilere katılmadığımızı, konunun bir kaç madde ile sınırlama yoluna gidilmesinin konuyu karmaşık bir yapıya sürükleyebi-

(28) GÜNESER, s.18-19.

leceğini söyleyebilirim. Kanun koyucunun her iktisadi kıymet için tek tek ölçüler getirmesinin nedeni bence, iktisadi kıymetlerin niteliklerinin farklı oluşundan kaynaklanmaktadır.

B. Değerleme İlkeleri.

"Değerlemede, iktisadi kıymetlerden her biri tek başına nazara alınır, teamülen aynı cinsten sayılan malları ve düşük kıymetli müteferrik eşyayı toplu olarak değerlendirilmek caizdir." (V.U.K. Md.260).

Aslında değerlemede temel ilke, ekonomik değerlerin tek tek değerlendirilmesi olmakla beraber bazı sapmalar vardır. Bunların başında taşınmaz malların bütünleyici parçaları (mütemmim cüzleri), ikinci derece parçaları (teferruatı) ve yedek parçaları gelir. Bütünleyici parçalar, ikinci derece parçalar ve yedek parçalar bağımsız birer ekonomik değer olmakla beraber bağlı oldukları taşınmaz mallarla birlikte anlam ifade ederler. İşte, hukuksal ekonomik ve pratik zorunluluklar nedeniyle anılan parçalar taşınmaz mallarla birlikte değerlemeye tabi tutulur. Bir diğer sapma hali, geleneksel olarak aynı cinsten olan malların topluca değerlendirilmesi, zorunluluğudur. Bir diğer anlatımla fiziki anlamda eş olan misli mallar topluca değerlendirilir (29).

(29) SAYGILIOĞLU-BİÇER, s.79.

C. Değerleme Günü:

Vergi matrahının tespiti bakımından önemli olan bir konu da değerlemenin zamanı, veya değerlendirme günüdür. İşletmeye dahil iktisadi kıymetler (değerleme konusu varlıklar) geçitli faktörlerin de etkisiyle sürekli bir değişime konu olurlar. Bunun sonucunda iktisadi kıymetlerin değerlerinde dalgalanmaların görülmesi de doğaldır. İktisadi kıymetlerin değerlendirme günündeki değerleri ile başka bir zaman sürecindeki değeri farklı olabilmektedir.

V.U.K.'nın 259. maddesi; (Değerleme günü ile ilgili olarak;) "Değerlemede, iktisadi kıymetlerin vergi kanunlarında gösterilen gün ve zamanlarda haiz oldukları kıymetler esas tutulur" şeklindedir.

Bu hüküm aslında yeteri kadar açık ve kapsamlı değildir. Değerleme zamanı bakımından vergi kanunlarında da özel ve açık hükümler yoktur. Bu nedenle genel olarak şöyle bir belirleme yapılabilir (30):

Değerleme, değerlemeyi gerektiren olayların cereyan ettiği zamanda veya o zaman itibariyle yapılır.

İşletmeye dahil iktisadi kıymetlerin değerlendirme zamanı "bilanço günü"dür. Bilanço günü Ticaret Hukukunda; işletmenin açılış tarihi ve on iki aydan çok olmayan iş yılı sonu..., Vergi Hukukunda da; işe başlama tarihi ve hesap

(30) AYDEMİR, s.15.

dönemi sonudur. Ticaret Kanunu ve Vergi Kanunlarına göre değerlendirme ve bilanço günü (kanunlarda yer alan "işletmenin açılış tarihi" ve "işe başlama tarihi" deyimlerinin farklı anlamlara gelebileceği üzerinde durulmazsa) işin başlangıç tarihi ve yıl sonudur. Şu halde, ötedenberi faaliyetine devam eden işletmeler için asgari olarak yılda bir defa (faaliyet dönemi sonunda değerlendirme yapma ve bilanço çıkartma mecburiyeti vardır.) (31).

Bilindiği gibi işletmeler sürekli hareket halindedir. Değerleme gününde işletmelerin bir anlık resimleri çekilerek sonuç belirlenir. Yoksa rastgele dönemlerde yapılacak değerlendirmeler yanlış sonuçlar doğurabilir. Bu bakımdan değerlemenin, yasalarda belirtilen gün ve zamanlarda yapılması gerekir. Ancak Vergi Usul Yasası usul hükümlerini genelde düzenlediği için değerlendirme gününü belirlerken ilgili yasalara gidilmesi gerektiğini ifade etmiş durumdadır (32).

Örneğin gelir vergisinde genel yaklaşım biçimi, bir takvim yılının gelirini vergilendirdiği için takvim yılının son günü olan "31 Aralık" tarihidir. Yine de her bir kazanç ve irat itibarıyla farklı durumlar vardır. Benzer durum Kurumlar Vergisinde de vardır. Veraset ve intikal vergisinde, ölüm veya intikalın olduğu tarih değerlendirme günüdür.

Bu örnekler her bir vergi için ayrı ayrı sıralanabilir. Ancak hepsinde göze çarpan, ortak nokta, vergiyi

(31) MERİÇ, s.21.

(32) SAYGILIOĞLU-BİÇER, s.78.

doğuran olay ile değerleme günü arasında bir paralelliğin bulunmasıdır. Verginin beyanının ve ödenmesinin daha sonraki bir zamana bırakılması bu durumu etkilemez.

D. Stok Değerlemesinin Önemi:

İşletmelerin faaliyet sonuçlarının değerlendirilmesinde bir ölçü kabul edebileceğimiz dönem kârının doğru saptanabilmesi için, stok değerlemesi üzerinde önemle durulması gerekir. Stokların değerlemesi sadece dönem kârının saptanması bakımından önemli olmayıp, işletmenin ürettiği malların maliyetlerinin tesbiti açısından da önemlidir.

Stokların değerlemesi, işletmenin sattığı ve kullandığı maddelerin bir değerlemesi olduğundan doğrudan doğruya maliyetleri ve mal satış kârını etkileyen bir olaydır. Bu sebeple işletmeler stokların değerlemesi üzerinde daha hassasiyetle dururlar (33).

Stok değerlemesinin vergi matrahının hesaplanması açısından da önemli bir konu olduğu söylenebilir. Bilindiği gibi, özsermaye mukayesesi yoluyla işletmenin dönem sonu ve dönem başı varlıklarını saptamak ve bulunan değerden borçların düşülmesinden sonra bulunacak mali kâr (vergi matrahı), işletmenin varlıklarının değerlendirilmesinden doğrudan etkilenmektedir.

(33) KIZIL, s.79.

Değerleme gününde işletmelerin envanterinde bulunan stokların hangi değerle değerlendirileceği konusu ticari ve özellikle mali kârın tespiti açısından önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira vergilendirilebilecek kazancın belirlenmesinde stokların değerlendirilmesi ana faktörlerden biridir. Yıl sonundaki stokların envanter değeri, dolaylı olarak, işletmenin sattığı malların maliyetini etkilemektedir. Bu durum ise, safi kazancın saptanmasında etkilidir. Bir başka şekilde ifade edilirse, yıl sonu mal stokunun düşük değerlendirilmesi demek, vergilendirilebilecek kazancın düşük tespiti demektir. Bu türden değişik değerlendirme yöntemleri vergilendirilecek kazançların tespitinde esaslı farklılıklara neden olabilmektedir (34).

(34) MERİÇ, s.69'dan, G.L. Johnson ve İ.A. Gentry, Finney and Miller's Principles of Accounting Introductory, 1970, s.571.

İkinci Bölüm

STOK DEĞERLEME YÖNTEMLERİNİN V.U.K. AÇISINDAN UYGULAMA OLANAĞI VE V.U.K. GÖRE STOKLARIN DEĞERLEMESİ UYGULAMADA KARŞILAŞILAN SORUNLAR

I. STOK DEĞERLEME YÖNTEMLERİ:

İşletmeler üretim faaliyetleri sırasında farklı zamanlarda, farklı tutar ve türden hammadde ve malzeme almakta ve bu hammadde ve malzemeler de yine değişik zamanlarda üretime konu olmaktadır. Eğer işletmeler tek bir çeşit mal üretimi ile uğraşsa ve bu mal için de tek bir hammaddeyi üretim sürecinde girdi olarak kullansalardı, stok değerlemesi daha basit bir şekilde yapılacak ve sorunlara neden olmayacaktı. Oysa, hem hammadde ve mamüllerin çeşitliliği hem de farklı zaman ve fiyatlardan işletmeye girmesi konuyu karmaşık bir yapıya götürebilmektedir.

Özellikle fiyatların sürekli dalgalanmalar gösterdiği zamanlarda alınan hammadde ve yarı mamüllerin, üretim sürecinden satışa elverişli mamül olarak çıkmasına kadar ki ge-

çen sürede mamül maliyetleri de dolaylı olarak bu durumdan etkilenebilmektedir.

Stok değerlendirme yöntemleri bir yerde, değişik zamanlarda değişik fiyatlarla işletmeye giren hammadde, yardımcı madde ve mamüllerin mamül maliyetinin saptanmasına (dönem sonunda) olanak tanıyan bir hesaplama yöntemidir diyebiliriz. Yöntemlerin özellikleri gereği farklı maliyetler ortaya çıkarmakta ve dolayısıyla işletmenin dönem sonu tablolarındaki stok kalemi farklı olabilmektedir. Bunun sonucunda da dönem kârı her yöntemde farklı bir şekilde oluşmaktadır.

Stok değerlendirme yöntemleri, dönem kârının hesaplanması ve işletmenin mali durumunun gerçekçi bir şekilde yansıtılması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Dönem sonundaki stok tutarının yüksek gösterilmesi, satılan mal maliyetinin gerçek değerinden daha düşük ve dönem kârının daha yüksek saptanmasına yol açarken, dönem sonundaki stok tutarının olduğundan daha düşük gösterilmesi durumunda, satılan mal maliyetinin olduğundan daha yüksek ve dönem kârının olduğundan daha düşük saptanmasına yol açar (1).

A- Stok Değerlemesi ve Maliyet Bedeli:

Stoklar, satın alınması veya işletmede imal edilmesi hallerinin her ikisinde de işletme açısından maliyeti olan mallardır ve bu nedenle stok değerlemesinde maliyet bedelinin tesbiti çok önemlidir.

(1) Remzi ÖRTEN, "Stok Değerleme Usulleri", A.İ.T.İ.İ.A Dergisi, C.İV, S.1, s.305.

Maliyet deyimi ile genel olarak; bir malı satın almak ya da üretmek için yapılan harcamalar ifade edilir. Bu harcamalar yanında malların satışı ile ilgili giderler de maliyete dahil edilir (2).

Maliyet bedeli, iktisadi bir kıymetin iktisap edilmesi veyahut değerinin arttırılması münasebetiyle yapılan ödemelerle bunlara müteferri bilumum giderlerin toplamını ifade eder (V.U.K. Md.262).

Maliyet bedeli ile ilgili değerlendirme yöntemlerini; Has-Spesifik (ya da Özel) Maliyet ve Ortalama Maliyet yöntemi olarak bir ayırımı tabi tutmak mümkündür.

B- Stok Değerleme Yöntemleri ve Vergi Usul Kanunu'na Göre Uygulama Olanakları

1. Has Maliyet Yöntemi ve Vergi Usul Kanunu'na Göre Uygulama Olanığı

a. Has Maliyet Yöntemi:

Stokların değerlemesinde has maliyet bedeli esası uygulandığında; satılan, işletme ihtiyaçlarında ve üretimde kullanılan ya da dönem sonunda işletmenin elinde kalan stokların her birinin ilgili oldukları alış faturalarında görülen değerlerle değerlendirilmesi söz konusu olmaktadır. Gerçeğe en uygun bir sonuç vermesine karşın bu yöntemin uygulanabilmesi için;

(2) M.Ali CANOĞLU, "Vergi Mevzuatımızda Maliyet", M.E.K, 19. Seri, Yıl; 1969, s.145.

hesap dönemi içinde satın alınan her parti malın ayrı ayrı izlenmesi ve bu mallardan dönem sonunda kalanların ayrı ayrı saptanması gerekmektedir (3).

Yöntemin uygulama esasları ilk bakışta basitmiş gibi gözükmesine karşın, yöntemin, uygulanmasının birtakım güçlükleri de beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür. Bu yöntemin, büyük partilerde ve tek mamül grubu üzerinde çalışan işletmelerde kolaylıkla uygulanabildiği halde, sayıca ve çok çeşitli mal ve hammadde ile çalışan işletmelerde kolayca uygulanamadığını söyleyebiliriz. Dönem sonunda kalan çok sayı ve çeşitteki hammadde ve malzemenin hangi partiye ait olduğunun saptanmasındaki güçlükler, yöntemin uygulanmasını önemli ölçüde sınırlandırabilmektedir (4).

Konuyu şöyle bir örnekle açıklayabiliriz; İşletmenin dönem başı stoklarının 15.000, bir ve ikinci parti mal alımlarının sırasıyla 10.000 ve 20.000 birim olduğunu, satışlarının ise 15.000 ve 20.000 birim olması durumunda has maliyet yöntemine göre dönem sonu stok değeri $10.000 \times 170 = 1.700.000$ TL olacaktır.

TABLO:1 HAS MALİYET YÖNTEMİ

Açıklama	Alışlar (Birim)	Bir. maliyet (TL)	Tutar (TL)	D.S.STOK (TL) DEĞERİ
D.B. STOK (1.1.)	15.000.-	150.-	2.250.000	
1.Parti Alış	10.000.-	170.-	1.700.000	
2.Parti Alış	20.000.-	190.-	3.800.000	
Satışa Hazır Mal Maliyeti	45.000.-		7.700.000	
1.Parti Satış	15.000.-			
2.Parti Satış	20.000.-			
Top. Satış	35.000.-			
D.S.STOK	10.000.-	170.-		1.700.000-

(3) ERİMEZ, s.86.

(4) Bu konuda daha fazla bilgi için Bkz.; ÜSTÜN, s.203-204.

Tabloda da görüldüğü gibi, işletmenin elinde kalan dönem sonundaki stok miktarı 10.000 birim olup, bu miktar birinci partideki alımların maliyeti olan 170 ₺ ile değerlendirilmiş ve 1.700.000 ₺ olarak hesaplanmıştır.

b. Has Maliyet Yönteminin Vergi Usul Kanunu'na Göre Uygulama Olanakları:

V.U.K 'nun değerlendirme ile ilgili maddelerinin yorumundan hareketle, stokların değerlemesinde esas alınan yöntemin maliyet yöntemi olduğunu söylemek mümkündür (5). V.U.K.'na göre stoklar, gerek satış ve işletme içi kullanımlarda, gerekse hesap dönemi sonunda spesifik (has) maliyet bedeli ile değerlendirilebilir. Bir bakıma V.U.K.'muzun has maliyet bedeli ile değerlendirme yöntemini kabul ettiği söylenebilir.

Vergi Usul Kanununda belirtilen asıl stok değerlendirme yönteminin bu yöntem (has maliyet yöntemi) olduğu söylenebilir. Vergicilik açısından değerlemenin işlevi, vergi matrahlarının tam ve doğru olarak saptanması olduğuna göre, bu yöntemin amacı sağlayan en doğru yöntem olduğu kabul edilebilir. İşletmelerin alıp sattıkları veya ürettikleri stokların miktar ve maliyetlerini tam olarak izlemeleri halinde bu yöntemin uygulanması gerekir. Ancak tüm işletmelerin bu yöntemi uygulamasının bir yerde olanaksız olduğunu söyleyebiliriz. Az sayıda ve yüksek fiyatlı (mobilya, taşıt araçları, ziynet eşyası vb) stoklar için uygulanabilen bu yöntem, çok sayıda ve küçük birimler halinde veya sıvı haldeki stokların değerlendirilmesinde kolaylıkla uygulanamamaktadır.

(5) Bu konuda Bkz; ERİMEZ, s.144 ve SAYGILIOĞLU-BİÇER, s.81.

2. Tartılı Ağırlıklı Ortalama Maliyet Yöntemi ve Vergi Usul Kanunu'na Göre Uygulama Olanığı

a. Tartılı Ağırlıklı Ortalama Maliyet Yöntemi

Bu yöntem, stok maliyetlerinin tesbitinde devre başı stokları ve devre içindeki alışların ortalamasının kullanılması düşüncesinden gelişmiştir. Uygulama fiyatların basit ortalaması değil, tartılı ortalaması şeklindedir (6).

Has Maliyet yönteminde kullandığımız verileri bu yöntemde kullandığımızda dönem sonu stok değerinin 1.800.000 TL olduğunu aşağıdaki tabloda görmek mümkündür;

TABLO:2 ORTALAMA MALİYET YÖNTEMİ

Miktar	Mal.	Tutar	ÇIKAN	Bir. Fiy.	TUTAR	KALAN	TUTAR
15.000.-	150.-	2.250.000.-	--	--	--	15.000.-	2.250.000.-
10.000.-	170.-	1.700.000.-	--	--	--	25.000.-	3.950.000.-
			15.000.-	158	2.370.000.-	10.000.-	1.580.000.-
20.000.-	190.-	3.899.900.-	--	--	--	30.000.-	5.380.000.-
			20.000.-	179	3.580.000.-	10.000.-	1.800.000.-

(6) Tuğrul TÜFEKÇİOĞLU, "İşletmelerde Stok Problemi" E.İ.T.İ.A Dergisi, C.X, S.1, s.144.

Tablo 2'de işletmeden 15.000 birimlik malın çıkması (ya da üretime verilmesi) durumunda maliyet $\frac{3.950.000}{25.000} = 158 \text{ TL}$, 20.000 birimlik mal çıkışında ise $\frac{5380.000}{30.000} = 179 \text{ TL}$ ' dir. Dönem sonu stok tutarı ise 1.800.000 TL dir.

Piyasa fiyatları sabit oranlarda ya da sık sık değiştiğinde, hammadde ve malzeme genellikle küçük hacimli ve düşük maliyetli birimlerden oluştuklarında ve imalata da küçük miktarlar halinde gönderildiklerinde, bu yöntem yararlı sonuçlar sağlar (7). Yöntemin uygulanması için, hammadde ve malların birbirine karışmış olması şart değildir. Ham madde ve malların birbirine karışma ve işletme içi ihtiyaçlarla satışlarda bu karışımın kullanılma olasılığı bulunduğu bütün hallerde, bu değerlendirme yöntemi uygulanabilir (8).

b. Tartılı Ağırlıklı Ortalama Maliyet Yönteminin Vergi Usul Kanunu'na Göre Uygulama Olanığı

Bu yöntemin fiili maliyetlere yakın sonuç vermesi açısından vergicilikte kullanılmasının sakınca yaratmayacağını savunan yazarlar (9), işletmelerin devamlı envanter tutması durumunda, bu yönteme göre stok değerlemesinin vergicilik açısından kullanımının sağlıklı olduğunu ifade etmektedirler. Bu yöntem diğer stok değerlendirme yöntemlerine oranla daha çabuk ve bir bakıma doğru sonuçlar verir. Özellikle büyük partiler halinde çıkışların yapıldığı iş kollarında bu yöntemi uygulama

(7) ÜSTÜN, s.204.

(8) ERİMEZ, s.91.

(9) Bu konuda Bkz; ERİMEZ, s.145, SAYGILIOĞLU-BİÇER, s.84
MERİÇ, s.102.

olanağının olduğu söylenebilir.

Ancak, kanımızca Has Maliyet Yöntemi ile Tartılı Ağırlıklı Ortalama Maliyet Yönteminin, veriler aynı olmasına karşın farklı dönem sonu stok sonuçlarını yansıtması nedeniyle bu savların iddia edildiği kadar kesin olmadığını ortaya koymaktadır. (Aynı verilerde, Has Maliyet Yönteminde dönem sonu stoklarının değeri 1.700.000 TL iken, Tartılı Ağırlıklı Ortalama Maliyet Yönteminde bu rakam 1.800.000 TL'dir.)

3. FIFO Yöntemi ve Vergi Usul Kanunu'na Göre Uygulama Olanığı:

a- FIFO (İlk Giren İlk Çıkar Yöntemi)

Bu yöntemle göre; stoktaki çıkış sırasının en eski stoktan başlanmak suretiyle saptanması ve dönem sonunda kalan stokların en son alınan mallardan oluştuğu varsayılmaktadır (10).

Başka bir anlatımla bu yöntemde, stoklara ilk giren mal veya hammadde, stoktan ilk sırada çıkmakta veya üretimde kullanılmaktadır. Akla şöyle bir soru gelebilir; homojen mallar birbirlerinden ayrılmayacak bir şekilde karışırlarsa, çıkışların en eski maldan mı yoksa yeni giren mal grubundan (veya hammadde) olduğu nasıl saptanacaktır?

Gerçekten, fiili stok çıkışlarının hangi partilerden olduklarını saptamak bu durumda güç olabilmektedir. Ancak, bu yöntemde, stok kalemlerinin fiziki akımına bakılmaksızın,

(10) ÖRTEN, s.308.

depoda çekilen stokların, depoya giriş sırasına göre çıktığı ve elde kalan stokların en yeni alımlardan oluştuğu varsayımı kabul edilmektedir.

Yöntemin en belirgin sakıncası, yüksek fiyat döneminde kazancı şişirmesi ve fiyat düşüklüğü sırasında da kazancı azaltmasıdır (11).

İlk Giren İlk Çıkar Yöntemine göre dönem sonu stok değerini aşağıdaki tablodaki gibi saptamak mümkündür.

TABLO 3. FIFO YÖNTEMİ

GİREN			ÇIKAN			KALAN		
Birim	Mal.	TUTAR	Birim	Mal.	TUTAR	Birim	Mal.	TUTAR
15.000	150	2.250.000.-	--	--	--	15.000	150	2.250.000.-
10.000	170	1.700.000.-				10.000	170	1.700.000.-
			15.000	150	2.250.000.-	10.000	170	1.700.000.-
20.000	190	3.800.000.-				20.000	190	3.800.000.-
			10.000	170	1.700.000.-	10.000	190	1.900.000.-
			10.000	190	1.900.000.-	=====	===	=====

Tablo 3'de de görüldüğü gibi, 15.000 birimlik ilk çıkış, stok'a ilk giren 15.000 birimden yapılmıştır. İkinci parti mal (veya hammadde) çıkışı ise 20.000 birimdir. Yöntem gereği 10.000 birim stoktaki 170.-TL maliyetli partiden, 10.000 birim ise 190 TL maliyetli partiden olmak üzere 20.000 birimlik çıkış farklı maliyetlerden (giriş sırasına göre) değerlendirilmiştir. Dönem sonu stokta kalan 10.000 birimlik mal ise 190 TL maliyetle 1.900.000 TL değerindedir.

(11) SAYGILIOĞLU-BİÇER, s.86.

b- FIFO Yönteminin V.U.K Göre Uygulama Olanacağı:

Fiili maliyet esasının benimsendiği vergi hukukumuzda, ilk giren malın fiilen ilk çıktığının kanıtlanmadığı sürece, FIFO yönteminin uygulama olanağının olmadığını, başka bir ifade ile, bu yöntemin uygulama koşulunun ancak; ilk giren mal veya hammaddenin işletmeden ilk çıktığının işletmece kanıtlanması koşuluna bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Vergi Usul Kanununda açık bir hüküm bulunmamasıyla beraber, hesap dönemi sonunda mevcut stokların değerlemesinde ilk giren ilk çıkar değerlendirme yönteminin uygulanması mümkündür (12).

Kanımızca, yöntemin fiyatların yükselme eğilimi gösterdiği devrelerde kullanılması vergicilik açısından sakınca yaratmazken, işletmeler bu yöntemi kullanmaktan kaçınacaklardır. Çünkü; enflasyonist bir ortamda FIFO yönteminin kullanılması durumunda, işletmeler elde etmedikleri kârlar üzerinden de vergi vermek zorunda kalabilirler. Yöntem fiyat artışlarının olduğu bir evrede kârların şişmesine neden olabilmektedir. (13).

4. LIFO Yöntemi ve V.U.K. Göre Uygulama Olanacağı :

a- LIFO (Son Giren İlk Çıkar Yöntemi):

Lifo yöntemine göre; stoklara en son giren malların, üretime veya satışa ilk kez gideceği varsayılmaktadır.

Gerek stok hareketlerini saptama zamanları gerekse

(12) ERİMEZ, s.144., MERİÇ, s.102.

(13) Bkz; ÜSTÜN, s.213.

muhasebeleştirme açılarından Lifo'nun genel yapısı yukarıda tanımlandığı gibidir (14).

Bu değerlendirme yönteminde, satılan veya üretimde kullanılan hammadde ve malzemenin, işletmenin depo veya satış yerine en son girenlerden olduğu kabul edilir. Buna göre; en son alınan mallar bitinceye kadar işletmeden çıkan kıymetler, en son alınan maliyet bedeli ile değerlendirilir. Bunların bitiminden sonra, bir önce alınanların maliyet bedeli dikkate alınır. Dönem sonu stokları ise, önceden alınan mallardan işletmede kalanlar olarak kabul edildiği için, bunların fiili maliyet bedeli ile değerlendirilir (15).

Diğer yöntemlerde kullandığımız verileri bu yöntemde de dikkate aldığımızda dönem sonu stok tutarını aşağıdaki tabloda görmek mümkündür;

TABLO:4 LİFO YÖNTEMİ

GİREN			ÇIKAN			KALAN		
Birim	Maliyet	TUTAR	Birim	Maliy	TUTAR	Birim	Maliyet	TUTAR
15.000.-	150.-	2.250.000.-	--	--	--	15.000	150.-	2.250.000.-
10.000.-	170.-	1.700.000.-	--	--	--	10.000	170.	1.700.000.-
			10.000	170	1.700.000	10.000	150	1.500.000.-
			5.000	150	750.000			
20.000.-	190.-	3.800.000.-	--	--	--	20.000	190	3.800.000.-
			20.000	190	3.800.000	10.000	150	1.500.000.-

Tablodan da görüldüğü gibi, 15.000 birimlik ilk çıkışın; 10.000 birim'i stoklara ilk giren 170 TL birim maliyet-

(14) Alparslan PEKER, Enflasyon Ortamında Stok Değerleme Yöntemleri ve Lifo, I.U. İşletme Fak. Yay. No:40, s.100.

(15) ERİMEZ, s.89.

li, 5000 birimi ise 150 TL maliyetli partiden yapılmıştır. Son giren malların ilk çıktığı varsayımının bir sonucu olarak, ikinci çıkış (20.000 birim) 190 birim maliyetli partiden yapılmıştır. Dönem sonu stok tutarı ise $10.000 \times 150 = 1.500.000.-$ TL 'dir.

b- LİFO Yönteminin V.U.K. Göre Uygulama Olanakları:

LİFO yöntemi, fiyat artışlarının (kısmen) maliyetlere yansıtılabilmemesine olanak tanıması açısından yapay kârların oluşumunu engelleyen bir yöntemdir. Ayrıca yöntem, havalî kârları önlemek bakımından konjonktür dalgalanmaları üzerinde de düzenleyici bir etkiye sahiptir. Bu özelliklerinden dolayı birçok işletme bu yöntemi uygulamak istemektedir. Ancak teorideki anlamı ile varsayımına dayanan LİFO yönteminin vergi hukukumuzda uygulama olanaklarının olmadığını söylemek mümkündür. (16).

Buna karşılık, enflasyonist dönemlerde LİFO'nun vergi idaresince kabulü ancak; işletmeye son giren malın fiilen ilk önce çıktığının kanıtlanması durumunda mümkün olabilir.

5. Standart Maliyet Yöntemi ve Vergi Usul Kanunu'na Göre Uygulama Olanakları

a- Standart Maliyet Yöntemi;

Bu yönteme göre; bütün stok kalemleri önceden saptanan birim maliyetlerle değerlendirilmektedir. Diğer bir anlatımla

(16) Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Bkz; ERİMEZ, s.144, MERİÇ, s.102, Nasuhi BURSAL, Muhasebe-Maliyet ve Finansal Kontrol Konuları, İ.Ü.İ.F. Yay.İst.1976, s.82.

stoklara girişler fiili maliyet fiyatı ile değerlendirildiği halde, çıkışlar için önceden saptanan bir standart fiyat uygulanmaktadır. Böylece, standart maliyet (17) saptandıktan sonra, yeni bir standart maliyet saptanıncaya kadar, bütün çıkışlar ve dönem sonunda kalan stoklar hep bu standart maliyetle değerlendirilmektedir (18).

Yöntemin bu kısa tanımından sonra, işletmenin saptadığı standart maliyet fiyatınının 180 TL olduğunu varsaydığımızda, diğer yöntemlerdeki verileri burada da sabit varsaydığımızda; dönem sonu stok değeri tablo 5'deki gibi 5.500.000 TL dir.

TABLO:5 STANDART MALİYET YÖNTEMİ

Satılan Birim	Maliyet	TUTAR	DÖNEM SONU			
			Birim	Bir.Mal.	TUTAR	STOK DEĞERİ
35.000.-	180.-	6.300.000.-	10.000.-	180.-	1.800.000	5.500.000.- (6.300.000 - 1.800.000)

Stoktaki malların standart maliyetleri ile gerçek maliyetleri arasındaki farklar, dönem sonunda; ya Kâr/Zarar Hesabına (veya Satılan Malların Maliyeti Hesabına) aktarılır, ya da; Stoklar ile S.M.M arasında orantılı olarak paylaştırılır. Olumlu farklar, bilançonun pasifinde "Gelecek Döneme Ait Gelirler", Olumsuz farklar ise "Gelecek Dönem'e Ait Giderler"

- (17) Standart maliyetler; Üretimden önce saptanırlar. Bu maliyetleri geçmişe ait maliyet ortalamalarını alarak veya normal ekonomik ve işletme şartları altında gelecekte gerçekleşmesi beklenen maliyetlerden hareketle saptamak mümkündür. Bkz; BACKER-JACOBSEN, s.291.
- (18) ÖRTEN, s.316.

hesapları adı altında gösterilip, gelecek dönem hesapları ile karşılaştırılıp kapatılır.

b- Standart Maliyet Yöntemi'nin Vergi Usul Kanunu'na
Göre Uygulama Olanığı:

Stokların değerlemesinde, dolayısı ile dönem kazancının saptanmasında bu yöntemin kullanılması V.U.K.'na göre mümkün değildir. Ancak farkların stoklar ve satılan malların maliyeti arasında dağıtılması ile bu yöntemin uygulanmasında bir sakınca olmadığını belirtmek mümkündür. Çünkü; V.U.K'nun 275. maddesine göre işletmeler, fiili maliyetlerinin saptanmasında serbest bırakılmışlardır (19).

6. Düşük Değer Esası ve V.U.K. Göre Uygulama
Olanakları

a- Düşük Değer Esası :

Bu yönetime göre; fiyatlar ne kadar yükselme eğiliminde olursa olsun, hiç bir zaman maliyet bedelinden fazla bir fiyatla stok değerlemesi yapılmamakta, buna karşın; stokların piyasa değeri maliyet bedelinden düşük olduğu zaman, bu düşüş değerlemede dikkate alınmaktadır. Bunun sonucunda; stokların piyasa fiyatlarının yükselmesinden doğan kâr, dönem kârının saptanmasında dikkate alınmazken, fiyat düşmeleri sonucu doğabilecek olası zararlar satışlardan önce fiyatların düştüğü dönemde dikkate alınmaktadır.

(19) Bu konuda Bkz; SAYGILIOĞLU-BİÇER, s.93, MERİÇ, s.107.

Bu yöntemin uygulanış nedenini; fiyat düşüşlerinden doğabilecek zararların, satışın yapıldığı ve zararın fiilen doğduğu tarihte değil, fiyatların düştüğü dönemde dikkate alınmasını ve o dönem kârının buna göre saptanmasına olanak tanınması şeklinde belirtmek mümkündür (20).

Düşük değerle değerlendirme yöntemi aşağıda açıklanan şekillerde ve tablo 6'da görüldüğü gibi uygulanabilmektedir(21).

- Bütün stok kalemleri için maliyet bedelleri ve piyasa fiyatları ayrı ayrı karşılaştırılır ve bunlardan hangisi daha düşük ise değerlemeye o değer esas alınır.

- Stokların tamamı maliyet bedeli ve piyasa fiyatı ile değerlendirilerek karşılaştırma yapılır.

- Stok kalemleri tasnif edilecek ana gruplar altında toplanır ve maliyet bedeli piyasa değeri karşılaştırması yapılır.

Bu yöntemi, yukarıda sıralanan üç farklı uygulamasını bir örnekle aşağıdaki tabloda açıklayabiliriz.

TABLO 6 (Düşük Değer Yönteminin Farklı Uygulamaları)

Stok Grupları	Kalemler	Piyasa Değeri	Maliyet Bedeli	Stok Değeri		
				a	b	c
I	A	900.000.-	750.000.-	750.000.-		
	B	700.000.-	670.000.-	670.000.-		
	Toplam	1600.000.-	1420.000.-			1.420.000.-
II	C	1.400.000.-	1300.000.-	1.300.000.-		
	D	1.700.000.-	2200.000.-	1.700.000.-		
		3.100.000.-	3500.000.-			3.100.000.-
TOPLAM		4.700.000.-	4.800.000.-			4.520.000.-

(20) ERİMEZ, s.95.

(21) Öztin AKGÜÇ, Mali Tablolar Analizi, s.67.

Tablo.6'da; a sütununda stok kalemlerinin maliyet bedelleri ile piyasa fiyatları karşılaştırılmış ve düşük olanı alınmıştır. Bu durumda stok kalemlerinin toplam değeri 1.420.000 ₺ olarak bulunmuştur.

İkinci uygulamada stok kalemlerinin tamamı maliyet bedeli ve piyasa fiyatı ile değerlendirilmiş, bunlardan düşük olan 4.700.000 ₺'lik piyasa değeri toplamı esas alınmıştır.

c Sütununda ise düzenlenip ana gruplar altında toplanan stok kalemlerinin maliyet bedeli ve piyasa değerleri karşılaştırılarak bunlardan düşük olanları alınmış ve sonuçta stokların toplamı 4.520.000 ₺ olarak bulunmuştur.

b- Düşük Değer Esasının V.U.K Göre Uygulama Olanığı

Stokların, maliyet veya piyasa fiyatından düşük olanı ile değerlemesini amaçlayan bu yöntem, vergi hukukunda teoridekinden farklı bir şekilde yaklaşmıştır. Bu yöntemin karşılığının V.U.K'nun 274. maddesinde düzenlenen düşük değer esası olduğunu söyleyebiliriz. Bu maddeye göre; stokların maliyet veya piyasa değeri karşılaştırılmakta ve piyasa değerinin asgari %10 düşüklük göstermesi durumunda "emsal bedeli" ile değerlendirilmektedir.

Teorideki düşük değer esası ile vergi hukukundaki emsal bedeli esasının farklı yönleri bulunduğunu ve bu yöntemin vergi hukukumuzda doğrudan uygulama olanağının olmadığını söyleyebiliriz. Stokların işletmeye olan yararının, maliyetin önemli ölçüde altına düşmüş olması, stokların maliyetle değerlendirilmesinden ayrılmayı gerektirir. Fiyat düzeyinin değişmesi veya diğer nedenlerle faaliyetler sırasında, stoktaki

malların elden çıkarılması durumunda işletmenin elde edeceği yararın, maliyetten daha düşük olacağını gösteren olayların varlığında, maliyetle, piyasa değerinin gösterdiği azalmış fayda arasındaki fark; içinde bulunulan döneme zarar yazılmalıdır. Bu ise eldeki stokların maliyetten düşük düzeyde olan piyasa fiyatı ile değerlendirme yöntemini kullanmakla gerçekleşir. Bu yöntemin doğrudan değil de dolaylı olarak kullanılması olanağının işletmelere tanınmasının nedenini; kanunkoyucunun, ödevlilerin eline "piyasa değeri" gibi nispeten belirsiz ve subjektif bir ölçü verilmemesi amacından kaynaklandığını söylemek mümkündür (22).

7. Piyasa Fiyatı Yöntemi ve V.U.K Göre Uygulama Olanağı

a. Piyasa Fiyatı Yöntemi:

Bu yöntemde, üretime gönderilen ve stokta kalan ham madde ve malzemeler o anda piyasada cari olan fiyatlarla değerlendirilir. Bu yöntemin amacını; LIFO yönteminin kullanılması ile elde edilen gelir raporlamasına ilişkin yararların arttırılması ve bilançoda cari yenileme fiyatlarına yakın fiyatların kullanılması oluşturur(23).

Bu yönteme göre yapılan stok değerlemesinde, stokların ikâme fiyatlarına göre değerlemeye tabi tutulduklarını söylemek mümkündür (24). Diğer bir ifade ile bu yönteme göre stoklar, piyasa fiyatının maliyet bedelinden daha düşük veya

(22) Bkz: MERİÇ, s.107-108.

(23) ÜSTÜN, s.190.

(24) ÖRTEN, s.318.

daha yüksek olmasına bakılmadan piyasa fiyatları ile değerlendirilmektedir.

Örneğin bir işletmenin 200.000 birim A malını Piyasa Fiyatı Yöntemi'ne göre değerlediğimizde; (A malının piyasadaki birim değerinin 80 TL olduğu ve maliyet bedelinin 90 TL olduğu varsayılırsa) aşağıdaki tabloyu düzenlemek mümkündür;

TABLO:7 PİYASA FİYATI YÖNTEMİ

Birim	Piyasa Fiyatı	Maliyet Bedeli	TUTAR		Piyasa Değeri ile STOKLAR
			Piy.Fia.Göre	Mal. B.Göre	
200.000	80 TL	90 TL	16.000.000.-	18.000.000.-	2.000.000.-

200.000 birimlik A malının piyasa fiyatı (80 TL)'na göre değeri 16.000.000 TL iken, Maliyet Bedeli'ne göre (90 TL) tutarı ise 18.000.000 TL'dir. Bu iki rakam arasındaki fark ise (18.000.000 - 16.000.000) 2.000.000 TL'dir.

b- Piyasa Fiyatı Yönteminin V.U.K Göre Uygulama Olanığı

Piyasa Fiyatı Yöntemi'nin vergicilikte uygulama olanaklarının olmadığını söylemek mümkündür. Ayrıca; Danıştay 4. Dairesi'nin 25.9.1967 tarih ve E: 1963/2988, K: 1967/4116 sayılı kararında da, Piyasa Fiyatına göre yapılacak stok değerlemesi kabul edilmemektedir (25).

(25) Bkz; MERİÇ, s.109.

C. Cesitli Ülkelerde Stok Değerlemesi

Avrupa ülkelerinde işletmelerin stoklarının değerlemesi bazı farklılıklar göstermektedir. Bu ülkelerden bazılarındaki stok değerlemesi ile ilgili uygulamaları kısaca açıklayacak olursak; Danimarka'da; stok fiyatlarında meydana gelecek değişikliklerin etkilerini gidermek amacıyla, genellikle stokların maliyet veya piyasa değerinin %35'i oranında vergiden istisna edilen karşılıklar ayrılmaktadır. Finlandiya'da; geçerli bir yöntem uygulanmak koşuluyla saptanan değerle satış değeri arasındaki fark, matrahın hesaplanmasında dikkate alınmak koşuluyla stok değerlemesi konusunda mükellefler serbest bırakılmışlardır. Hollanda'da; işletmelerin varlıklarını sürdürebilmek için gereksinme duydukları aktiflerini korumak amacıyla, stok değerlemesinde fiyatlardaki gelişmelerinde dikkate alınmasına olanak tanınmıştır. Federal Almanya'da; stokların değerlemesinde, para değerindeki değişimleri giderici düzeltmeler yapılmasına karşın stokların yıl sonundaki piyasa fiyatı, yıl başındaki piyasa fiyatını % 10 dan fazla aşarsa bu oranı aşan kısım vergiye tabi tutulmamaktadır(26).

1- Stokların Maliyet Veya Piyasa Değerinden % 35

Karşılık Ayrılması:

Danimarka'daki stok değerlemesi ile ilgili uygulamayı bazı varsayımların ışığı altında (sayısal verilerle ilgili) kısaca açıklamaya çalışalım;

Bir işletmenin Has Maliyet Yöntemine göre stok maliyeti 220.000 TL, satılan malın maliyeti 400.000 TL, satışlarının 650.000 TL ve bu durumda vergi öncesi kârının 250.000 TL olduğunu varsayalım. İşletme Has Maliyet Yöntemi yerine Tartılı Ortalama Maliyet Yöntemini kullansaydı stok maliyetinin 228.300 TL, satılan malın maliyetinin 391.700 TL, vergi öncesi kârın da 258.300 TL, FIFO yöntemini kullansaydı; stok maliyetinin 240.000 TL, S.M.M 'nin 380.000 TL, vergi öncesi kâr 270.000 TL, LİFO yöntemi uygulansaydı stok maliyeti 210.000 TL S.M.M 410.000 TL, vergi öncesi kârın da 240.000 TL olabileceğini varsayalım (Tüm yöntemlerde satışların 650.000 TL olduğu varsayılıyor). Verilerle ilgili bu varsayımların ışığı altında stoklardan karşılık ayrılıp ayrılmama durumlarında stok maliyeti, satılan malın maliyeti ve vergi öncesi kârda nasıl bir değişme olabileceğini aşağıdaki tablo yardımıyla açıklayabiliriz (27).

TABLO:8 STOK MALİYETLERİNDEN % 35 KARŞILIK AYRILIP AYRILMAMASI KOŞULLARININ KARŞILAŞTIRILMASI (1000L)

YÖNTEM	Stok Maliyeti	%35 karşılık ayrılıncaya Stok Mal.	I S.M.M	II (%35 K) S.M.M	I ve II %7	I ve II I.KÂR (%35 K)	I VERGİ Ö. KÂR	I ve II V.Ö. KÂR %
Has Mal.	220.000.-	143.000.-	400.000.-	477.000.-	+%19	173.000.-	250.000.-	-% 44
Tar.Ort.	228.300.-	148.395.-	391.700.-	471.605.-	+%20	178.395.-	258.300.-	-% 44
FİFO	240.000.-	156.000.-	380.000.-	464.000.-	+%22	186.000.-	270.000.-	-% 45
LİFO	210.000.-	136.500.-	410.000.-	483.500.-	+%17	166.500.-	240.000.-	-% 44

(27) Varsayımlarla ilgili veriler bu çalışmanın "H-Stok Değerleme Yöntemlerinin İşletmelerin Vergi Matrahı Üzerindeki Etkileri" bölümündeki tablolardan alınmıştır.

Tablo'da görüldüğü gibi, stokların maliyet değerleri üzerinden % 35 oranında karşılık ayrılmış ve bu karşılıktan sonraki "Satılan Malın Maliyeti" ile "Vergi öncesi Kâr" rakamlarına ulaşılmıştır. Örneğin; Has maliyet yönteminde; normal koşullarda stok maliyeti önceki tablolarda açıklandığı gibi 220.000 TL'dir. Bu değer üzerinden % 35 karşılık (77.000 TL) ayrılmış ve stok maliyeti $(220.000 - 77.000 = 143.000)$ 143.000 TL olmuştur.

Tablo 27'de satılan malın maliyeti bu yöntemde 400.000 TL iken, % 35 karşılık ayrılması durumunda satılan malın maliyeti (D.B.Stok=100.000+D.İçİ Alış.=520.000=620.000 satılabilir mal maliyeti, $620.000 - 143.000$ (D.S.Stok)=477.000 S.M.M) 477.000 TL olmuştur. Normal koşullardaki durumu gösteren I SMM sütununda SMM 400.000 TL iken % 35 karşılık dikkate alınarak düzenlenen II SMM sütunundaki rakam 477.000 TL olmuştur. Aradaki artış ise % 19'dur. Bu artışın, %35 karşılık ayrılması nedeniyle dönem sonu stok maliyeti'nin normal koşullara göre daha az saptanmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Satılan malın maliyeti'ndeki bu artış vergi öncesi kârda azalışa neden olmuş ve normal koşullarda vergi öncesi kâr 250.000 TL iken (I. KÂR vergi öncesi) %35 karşılık durumunda vergi öncesi kâr 173.000 TL'dir. Aradaki fark %44'dür. $(250.000 - 173.000 = 77.000 / 173.000 = 0,44)$. Buradan da işletme'nin dönem sonu stoklarının maliyetleri üzerinden %35 karşılık ayrılması durumu'nun vergi öncesi kâr'ı % 44 azalttığını söyleyebiliriz.

Yukarıdaki tablo'dan hareketle değişik vergi oranlarında her iki durumda (normal ve %35 karşılık koşulları) öde-

necek vergileri karşılaştırabiliriz.

TABLO:9 % 35 KARŞILIK AYRILIP AYRILMAMASI VE DEĞİŞİK VERGİ ORANLARINDA ÖDENECEK VERGİLERİN KARŞILAŞTIRILMASI (1000TL)

YÖNTEM	% 30			% 40			% 60			% 80		
	I.Ö.H.V.	II.Ö.H.V.	% ±	I.Ö.H.V.	II.Ö.H.V.	% ±	I.Ö.H.V.	II.Ö.H.V.	% ±	I.Ö.H.V.	II.Ö.H.V.	% ±
Hes Mal.	75.000.-	51.900.-	% 44	100.000.-	69.200.-	% 44	150.000.-	103.800.-	% 44	200.000.-	138.400.-	% 44
Tar. Ort.	77.490.-	53.519.-	% 44	103.320.-	71.358.-	% 44	154.980.-	107.037.-	% 44	206.640.-	142.716.-	% 44
FİFO	81.000.-	55.800.-	% 44	108.000.-	74.400.-	% 44	162.000.-	111.600.-	% 44	216.000.-	148.800.-	% 44
LİFO	72.000.-	49.950.-	% 44	96.000.-	66.600.-	% 44	144.000.-	99.900.-	% 44	192.000.-	133.200.-	% 44

Tablo'da değişik vergi oranlarında; stok maliyetlerinden % 35 karşılık ayrılması ve ayrılmaması koşulları karşılaştırılmış ve ödenecek vergiler arasındaki farklar yüzde olarak belirtilmiştir. Buna göre; Tartılı Ağırlıklı Ortalama Maliyet yönteminde (daha önceki tablolarda hesaplanan vergi öncesi kâr; karşılık ayırma durumunda 178.395 TL karşılık ayrılmaması koşulunda 258.300 TL idi.) her vergi oranında işletme'nin ödeyeceği vergi % 44 daha azdır. Örneğin, % 80 vergi oranında ödenecek vergiler 200.000 ve 183.400 TL-iki ayrı durumda-karşılık ayrılması halinde önceki duruma göre $200.000 - 183.400 = 16.600$ TL daha az vergi ödenecektir. Bu da önceki duruma göre $16.600/138.400=0,44$ daha az vergi ödeneceği anlamındadır.

Bir diğer değişik stok değerlendirme uygulaması da dönem sonundaki stok fiyatının, dönem başındaki stok fiyatını %10' dan fazla aşması durumunda, aşan kısmın vergi dışı tutulması şeklindedir. Bu durumda işletmenin sağlayacağı vergi tasar-

rufu ile ilgili olarak aşağıdaki tablo düzenlenebilir (Dönem sonu-dönem başı stok fiyatlarının, %15, %20, %40, %60 ve %80 olasılıkları dikkate alınmıştır. Diğer veriler önceki tablolardan alınmıştır).

TABLO: 10 DEĞİŞİK ENFLASYON KOŞULLARINDA VERGİ DİŐİ BIRAKILACAK STOK TUTARLARI (1000 TL)

YÖNTEM	D.S.STOK	VERGİ DİŐİ BIRAKILACAK TUTAR				
		% 15	% 20	% 40	% 60	% 80
Has Mal,	220.000.-	11.000.-	22.000.-	66.000.-	110.000.-	154.000.-
Tar. Ort.	228.300.-	11.415.-	22.830.-	68.490.-	114.150.-	159.810.-
FİFO	240.000.-	12.000.-	24.000.-	72.000.-	120.000.-	168.000.-
LİFO	210.000.-	10.500.-	21.000.-	63.000.-	105.000.-	147.000.-

Tablo'da Dönem sonu stok tutarları (Tablo 26' dan) alınmıştır. Bu uygulamaya göre fiyat artışı % 10' u aşarsa aşan kısım vergi dışı tutulmaktaydı. Örneğın LİFO'da %80 enflasyon oranında vergi dışı bırakılacak stokların tutarı 147.000 TL dir. ($\%80 - \%10 = \%70$, $210.000 \cdot \%70 = 147.000$ TL dir)

Bu uygulama ile ilgili olarak, vergi dışı bırakılan stok tutarlarının değışik vergi oranlarındaki değerlerini (vergi tasarruflarını) tablo halinde gösterebiliriz.

TABLO:11 %30 VERGİ ORANINDA VERGİ TASARRUFU

YÖNTEM	VERGİ DIŞI BIRAKILAN TUTAR									
	%15(%5)	%30	%20	%30	%40	%30	%60	%30	%80	%30
Has Mal.	11.000.-	3.300.-	22.000.-	6.600.-	66.000.-	19.800.-	110.000.-	33.000.-	154.000.-	46.200.-
Ter. Ağ. Ort.	11.415.-	3.425.-	22.830.-	6.849.-	68.490.-	20.547.-	114.150.-	34.245.-	159.810.-	47.943.-
FİFO	12.000.-	3.600.-	24.000.-	7.200.-	72.000.-	21.600.-	120.000.-	36.000.-	168.000.-	50.400.-
LİFO	10.500.-	3.150.-	21.000.-	6.300.-	63.000.-	18.900.-	105.000.-	31.500.-	147.000.-	44.100.-

Tablo'da önceki tablodan hareketle; stok fiyat artışlarının çeşitli olasılıklarına göre bulunan (vergi dışı bırakılacak tutar) rakamlar tablodaki %15, %20, %30...%80 sütunlarında gösterilmiştir. Bu uygulama gereği fiyat artışları %10 dan fazla ise aşan kısım (%10'u) vergi dışı bırakılmakta idi. Bu nedenle %15 sütunundaki değer aslında (%15-%10=%5)%5'dir. Buradan da vergi oranını %30 varsayarak değişik yöntemlere göre vergi tasarruflarını göstermeye çalıştık. Örneğin, Has Maliyet yönteminde % 80'lik fiyat artışı olan bir dönemde %30 vergi oranında İşletme'nin vergi tasarrufu 46.200 TL dir.

Vergi oranlarını %40 varsaydığımızda her yöntemde önceki tablolardan hareketle vergi tasarruflarını aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

TABLO:12 % 40 VERGİ ORANINDA VERGİ TASARRUFU

YÖNTEM	Fiyat Artış Oranları - Vergi Oranı									
	% 15	% 40	% 20	% 40	% 40	% 40	% 60	% 40	% 80	% 40
Has Mal.	11.000.-	4.400.-	22.000.-	8.800.-	66.000.-	26.400.-	110.000.-	44.000.-	154.000.-	61.600.-
Ter. Ağ. Ort.	11.415.-	4.566.-	22.830.-	9.132.-	68.490.-	27.396.-	114.150.-	45.660.-	159.810.-	63.924.-
FİFO	12.000.-	4.800.-	24.000.-	9.600.-	72.000.-	28.800.-	120.000.-	48.000.-	168.000.-	67.200.-
LİFO	10.500.-	4.200.-	21.000.-	8.400.-	63.000.-	25.200.-	105.000.-	42.000.-	147.000.-	58.800.-

Tablo'da % 40 vergi oranına göre her yöntemle göre değişik fiyat artışları durumlarında vergi dışı bırakılacak tutar ve bu tutar vergilendirilseydi (% 40 vergi oranına göre) ödenecek vergi hesaplanmıştır. Has Maliyet yönteminde % 80 fiyat artışında 154.000 TL vergi dışı bırakılırken bu tutarın vergilendirilmemesi nedeniyle de $(\% 40 \times 154.000 = 61.600.-)$ 61.600 TL işletmenin tasarrufu sözkonusudur.

2- Stoklardan Fiziki Rezerv Ayrılması

Avrupa ülkelerinde stok değerlendirme konusunda farklı bir uygulama türü de stokların belirli bir miktarının rezerv olarak ayrılıp vergi dışı bırakılması şeklindedir. Rezerv miktarı, işletmenin dönem sonundaki stoklarının, dönem başındaki stoklarına oranla miktar olarak azalması ilkesine dayanılarak; aradaki azalış kadardır. Konuyu bir örnek yardımıyla açıklamak mümkündür.

A işletmesinin dönem başındaki stok mevcudu 20.000 birimdir. (Birim fiyat 5.000 TL'dir). İşletme yıl içinde toplam 45.000 birimlik alım yapmıştır. (Alışların birim maliyeti 7.000 TL'dir. Satışları ise 60.000 birim (Br. fiyat 20.000TL) dir. Bu durumda işletmenin ayıracağı fiziki rezerv miktarını aşağıdaki tablo yardımıyla bulmak mümkündür.

TABLO:13 STOKLARDAN FİZİKİ REZERV AYRILMASI
DURUMU

Açıklama	Birim	Bir. Fiy.	TUTAR:	D.B.STOK	D.S.STOK	Fiziki Rezerv
Satışlar	60.000.-	20.000.-	1.200.000.000.-	20.000.-	5.000.-	15.000.-
D.B.Stok	20.000.-	5.000.-	100.000.000.-	(100.000.000)	(31.925.000)	(95.775.000)
Alımlar	45.000.-	7.000.-	315.000.000.-			
Toplam:	65.000.-	6.385.-	415.000.000.-			
D.S.STOK	5.000.-	6.385.-	31.925.000.-			
			383.075.000.-			
BRÜT KÂR			816.925.000.-			

Tablo 13'de işletmenin dönem başı stokları 20.000 birim tutarı ise 100.000.000 TL'dir. Alımların tutarı ise (45000X7000) 315.000.000 TL'dir. Toplam satışa elverişli mal mevcudu 65.000 birim ve 415.000.000 TL tutarındadır. Buradaki 6.385 TL'lik birim fiyat ise işletmenin Tartıli Ağırlıklı Ortalama Maliyet Yöntemini kullanması nedeniyle $(415.000.000/65.000 = 6.385)$ 6.385 TL olarak hesaplanmıştır. İşletmenin Brüt Kârı ise 816.925.000 TL'dir. İşletmenin fiziki rezerv ayıracağı miktar ise $(20.000 - 5.000 = 15.000 \text{ br})$ 15.000 birimdir. Bu miktarın dönem sonu stok fiyatıyla değeri ise $(15.000 \times 6.385 = 95.775.000 \text{ TL})$ 95.775.000 TL'dir.

Fiziki rezerv olarak ayrılan bu miktar nedeniyle 95.775.000 TL'lik stok vergi dışı bırakılmıştır. Eğer bu tutar rezerv olarak ayrılmayıp vergilendirilse idi işletmenin ödeyeceği vergi kadar vergi tasarrufu sözkonusu olurdu. Bu durumu değişik vergi oranlarını daha sonra da faiz oranlarını dikkat-

te alarak aşağıdaki tablolarda gormek mumkundur.

TABLO:14 STOKLARDAN FİZİKİ REZERV AYRILMASI NEDENİYLE VERGİ TASARRUFU

Rezerv Mik. Vergi Or.	% 30	% 40	% 50	% 60	% 70
95.775.000.- İl'lik REZERV	28.732.500.-	38.310.000.-	47.877.500.-	57.456.000.-	67.042.500.-

Tablo 14'de gorulduğu gibi rezerv olarak ayrılan 95.775.000 İL'lik stok % 30 vergi oranında (95.775.000X%30 =28.732.500) 28.732.500 İL'lik vergi tasarrufu, % 70 vergi oranında ise 67.042.500 İL'lik vergi tasarrufu yaratmıştır. Vergi oranları arttıkça, işletmenin vergi tasarrufu da tablodan gorulduğu gibi artmaktadır.

Sozkonusu vergi tasarruflarını değişik faiz oranlarını da dikkate aldığımızda işletmenin bu tasarruf nedeniyle yarattığı fonların alternatif kullanım olanaklarına sahip olabileceğini soyleyebiliriz.

TABLO:15 FİZİKİ REZERV MİKTARININ YARATTIĞI KULLANILABİLİR FON MİKTARI

Rezerv Faiz Or.	% 30	% 45	% 50	% 65	% 85
95.775.000.-	28.732.500.-	43.098.750.-	47.877.500.-	62.253.750.-	81.408.750.-

Faiz oranlarının % 30 olması durumunda vergi dışı bırakan 95.775.000 İL'nin 28.732.500 İL, %65 faiz oranında 62.253.750 İL'lik alternatif kullanım olanağı olan fonların iş-

letme bünyesinde oluşabileceğini söyleyebiliriz.

Avrupa ülkelerindeki stok değerlemesiyle ilgili açıklamaları kısaca özetleyecek olursak; stokların maliyet veya piyasa değerinin % 35'inin vergi dışı bırakılması, işletmenin (örneğimizdeki bkz; s.52) vergi öncesi karında %44'lük bir azalmaya neden olmuştur.

Fiziki rezerv ayırma uygulamasında ise 15.000 birimlik rezerv % 50 vergi oranı ve % 65 enflasyon koşullarında işletmeye (Tab.14'dan; 47.877.500+Tab.15'dan 62.253.750=110.131.250) 110.131.250 TL ek fon yaratmıştır.

II. V.U.K. GÖRE STOKLARIN DEĞERLEMESİ VE DEĞERLEMEDE KARSILAŞILAN SORUNLAR

Stokların değerlenmesinin ana hedefi, işletme kârını doğru olarak saptamaktır. Stokların doğru olarak değerlenmesi, gerçekleşen kârın doğru olarak saptanması için şarttır (28). Vergi Hukuku mükelleflerin vergi ödeme güçlerine göre vergilendirilmesi ilkesinden hareket ederek, değerlemede-Ticaret Hukukundaki prensibin aksine- azami ölçüler yerine, asgari ölçüler getirmiştir. Ticaret Hukuku'nun değerlemeye ilişkin hükümlerinde; işletme sermayesinin haksız bir şekilde yöneticilere veya ortaklara intikalini önleyerek, işletme ile ilgisi bulunan gerçek kişi veya kişilerin hak ve çıkarlarının korunması amacı yatmaktadır.

(28) ERİMEZ, s.82.

Emtianın değerlemesi konusunda, Vergi Usul Yasasın-
da kesin ve zorlayıcı hükümler bulunduğu halde, Türk Ticaret
Yasasında daha esnek hükümler vardır. Türk Ticaret Yasasının
461. maddesine göre "stoklar ve sair mallar" maliyet bedeli
ile değerlenir. Ancak bilançonun düzenlendiği tarihte, mali-
yet değeri cari fiyattan fazla ise bilançoya en fazla cari
değer üzerinden kaydedilir. Zaten anılan yasanın 75. madde-
sinde benimsenen ilke de, bütün aktiflerin en çok bilanço
gününde işletme için geçerli olan değer üzerinden kaydedile-
ceği şeklindedir (29).

Vergi hukuku, değerleme ile ilgili hükümlerinde, eşit
vergileme yönünden değerlemede objektif davranmış ve vergi
alacağının güven altına alınmasını ön planda tutmuştur.

V.U.K.'nun 274. maddesindeki; "Emtia, maliyet bede-
li ile değerlenir" hükmünden hareketle, Vergi hukukundaki stok
değerlemede temel ölçü'nün "maliyet bedeli" olduğunu söyleye-
biliriz. Fakat, işletmelerin gerek ürettikleri gerekse satın
aldıkları veya maniplasyona tabi tuttukları malların maliyet
unsurları farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle, V.U.K'nun
274. maddesinde "Satın alınan emtiada maliyet bedeli", 275.
maddesinde de, imal edilen emtiada maliyet bedeli" ayrı ayrı
açıklanmıştır.

A. Satın Alınan Mallarda Değerleme

Satın alınan malların değerlemesi konusu, V.U.K'nun
274. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre; "Emtia ma-

(29) SAYGILIOğLU-BİÇER, s.102.

liyet bedeliyle değerlenir. Emtianın maliyet bedeline nazaran değerleme günündeki satış bedelleri %10 ve daha fazla bir düşüklük göstermesi durumunda mükellef, maliyet bedeli yerine 267. maddenin 2'nci sırasındaki usul hariç olmak üzere, emsal bedeli ölüsünü uygulayabilir. Bu hüküm 275'nci maddede yazılı mamüller için de uygulanabilir".

Kanunda, emtia maliyet bedeline dahil edilecek gider unsurlarının içerikleri açıkça belirtilmemiştir. Bu nedenle, emtia maliyetine giren unsurları, V.U.K'nun 262. maddesinde yer alan maliyet bedeli ile ilgili genel tanımdan hareketle saptamak gerekir. Sözkonusu maddede iktisadi bir kıymetin iktisabı ve değerinin arttırılması için yapılan ödemelerle birlikte, bunlara ait giderlerin de maliyet unsuru olduğu belirtilmiştir (30).

1- Maliyet Bedeli :

a- Yurt İçinden Satın Alınan Mallarda Maliyet:

Yurt içinden satın alınan mallarda maliyet bedeline dahil edilmesi gereken maliyet unsurlarını şoylice sıralamak mümkündür (31).

- Satınalma bedeli,
- Malın işyerine getirilmesine kadar yapılan nakliye ve hmmaliye giderleri,
- Sigorta giderleri,
- Alış komisyonları,
- Mal alımı ile ilgili finansman giderleri,

(30)Yılmaz ÖZBALCI, Vergi Usul Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara, 1985 s.390.

(31)MERİÇ, s.86.

Depolama giderlerinin maliyetlere dahil edilmesi gereken giderlerden olmadığı bugün için vergi idaresince kabul edilmektedir (32). Diğer yandan satınalma servisi giderlerinin, genellikle tüm satın alınan mallarla ilgili bulunması nedeniyle, bu giderlerin çeşitli malların maliyetleri ve aynı şekilde satılan ile stokta kalan malların maliyetleri arasındaki dağıtımı hatalı sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle, satın alma servisi giderlerinin de genel idare giderleri arasına alınması görüşü vergi uygulamasında kabul görmektedir.

b- Yurt Dışından Satın Alınan Mallarda Maliyet Giderleri

Yurt dışından satın alınan malların maliyetleri, yurt içinden alınan mal maliyetlerinden farklı unsurları içermektedir.

İthal edilen malların maliyeti, CIF bedele, gümrükte ödenen vergiler ve mal gümrükten işyerine gelinceye kadar yapılan taşıma ve benzeri giderlerin eklenmesi ile bulunur (33).

İthal şekli ne olursa olsun, ithalat teminatları için ödenen faiz ve komisyonların maliyete dahil edilmesi zorunludur. İthalat süresinin uzatılması dolayısı ile irat kaydedilen gelir ile akreditif yoluyla yapılan ithalatta, mal bedelinin finansmanı ile ilgili giderleri maliyetler içerisinde düşürmek mümkündür.

(32) MERİÇ, s.86.

(33) ÖZBALCI, s.392.

Malın gümrüğe gelinceye kadar olan giderlerinin kime ait olduğu alıcı ve satıcı arasında yapılan anlaşmayla saptanmasına karşın, gümrükten sonra yapılan giderler, ilke olarak alıcıya ait olmaktadır (34).

2- Emsal Bedeli:

V.U.K'nun 274. maddesinde; satın alınan veya üretilen mallara ait stokların değerlemesinde kabul edilen ölçülerden birinin de "Emsal Bedeli" olduğunu söylemek mümkündür. Emsal Bedeli'nin uygulanabilmesine ilişkin koşullar ve uygulanış şekli yine aynı maddede düzenlenmiştir.

Malın maliyet bedeline oranla, değerlendirme günündeki satış bedelleri yüzde on ve daha fazla düşüklük gösterdiği hallerde, maliyet bedeli yerine 267'nci maddenin ikinci sırasındaki usul hariç olmak üzere "emsal bedeli" ile değerlendirme yapılabilir (V.U.K.md.274).

V.U.K'nun 267 nci maddesi ise "Emsal Bedeli" ve "Emsal Ücret" konularını düzenlemiştir. Maddede emsal bedeli'nin uygulanış esasları; ilk sırada "Ortalama Fiyat esası", ikinci sırada "Maliyet Bedeli esası", üçüncü sırada ise "Takdir esası" olmak üzere üç sıradan oluşmaktadır. 274'ncü madde "...267'nci madde'nin ikinci sırasındaki usul hariç" dediğine göre bu maddenin (274.md) bir ve üçüncü sırasındaki esaslar, malların emsal bedelini belirlemede kullanılabilecektir.

Ortalama satış fiyatı esasının uygulanabilmesi, değerlemeden önceki üç aylık dönemin herhangi bir ayındaki aylık satış miktarının, emsal bedeli saptanacak olan her bir malın

miktarına oranla % 25'den az olmaması koşuluna bağlıdır.

Üçüncü sıradaki "Takdir Esası" nın uygulanabilmesi için ise; Takdir Komisyonu'nun belirlediği bedel esas alınmak koşuluyla değerlendirilebilmektedir.

Emsal Bedeli Ölçüsü'nün uygulanış şekline ilişkin olarak aşağıdaki tabloyu düzenlemek mümkündür.

TABLO:16 EMSAL BEDELİ YÖNTEMİ

Birim	Bir.Mal. Fiy.	Piyasa Sat.Fiy.	Toplam Maliyet.	Piyasa Sat.Değ.	SATIŞ MİKTARI			
					Aylar	Birim	Fiyat	Tutar
20.000	40.-	35.-	800.000.-	700.000.-	Ekim	7.500.-	37	277.500.-
					Kasım	3.000.-	45	135.000.-
					Aralık	4.000.-	39	156.000.-

Bu veriler karşısında Tablo 16'da da görüldüğü gibi işletmenin stoklarının piyasa satış değeri, maliyet bedeli'nin % 10'undan fazla (100.000 > 80.000) bir düşüklük gösterdiğinden, işletme dilerse stoklarını maliyet bedeli (80.000 TL) yerine emsal bedeli ile değerleyebilecektir.

Öncelikle, emsal bedelinin 267. maddenin birinci sırasına (ortalama satış fiyatı esasına) göre saptanıp saptanmayacağına bakılacaktır. Madde hükmüne göre ortalama satış fiyatının esas alınabilmesi için, değerlendirildiği ayda (Aralık) veya sırasıyla önceki iki ayda (Ekim, Kasım) aylık satış miktarının değerlendirilmesi yapılacak malın asgari %25'i kadar olması gerekir. İşletmenin, Aralık ayındaki satış miktarı (4000 birim) ile Kasım ayındaki satış miktarı (3000 birim) değerlendirme konusu stok miktarının %25'inden (5000 birim) az olduğundan bu aylardaki satış fiyatı esas alınamaz. Son olarak

bir önceki (Ekim) ayı satış miktarına bakılır. Ekim ayındaki satış miktarı (7.500 birim), değerlendirme konusu stokun % 25'inden (5000 birim) fazla olduğundan bu ayın ortalama satış fiyatı 37 TL emsal bedelinin saptanmasında esas alınabilir.

Bu durumda, 20.000 birim stokun emsal bedeli (20.000 X 37)= 740.000 TL olmaktadır. İşletme dilerse stoklarını (800.000 TL) maliyet bedeli yerine (740.000 TL) emsal bedeli ile değerleyebilir.

Esas itibariyle (emteada düşük bedelle değerlemede), öngörülen amaç; ekonomideki genel bir depresyon dolayısı ile, fiyatların düştüğü hallerde maliyetinin altında dahi satılması güçlük arzeden emteanın, maliyetinin altındaki emsal bedelle değerlendirilmesi suretiyle mükellefe mali bakımdan imkân sağlanmışsıdır (35).

Ne varki uzun yıllardan beri süregelen enflasyonist ortam dolayısıyla, fiyatların düşme yerine devamlı yükselme göstermesi, maddenin, düşük değerle değerlendirme esası yönünden, önemini büyük ölçüde azaltmakta ve bugün için uygulanmasını çok özel koşullara bağlı kılmaktadır (36).

Danıştay 4. Dairesinin E:1971/6334, K:1973/2977 sayılı kararına göre; Değerlerinde çeşitli nedenlerle azalma olan emtia yıl sonunda emsal bedeli ile değerlendirilir (37). Bu karardan hareketle V.U.K'nun 278. maddesindeki koşulların gerçekleşmesi durumunda (Yangın, sel basması vb. doğal afetler) mal-

(35) ÖZBALCI, s.403.

(36) MERİÇ, s.90.

(37) Kamer GENÇ, Vahit POLATKAN ve diğerleri, Mali Yargılama Usulü ve Uyuşmazlıklarına İlişkin Danıştay Kararları, Ank., 1976, s.504.

ların değerlemesinde emsal bedeli uygulanabileceğini söyleyebiliriz.

B- Üretilen Mallarda Değerleme:

İşletmelerin ürettikleri malları (mamul ve yarı mamuller dahil) nasıl değerleyecekleri V.U.K'nun 275. maddesinde "imal edilen emtia" başlığı altında düzenlenmiştir. Yine madde'de üretilen mallarda maliyet bedelinin nelerden oluştuğu sıralanmıştır. Üretilen mallarda değerlendirme ölçüsünün "maliyet bedeli" olduğunu, bu madde hükmü'nün yorumuna dayanarak söylemek mümkündür (38).

Satın alınan mallarda maliyet bedelini düzenleyen V.U.K'nun 274. maddesinde, "... Bu hüküm 275'nci maddede yazılı mamuller için de uygulanabilir" denilmektedir. 275'nci madde "Üretilen malların maliyet bedeli ve uygulanmasına ilişkin esasları düzenlediğine göre, aynı koşulların(39) oluşması durumunda, emsal bedeli ölçüsünün üretilen mallara da uygulanmasının mümkün olduğunu söyleyebiliriz (40).

V.U.K'nun 275. maddesi üretilen malların maliyetlerinin saptanmasında maliyet unsuru olarak nelerin dikkate alınması gerektiğini şöylece sıralamaktadır;

- 1.Malın üretilmesinde kullanılan hammadde bedelleri,
- 2.Mamüle isabet eden işçilik
- 3.Genel idare giderlerinden mamüle düşen hisse,

(38) Bu konuda Bkz; MERİÇ, s.90.

(39) V.U.K'nun 274.maddesindeki koşul;"malların maliyet bedeline oranla değerlendirme günündeki satış bedellerinin %10 ve daha fazla düşük olması" durumudur.

(40) SAYGILIOĞLU-BİÇER, s.92.

4. Genel imal giderlerinden mamüle düşen hisse,

5. Ambalajlı olarak piyasaya sunulması zorunlu olan mallarda ambalaj malzemesinin bedeli

Aynı maddenin izleyen fıkrasında, mükelleflerin bu unsurları kapsamak koşuluyla ürettikleri malların maliyet bedellerini diledikleri şekilde belirleyebilecekleri belirtilmiştir.

V.U.K'nun 275.maddesi üretilen malların maliyet öğelerini sıralarken bu öğelerin nelerden oluştuğu konusuna açıklık getirmemiştir. Bu durumda uygulamada üretilen malların bünyesinde ana maliyet grupları içinde yer alacak gider unsurlarının belirlenmesinde, bunların mallar arasındaki dağıtımına ilişkin konularda; genel kabul görmüş muhasebe (maliyet muhasebesi) ilkelerine başvurmak gerekir.

C- Maniplasyona Tabi Mallarda Değerleme:

İşletmelerin satın aldıkları tütün, zeytin ve tiftik gibi bazı malların satışa hazır hale gelmeleri için kalite ve boyutlarına göre ayırma tabi tutulmaları veya işlenmeleri gerekmektedir. Maniplasyon olarak tanımlayabileceğimiz bu işlem dolayısıyla işletmeler birtakım işçilik giderleri yapmak zorunda kalabilmektedirler.

Yapılan işlem (maniplasyon), üretim niteliğinde olmadığından, değerlendirme üretilen mal ile ilgili esaslara göre yapılamaz. Satın alınan mal ile ilgili değerlendirme esaslarının uygulanması da sözkonusu değildir. Çünkü mal alımından sonra işçilik v.b. giderler yapılmaktadır. Ayrıca, ayrı kalitedeki

malların satış fiyatları arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Ortalama maliyetle değerlendirme yoluna gidildiğinde hesap dönemi içinde iyi kaliteli malların satılması halinde normalden fazla kâr oluşur. Bunun tersi durumda ise, dönem kârı eksik olarak oluşmaktadır (41).

Danıştay 4. Dairesinin 18.3.1965 tarih ve E.1959/3129, 4037 K.1965/953 sayılı kararında; "yıl sonunda mevcut tütünün ortalama fiyat üzerinden değil, kalitelerine göre değerlendirilmesi gerektiği" belirtilmiştir. Yine Danıştay 4. Dairesinin bir başka kararında; "Mahiyeti itibariyle özelliğ arzeden yaprak tütünlerin işlenmesi sırasında meydana gelen zararın doğrudan doğruya değerlendirilerek zarar kaydı usule aykırı olup, bu farkların işlenme sonucunda meydana gelen tütünlerin (kırintılar dahil) miktarı ve alış fiyatları dikkate alınarak stok olarak devri gereken malların değerleri içerisinde düşünülmesi gerektiği" belirtilmiştir. (Dn.4.D. 15.2.1965 tarih ve E.1960/ 4319, K.1965/467 sayılı kararı)(42).

Maniplasyona tabi tutulan malların değerlemesinin, alış maliyetlerine maniplasyon giderlerinin ilavesi- bazı işletmeler maniplasyon işlemlerini makina yardımı ile yaptıklarından, makina amortisman paylarının da dikkate alınması gerekmektedir-ve maniplasyon sonucundaki maliyetin, maniplasyona tabi tutulan malların kalitelerine göre dağıtımının piyasa fiyatları dikkate alınarak yapılabileceğini söyleyebiliriz.

(41) ÖZBALCI, s.401.

(42) Bkz; MERİÇ, s.111-113.

D- Kıymeti Düşen Mallarda Değerleme:

Kıymeti düşen malların ne şekilde değerlendirileceği, konusunu V.U.K'nun 278. maddesi düzenlemiştir. Madde, "Yangın, deprem ve su basması gibi afetler yüzünden veyahut bozulmak, çürümek, kırılmak, çatlamak, paslanmak gibi haller neticesinde iktisadi kıymetlerinde önemli bir azalış vaki olan emtia ile maliyetlerinin hesaplanması mutad olmayan hurdalar ve dö-küntüler, üstüğü, deşe ve iskartalar emsal bedeli ile değerlendirilir" şeklindedir.

Kanun hükmünden de açıkça anlaşılacağı üzere mallardaki kıymet düşüklüğünün doğal afetler sonucu veya bozulma, çürüme, kırılma vb. nedenlerle olmalıdır. Bu durum sonucunda malların maliyetlerinin saptanmasındaki güçlük nedeniyle, kanun koyucunun kıymeti düşen mallara ilişkin "emsal bedeli" ile değerlendirme ölçüsünü getirmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Uygulamada, bazen, çalınan veya dolandırılma suretiyle satın alınan değersiz mallar için, kıymeti düşen mallarla ilgili değerlendirme hükmünün uygulanmak istendiği görülmektedir. Bu hallerde, düşük bedelle değerlendirme suretiyle zarar yazılması 278'nci maddenin lafzı ifadesine uymadığı gibi; sözü edilen kayıpların düşük bedelle değerlendirme veya başka bir yolla, sonuç hesapları ile ilgilendirilmesine vergi hukukumuzun yapısı ve ilkeleri yönünden de imkân yoktur(43).

Envanter noksanlığı, yangın, deprem ve su basması gibi tabii afetler yüzünden veyahut bozulmak, çürümek, kırılmak, çatlamak, paslanmak gibi haller sonucunda meydana gelmişse bu

(43) ÖZBALCI, s.404.

durunda ortaya çıkan noksanlıklar sonuç hesaplarına intikal ettirilebilecektir (V.U.K.Md.278) (44).

Yukarıda sayılan hallerde oluşan envanter noksanlıkları mutlaka Takdir Komisyonlarınca takdir edildikten sonra, ortaya çıkan rakam üzerinden sonuç hesaplarına atılabilmektedir. Oluşan zararı, Takdir Komisyonları dışında bir de "mahkemeler" belirlemektedir. Takdir Komisyonu ile mahkemeler dışında bu tür zararları belirleyecek kişi ve kuruluş yoktur. Bir olay nedeniyle Danıştayın vermiş olduğu kararın (Danıştay 4. Daire E: 1973/3990, Karar; 1973/4702) özeti şöyledir: "İşyerinde çıkan yangın sebebiyle hasara uğrayan emtea için itfaiye amirliğinin tuttuğu hasar tesbit zaptında gösterilen bedel, emsal bedeli olmadığından zarar olarak yazılmaz". Görüldüğü üzere, kanuna uygun olmayan zarar tesbiti, zarar olarak kabul edilmemektedir (45).

Konuyla ilgili bir diğer Danıştay kararında da; "Bozulan ve değerinin büyük bir kısmını kaybeden emteanın emsal bedeliyle değerlendirilmesi yerinde olup bu değer takdir komisyonuna müracaat edilerek tesbit ettirilmesi de yerindedir (Dan.4.Daire, E.No:70/1529, K.No: 73/1368) (46).

(44) Mesut ÇIRAK, "Dönemsonu Envanteri ve Envanter Farkları", VERGİ DÜNYASI DERGİSİ, Ş:19, Mart/1983, s.46.

(45) İsmail DİLER- Tahsin YAĞMURLU, Hüseyin ÇELİKKOL, Danıştay Dördüncü Dairesi Kararları, Ank, 1974, s.433.

(46) Kamer GENÇ, Vahit POLATKAN ve diğerleri, Mali Yargılama Usulü ve Uyuşmazlıklarına İlişkin Danıştay Kararları Ank, 1976, s.504.

E- Stok Değerlemede Karşılaşılan Sorunlar

Stokların değerlemesinde karşılaşılan sorunlar konusunu; "Satın alınan mallarda değerlendirme sorunları", Üretilen malların değerlendirme sorunları", "Maniplasyona tabi mallarda değerlendirme sorunları" ve " Kıymeti düşen malların değerlendirme sorunları" başlıkları altında incelemek mümkündür. Bu tür bir sınıflandırmaya gitmemizin nedenini; Malların satın alınması, üretilmesi, maniplasyona tabi tutulması ve değerinden kaybetmesi durumlarında değerlendirme işlemlerinin farklı oluşu ve bu işlemlerin her birinin kendine özgü sorunları da beraberinde getirmesi şeklinde açıklayabiliriz.

1- Satın Alınan ve Üretilen Malların Değerleme Sorunları

Malların satın alınması ya da işletmede üretilmesi durumunda değerlendirme işlemlerinin nasıl yapılacağını yukarıda açıklamıştık. Ancak, uygulamada; malların üretilmesi veya satın alınması halinde karşılaşılan sorunlar, öneriler ve bu konudaki vergi idaresi ile Danıştayın yorumlarına yer vermek yararlı olacaktır.

a- Vade Farklarından Kaynaklanan Sorunlar:

İşletmeler, uygulamada hammadde ve mamülleri peşin alabildikleri gibi vadeli alımlar da yapabilmektedirler. Vadeli alımlar nedeniyle işletme almış olduğu malların bedellerinin ödeme süresinin uzun veya kısa olmasına göre değişebilen " vade farkı " olayı-

la karşı karşıya kalırlar. Vade farklarının maliyetlere dahil edilip edilemeyeceği, finansman gideri sayılıp sayılmayacağı uygulamada anlaşmazlıklara neden olmaktadır.

Vergi uygulamasında bu konuda oluşmuş bir yargı kararı bulunmamaktadır. Ancak vergi idaresinin eğilimi, vade farklarının finansman gideri veya genel gider olarak doğrudan doğruya kâr ve zarara kaydedilmeyip, satın alınan malların maliyetlerine dahil edilmesi gerektiği yönündedir. Nitekim son yıllarda, vergi inceleme elemanlarının raporlarında olayın sık sık tenkit konusu edildiği görülmektedir (47). Vergi idaresinin bu konudaki görüşünü kesin bir şekilde açıklığa kavuşturması hem vergi idaresi hem de işletmeler açısından yararlı olacaktır.

b- İskonto, Risturn ve Primlerle İlgili Sorunlar:

Bazı işletmeler, müşterilerine, satın aldıkları malların miktar ve tutarına göre, yıl sonunda toplu olarak indirim yaparlar. Bir anlamda, satın alınan malın satın alma bedelinden yapılan indirim niteliğinde sayılabilecek prim ve iskontoların, mal maliyetine ve dolayısı ile değerlemeye etkisi söz konusudur.

Vergi idaresinin yorum ve uygulamasına göre, (48)

-İskonto, bir hesap dönemi içinde peyderpey yapılan alımlarda satıcının peşin satışı özendirmek amacı ile veya başka nedenlerle satış bedeli üzerinden yaptığı indirimi ifade eder. Bu nedenle mevcut maldan ertesi yıla devredenlerin

(47) MERİÇ, s.114.

(48) ÖZBALCI, s.391.

değerlemesinde, yapılan iskonto dikkate alınır.

-Prim, satıcı firmalarca; alıcılara (genellikle, bir yıl içinde) aldıkları toplam mal tutarı üzerinden, yıl sonlarında kendi mallarına fazla sürüm sağlamanın ödülü olarak verilir. Maliyete etkisi yoktur ve dolayısıyla değerlemede dikkate alınmamalıdır.

Konuyla ilgili Danıştay kararında; "Yıl içinde yapılan mal alışları nedeniyle satıcılar tarafından yıl sonunda toptan yapılan iskontoların muhasebeleştirilmiş olması ve bu iskontoların yıl sonundaki mal mevcuduna isabet eden kısmının ilgili malın maliyetine yansıtılmış olması yasaya uygundur. (Danıştay 4.D. 16.2.1978 tarih ve E: 1977/3202, K: 1978/519 sayılı kararı).

Kanımızca, işletmelerin satıcıları daha fazla mal satışına özendirme ödülü olarak tanıdıkları iskontolar, muhasebeleştirilmek koşuluyla maliyetlere yansıtılmalıdır.

c- Finansman Giderlerinden Kaynaklanan Sorunlar:

V.U.K.'nun 262. maddesinde; "İktisadi bir kıymetin maliyet bedeli" tanımlanmış 275. maddede ise "imal edilen malların maliyet bedeli"ne giren unsurlar sıralanmıştır. İmal edilen malların maliyet unsurlarının arasında "finansman gideri"nden söz edilmemiştir. Oysa uygulamada işletmeler mal alımları için kişi ve kurumlardan borçlanabilmektedirler. Söz konusu borçlar için ödenen giderleri "finansman giderleri" olarak tanımlamak mümkündür. Finansman giderlerinin maliyet unsuru olup olmadığı da uygulamada karşılaşılan sorunlardan biridir.

V.U.K.'nun 275. maddesinde direkt olarak finansman giderlerinden bahsedilmemiş olması kanaatimizce finansman giderlerinin bu maddedeki çeşitli maliyet unsurları ile zaten bağlantılı olmasından kaynaklanmaktadır (49).

Finansman giderlerinin maliyete dahil edilip edilmemesi kanaatimizce kredinin kullanıldığı yere bağlıdır.

Şöyle ki;

a. Eğer alınan kredi iptidai madde veya hammadde temininde kullanılmışsa, alınan bu kredi için ödenen faiz üretilen malın maliyet bedeline girer. Çünkü satın alınan iptidai madde veya hammaddenin satın alma bedeli şunlardan oluşur;

1. Satın alma bedeli,
2. Nakliye giderleri,
3. Satın alma komisyonu,
4. İptidai madde veya hammadde tedariki için ödenen faiz ve komisyonlar,

Bunlardan ilk dört unsurun satın alınan malın maliyet bedeline gireceği kesin olup, tartışmasızdır. Ancak beşinci unsurun, yani iptidai madde veya hammadde temini için ödenen faizin üretilen malın maliyetine girip girmeyeceği konusu tartışmalıdır. Finansman giderlerinin maliyete katılması halinde, sermaye yetersizliği nedeniyle borçlanma yolunu seçerek dış finansman kaynaklarına başvuran işletmelerin maliyetleri ile finansmanlarını kendi özkaynaklarından sağlayan kuruluşların maliyetlerinin farklı olacağı ileri sürülmekte ve bunun da rekabette eşitsizlik yaratacağı belirtilmektedir. Dolayısıyla finansman

(49) Yaşar ELÇİ, "Finansman Giderlerinin Maliyet Karşısındaki Durumu", VERGİ SORUNLARI DERGİSİ, S.5 (Mayıs 1988), s.61.

giderlerinin maliyete atılmayıp doğrudan doğruya kâr/zarar hesabına yazılması ileri sürülmektedir.

Danıştay 4. Dairesi 11.2.1975 tarih ve E: 1975/1565, K: 1975/3324 sayılı kararında; "Dönem içinde alınan banka kredileri dolayısıyla ödenen faiz bedelinin genel gider olduğu ve mal maliyetlerine eklenmeden doğrudan gider yazılması gerektiği" belirtilmiştir(50). Bu karar doğrultusunda kanımızca, yukarıda belirtilen işletmeler arası haksız rekabet durumunun önlenmesi bakımından finansman giderleri kâr/zarar hesabına gider kaydedilmelidir.

d- Manipulasyona Tabi Malların Değerlemesine İlişkin Sorunlar:

Manipulasyon işlemine tabi tutulan malların, satın alınan mal olarak mı yoksa üretilen mal olarak mı değerlendirileceği konusu uygulamada işletmeler arasında kuşkulara yol açmakta ve farklı uygulamalara neden olmaktadır (51).

Manipulasyona tabi tutulan kalite ve fiyat bakımından farklılıklar gösteren malların tüm partilerinin ortalama maliyetle yani aynı fiyat alınarak değerlendirilmesi sakıncalıdır. Çünkü; sözkonusu malların hem kaliteleri buna bağlı olarak da fiyatları farklılık göstermektedir. Kaliteli ve yüksek fiyatlı mal ile daha düşük kaliteye sahip düşük fiyatlı mal fiyatlarının ortalaması gerçekçi sonuçlar vermekten uzaktır.

Danıştay 4. Dairesi, 18.3.1965 tarih, E:1959/3129, K: 1965/953 sayılı kararında da; "Yıl sonunda mevcut tütünün or-

(50) GENÇ ve diğerleri, s.498.

(51) MERİÇ, s.111.

talama fiyatla değil, nevelerine göre değerlendirilmesi gerektiğini" belirtmektedir.

Hesap Uzmanları Kurulu, Danışma Komisyonu'nun kararına göre; (Genel Sıra No:104, Karar Tarihi: 26.1.1961) Tütünün manipülasyonunun üretim niteliğinde olmadığı, bu iş için yapılan (manipülasyon işlemi) giderlerin maliyete dahil edilmesi gerektiği belirtilmiştir (52).

2- Kıymeti Düşen Malların Değerleme Sorunları:

V.U.K'nun 278'nci maddesinde "Kıymeti Düşen Malların Değerlemesi" konusu hüküm altına alınmakta ve bu malların "Emsal Bedeli" ile değerlendirileceği belirtilmektedir. Maddede emsal bedeli ile değerlemenin yapılabilme koşullarınının, bu mallardaki değer düşüklüğünün bozulma, kırılma, çürüme v.b nedenlere bağlı olduğu belirtilmektedir.

İşletmede meydana gelen yangın, deprem ve su başması gibi doğal afetler yüzünden mallarda değer kaybı söz konusu ise, işletmenin öncelikle olayın kanıtları ortadan kalkmadan ilgili makamlara (İtfaiye, mahkeme) olayı tespit ettirmeleri, tespit belgesi ile birlikte hesap dönemi içinde bağlı bulunan vergi dairesine başvurmaları gerekmektedir (53). Bu işlemler sonucunda takdir edilen emsal bedelin değerlendirilmede dikkate alınması gerekir. Doğal afet olayını saptayan makamın "Hasar Tespit Tutanağı"na dayanarak emsal bedeli belirlenemeyeceğini Danıştay 4. Dairesinin 5.4.1975 tarih E: 1974/2326, K: 1975/521 sayılı kararı gereği söylenebilir.

(52) DİLER-YAĞMURLU-ÇELİKKOL, s.539.

(53) MERİÇ, s.124-126.

Uygulamada işletmelerin doğal afetler sonucu değeri düşen malların emsal bedellerini işletme içinden görevlendirilen kişi veya komisyonlara yaptırdıkları görülmektedir. Bu uygulama yanlış olup, emsal bedeli'nin ancak Takdir Komisyonu aracılığı ile yapılması gerekmektedir.

Danıştay 4. Dairesi 22. 3.1973 tarih E:1970/1529, K:1973/1368 sayılı Kararında, "Bozulan Malların", 5.2.1975 tarih, E. 1971/6764, K:1974/439 sayılı kararında; "Bozulan ve Çürüyen Malların", 5.4.1975 tarih, E:1974/2326, K:1975/521 sayılı ve 8.2.1978 tarih, E:1977/1174 K:1978/342 sayılı kararlarında ise "Yangında hasar gören mallar"ın maliyet bedellerinin "Takdir Komisyonunca" belirlenmesi gerektiğini belirtmiştir (54).

F- Stok Değerleme Yöntemleri ve Enflasyon

Enflasyon para biriminin satınalma gücünde meydana gelen bir azalma olarak tarif edilebilir (55). Bazı iktisatçılar fiyatlar genel düzeyinde süregelen veya düşmemekte ısrar eden, kararlı artışları belirtmek için enflasyon sözcüğünü kullanırken diğer bazıları tek bir defa meydana gelen yükselmeyi anlatmak için fiyat düzeyindeki bir yükselme gibi bir ifade kullanırlar. Günlük konuşmalarda enflasyon sözcüğü fiyat düzeyinde herhangi bir yükseliş anlamına gelmektedir (56).

(54) Bkz; GENÇ, POLATKAN ve diğerleri, s.504., MERİÇ, s.126.

(55) İlhan MERİÇ, "Enflasyon Koşullarında Net Parasal Varlıklar, Amortismanlar, Stok Değerlendirme Yöntemleri, Ücretler ve İşletmelerin Piyasa Değeri", İ.Ü.İ.F. MUHASEBE ENSTİTÜSÜ DERGİSİ, (Kasım-1979-IV), s.8.

(56) Richard G.LİPSEY, Peter O.STEİNER, Douglas D.PURVİS (Çev: Ömer Faruk Batırel ve diğerleri), İktisat, Bilim Teknik Yayını, s.203.

Enflasyonist ortamda fiyat düzeyindeki yükselmelerin mal ve hizmetleri, malların girdileri olan hammadde ve malzemeleri de etkilemeleri nedeniyle stok değerlendirme yöntemlerinin her birinde farklı sonuçlar elde edilebileceğini söyleyebiliriz. Bunun sonucunda da farklı stok değerlendirme yöntemlerinin enflasyonist koşullarda, işletmelerin dönem sonu sonuçlarında farklılıklar yaratabileceğini söylemek mümkündür. Bu nedenle stok değerlendirme yöntemlerinin enflasyonist süreçteki etkilerinin neler olabileceğini açıklamakta yarar vardır.

1- Has Maliyet Yönteminin Enflasyonist Dönemdeki Etkileri:

Stokların değerlemesinde bu yöntemin uygulanması halinde, satılan, işletme ihtiyaçlarında kullanılan ve dönem sonunda işletmenin elindeki stokların her birinin ilgili oldukları alış faturalarında görülen değerle değerlendirileceğinden yöntemin gerçeğe en uygun sonuçlar vereceğini önceki kısımlarda ifade etmiştik.

Alınmış bulunan mal partilerinden hangilerinin stokta kaldığı, hangilerinin satıldığı ayırımının yapılabilmesi, yani stoka giren çıkan malların kolayca ayırt edilebileceği iş kollarına uygulanabilir. Malların gerçek akımına bağlı olarak özel eşleştirme yapılabilmesinden, nominal gelir kavramıyla tam bir uyum içerisinde. Bu nedenlerle fiyat düzeylerinin yükseldiği dönemlerde; satılan malın maliyeti; cari maliyetlerin gerisinde kalacağından bu yöntemi uygulayan işletmelerde nominal satış kârı, gerçek satış kârını aşacaktır. Bu nedenle

yöntem alınacak kararlarda işletmeyi yanlışlığa sürükleyecektir (57).

Bu yöntem fiyat hareketlerinin tüm etkilerini gelir tablolarına yansıtabilir (58). Örneğin enflasyon dönemlerinde satışlar eski stoklardan olduğu takdirde bu yöntem tıpkı FIFO gibi görünen kârı en yüksek düzeye çıkarır. Bu sakıncasının ortadan kalkması, ancak satılan malların gerçekten en son alınan mallar olması ile sağlanabilir. Özellikle şiddetli talep enflasyonlarında ve stok bekleme süresinin uzun olması durumunda son parti maldan satılmış olsa dahi, satılan mal maliyeti cari maliyetleri yansıtamaz ve dolayısıyla görünen (nominal) kâr, gerçek kâr'dan yüksek düzeylerde oluşur.

2- Ortalama Maliyet Yönteminin Enflasyonist Dönemdeki Etkileri:

Bu yöntemde stoktan her çıkış, o ana kadar yapılmış bulunan alışların ortalaması üzerinden fiyatlandırılır. Bu nedenle her yeni çıkışta ortalama maliyet içinde son alışların ağırlığı daha fazladır. Böylece enflasyonist bir ortamda devre sonu stok maliyeti yüksek (ağırlıklı ortalamaya göre), dolayısıyla satılan mal maliyeti ise düşük çıkacağından, bunun sonucu görüntü kârlar da yükselecektir. Bu nedenle, bu yöntemin stok maliyetleri ile cari piyasa fiyatları arasındaki gecikmeyi bir ölçüde giderebilmek dışında farklı bir etkinliğinin olmadığını

(57) Mehmet SAYARI, Enflasyonda Gerçek Satış Kârının Saptanması, A.İ.T.A Yay. No.146, Ank.1981, s.33.

(58) Alparslan PEKER, Enflasyon Ortamında Stok Değerleme Yöntemleri ve LIFO, İ.Ü. Yay.No:2021, İstanbul, 1975,s.62.

söylemek mümkündür (59).

Yöntemin uygulanış esaslarını ve enflasyon dönemindeki etkilerini aşağıdaki tablo yardımıyla açıklamak mümkündür.

TABLO:17 ORTALAMA MALİYET YÖNTEMİ

Maliyetler				Satılan Malın Maliyeti (SMM)			
Sıra No	Açıklama	Maliyet Fiyatı(TL)	Miktar Bir.	TUTAR (TL)	Maliyet Fiy.(TL)	Miktar	TUTAR
I	Mal Alımı	10.000.-	5.000.-	50.000.000.-			
II	Mal Alımı	15.000.-	3.000.-	45.000.000.-			
	Alış Toplamı		8.000.-	95.000.000.-	11.875.-	2.000.-	23.750.000.-
	SATIŞ		2.000.-	23.750.000.-			
	Kalan		6.000.-	71.250.000.-			
III	Mal Alımı	25.000.-	1.000.-	25.000.000.-			
	DÖNEM SONU STOK	13.750.-	7.000.-	96.250.000.-			

Tablo 17'de görüldüğü gibi, işletmenin 5.000 ve 3.000 br. mal alımları 10.000 TL ve 15.000 TL maliyetle değerlendirilmiştir. 8.000 birimlik toplam alım tutarı 95.000.000 TL'dir. Daha sonra 2.000 birimlik çıkış ise 11.875 TL'dan ($95.000.000/8.000=11.875$ TL) yapılmıştır. Dönem sonu stokta kalan 7.000 birimlik stok 13.750 TL birim fiyatla ($96.250.000/7.000=13.750$ TL) ve 96.250.000 TL tutarında gözükmektedir.

Bu yöntemde her mal satışında birim fiyat yeniden saptandığından ve bu fiyatın da son alımlardan önemli ölçüde etkilenmesi sonucunda enflasyonist ortamda görüntü kârlarının oluşma-

si mümkündür. Tabloda da görüldüğü gibi, ilk iki parti mal alımı 10.000 ve 15.000 TL iken, satılan 2.000 birimin fiyatı 11.875 TL olmuş ve bu rakamın 3.000 birimlik mal alımından dolayı 15.000 TL'lık fiyatın etkisiyle (fiyat artışı) 11.875 TL olarak gerçekleşmiştir. Benzer şekilde dönem sonunda stokta kalan 7.000 birimlik stok birim fiyatınının 13.750 TL olmasını da, son girişin (1.000 birimlik) 25.000 TL'dan yapılması nedeniyle açıklamak mümkündür.

3- FIFO ve LİFO Yöntemlerinin Enflasyonist Dönemdeki Etkileri:

Enflasyonist koşullarda fiyat artışları nedeniyle FIFO yönteminin varsayımı gereği (İlk Giren Malların İlk Çıkacağı Varsayımı) satılan malların ilk alınan partilerden yapılması nedeniyle, satılan malların maliyetleri düşük çıkacaktır. Buna karşın, işletmenin dönem sonu stoklarınının değeri ise yüksek çıkacaktır. Buradan hareketle FIFO yönteminin enflasyonist ortamda gerçekçi bir satış kârını göstermekten uzak olduğunu söylemek mümkündür.

Maliyet akım varsayımı mantığına ters düşmediğinden ve devletin vergi gelirlerini arttırdığından birçok ülkede uygulanmasına izin verilmekle beraber FIFO yöntemi, işletmeleri enflasyon etkilerinden korumaktan uzaktır(60).

LİFO yöntemi ise, enflasyon dönemlerinde maliyetleri yüksek göstermek suretiyle, kârın-fiyat artışından kaynaklanan şişkinliğini azaltacak ve işletmelerin vergi tasarrufu sağlama-

(60) SAYARI, s.34.

larına neden olacaktır.

Yöntemin (LİFO), işletmenin piyasa değeri üzerindeki olumlu katkısı, bu beklenen vergi tasarrufu dizisinin şimdiki değerine eşit olacaktır. Dönem sonu stoklarında zaman içinde bir azalma ortaya çıkması halinde, bilançodaki alış tarihindeki çok düşük fiyatlarla gösterilmiş stoklar da maliyete dahil edilecek ve yöntemin sağlayacağı vergi tasarrufu azalacak ve hatta zarara da dönüşebilecektir. Talep enflasyonu dönemlerinde, arz'ın talebe göre yetersiz kalması sonucu stoklarda bir azalma görülecektir. Dolayısıyla talep enflasyonu dönemlerinde LİFO'nun sağlayacağı yarar da azalacaktır. Ancak, sermaye maliyetinin yüksek olması halinde, vergi tasarrufu dizisinin yüksek bir iskonto oranı ile şimdiye indirgenmesi sözkonusu olacağından yöntemin, stokların azalma gösterdiği bir dönemde de yarar sağlaması sözkonusu olabilecektir (61).

Ancak bu yöntem (LİFO) de stoklardan doğan kârlar üzerindeki vergi yükünü tamamen ortadan kaldırmayabilir. Eğer dönemin açılış ve kapanma tarihleri arasındaki fiziki stok mevcudu arttığında ve bu artışın tümü, açılış tarihindeki fiyatlardan satın alındığında sorun olmayacaktır. Ancak, başlangıç fiyatlarından alınan stoklar, dönem stok artışından az ise LİFO'nun sağlayacağı koruma sadece kısmi olacaktır. Başka bir ifade ile LİFO yöntemi, yıllık stok devir hızı, zaman içinde stokların dağılımı, yıllık fiyat artışı ve yıl içindeki fiyat artışlarının niteliği (sürekli veya geçici olması) gibi bir dizi etkene bağlı olarak işlevini yerine getirir. Öte yandan LİFO, genel fiyat artışlarından ileri gelen kârlarla, bunun dışında kalan ve vergiye tabi olması gereken kârları da birbi-

rinden ayırdetmez(62):

LİFO ve FİFO yöntemlerinin enflasyonist dönemdeki etkilerini aşağıdaki tablo yardımıyla açıklamak mümkündür.

TABLO:18 LİFO VE FİFO'NUN ENFLASYON KOŞULLARINDA KARŞILAŞTIRILMASI

Açıklama	Birim	Bir.Fiy.	T U T A R	
			LİFO	FİFO
Satışlar	60.000.-	20.000.-	1.200.000.000	1.200.000.000.-
D.B.Stok	20.000.-	5.000.-	100.000.000	100.000.000.-
Alımlar	50.000.-	15.000.-	750.000.000	750.000.000.-
TOPLAM :			850.000.000.-	850.000.000.-
DÖNEM SONU STOK	10.000.-	5.000 15.000	50.000.000.-	150.000.000.-
			800.000.000.-	700.000.000.-
BRÜT KÂR			400.000.000.-	500.000.000.-

Tablo 18'de satışlar, dönem başı stok ve alışlarla ilgili verilerin her iki yöntemde de aynı olmasına karşın, dönem sonu stok değerleri her iki yöntemde de farklıdır (Yöntemlerin dayandığı varsayımlar gereği). 10.000 birimlik dönem sonu stok LİFO'da 5.000 TL'dan FİFO'da ise 15.000 TL'dan değerlendirilmiştir. Brüt kârlar ise LİFO'da $1.200.000.000 - 800.000.000 = 400.000.000$ TL iken, FİFO'da Brüt Kâr; $1.200.000.000 - 700.000.000 = 500.000.000$ TL dir. Buradan hareketle, fiyat değişiminin yarattığı (100.000.000 TL'lık) kârın LİFO'da dikkate alınırken, FİFO'da

(62) Adnan NAS, "Kurum Vergilendirmesinde Yöntemler ve Sorunlar" MEK, Maliye Araştırma Yay.No: 67, (28. Seri, 1981/1982), s.157.

normal faaliyet kârı ile birleştiğini söylemek mümkündür (63).

4- Piyasa Fiyatı Yönteminin Enflasyonist Dönemdeki Etkileri:

Stokta kalan hammadde ve malzemenin cari fiyatlarla (o anda piyasadaki) değerlendirilmesini öngören bu yöntemin dayandığı temel varsayımı; fiyatların yükselmesi durumunda, stokların maliyet bedeli ile değerlendirilemeyeceği buna karşın; stokların piyasa değerinin maliyetlerin altında kalması durumunda bu fiyat düşüşünün dikkate alınacağı şeklinde özetlemek mümkündür.

Yöntemin enflasyonist dönemdeki etkisini şöylece belirtmek mümkündür (64).

Eğer değerlemesi yapılan malın kendi değeri de enflasyonla birlikte yükseliyorsa, piyasa değerinin kullanılması söz konusu olmayacaktır. Eğer enflasyona rağmen malın fiyatı düşüyorsa piyasa fiyatı kullanılabilir ama bu durumda stok maliyetini düşürme gibi bir sonuç yaratır. Aslında oldukça özel böyle bir durum için yöntemin (Piyasa Fiyatı yönteminin) uyarması olumludur. Ancak fiyat artışına karşı kesin önlem getirmemesi açısından yöntemi eleştirmek de mümkündür.

Fiyat hareketleri olan bir ekonomide stok değerlemesinde maliyet değeri esasından ayrılarak, cari piyasa değeri esasını benimsenecek olursa, fiyat hareketlerinden kaynaklanan değer farkı açıkça görülebileceği gibi stokların cari piyasa

(63) Çiğdem SOLAŞ, Para Değerindeki Değişmelerin Muhasebeye Yansıtılması, İstanbul, 1974, s.52.

(64) SAYARI, s.38.

değeri ile gösterilmesi de mümkün olur(65). Bu durumu aşağıdaki tablo yardımıyla da görmek mümkündür;

TABLO:19 PİYASA FİYATI YÖNTEMİNİN ENFLASYONİST
DÖNEMDEKİ ETKİLERİ

Açıklama	Birim	Bir.Fiy.	TUTAR
Satışlar	60.000.-	200.-	12.000.000.-
(-)S.M.M.(Cari piyasa değeri üzerinden)	60.000.-	150.-	9.000.000.-
BRÜT SATIŞ KARI			3.000.000.-
Fiyat Hareketlerinden Doğan Değer Artışı(150-100=50TL/bir) (1000 Adet)	1.000.-	50.-	50.000.-
BRÜT SATIŞ KARI			3.050.000.-
DÖNEM SONU STOK	1.000	150.-	150.000.-

Tablo 19'da görüldüğü gibi piyasa fiyatı yönteminde fiyat hareketinden doğan değer artışı (fiyatların 100 TL'den 150 TL'ye çıkması durumunda) açıkça görülmektedir (1000 X 50 = 50.000 TL).

Buraya kadar yaptığımız açıklamalarda enflasyonist dönemde yöntemlerin etkilerini incelemeye çalıştık. Dolayısıyla fiyatların sürekli artması varsayımını dikkate aldık. Ancak fiyatların artışlar yanında, azalma eğiliminde olması da olasıdır. Bu nedenle aşağıda, fiyatların ilk yıl arttığı, ikinci yıl da düştüğü varsayılarak FIFO, LİFO ve Ortalama Maliyet Yöntemlerine göre aynı veriler kullanılarak dönem sonu stok değerlerini tablo yardımıyla açıklamakta yarar vardır.

G- Stok Değerleme Yöntemlerinin Enflasyonist
Dönemdeki Etkilerinin Karşılaştırılması:

Buraya kadarki açıklamalarda stok değerleme yöntemlerinin enflasyonist ortamdaki etkileri üzerinde duruldu. Aşağıdaki tablolar yardımıyla fiyatların artması ve azalması durumunda stok değerleme yöntemlerinde farklı dönem sonu stok maliyetlerine ulaşılması durumlarını görmek mümkündür.

TABLO:20 FİYATLARIN ARTMASI DURUMUNDA YÖNTEMLERİN
KARŞILAŞTIRILMASI

I.YIL FİYATLARIN YÜKSELMESİ	Bir Fiy.	MİKTAR	FİFO	ORT.MAL.	LİFO
Dönem Başı STOK	100.-	200	20.000.-	20.000.-	20.000.-
ALIŞ(Ham.Malzeme)	140.-	900	126.000.-	126.000.-	126.000.-
MEVCUT STOK TOPLAMI		1100	146.000.-	146.000.-	146.000.-
(-) İmalata Gönderilen Ham. Malz.		kg			
FİFO	100	200	20.000.-		
	140	300	42.000.-	-	-
ORT.MALİYET	132	500	-	66.350.-	-
LİFO	140	500	-	-	70.000.-
DÖNEM SONU STOK MAL.:		600			
			84.000.-	79.650.-	76.000.-

Tablo 20'de, 200 birimlik dönem başı stok 100 TL birim maliyetle her üç yöntemde de 20.000 TL olarak yer almaktadır. Hammade ve malzeme alımı da 900 birimx140 TL'den 126.000 TL'dir.

Üretime verilen 500 birimlik hammadde'nin FIFO'da (100 birimi 200 TL'den 300 birimi 140 TL'dan) değeri 62.000 TL iken , Ortalama maliyet yönteminde 66.350, LIFO'da 70.000 TL dir. Bu durumda Dönem Sonu Stok değerleri de farklılık göstermekte ve LIFO'da (146.000 - 62.000) 84.000 TL, Ortalama Maliyet Yönteminde (146.000 - 66.350) 79.650 TL ve LIFO'da (146.000 - 70.000) 76.000 TL'dir.

TABLO:21 FİYATLARIN DÜŞMESİ DURUMUNDA YÖNTEMLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

II.YIL FİYATLARIN DÜŞMESİ	Bir.Fiy.	Miktar	FIFO	ORT.MAL.	LİFO
<u>Dönem Başı Stok</u>					
FIFO	140	600	84.000		
ORT.MAL.YÖNT.	132	600		79.650	
LİFO	140	400			56.000
	100	200 ⁶⁰⁰			20.000
Aışlar	105	800	84.000	84.000	84.000
Mevcut Stok Değeri		1.400.-	168.000	163.650	160.000
(-)İmalata Gönderilen					
FİFO	140	600	84.000	--	--
	105	150 ⁷⁵⁰	15.750		
ORT,MALİYET YÖNTEMİ	116,8	750	--	87.600	--
LİFO	105	750	--	--	78.750
D.S.STOK MALİYETLERİ		650	68.250	76.050	81.250

Tablo 21'de fiyatların düştüğü varsayılarak; her yöntem göre dönem başı stok tutarlarının değerleri bulunmuş daha sonra da üretime verilen hammadde ve malzemenin değerleri;

FİFO'da 750 birim'in (600 birim 140 TL'dan, 150 birim ise 105 TL'den) değeri 99.750 TL, Ortalama Maliyet Yönteminde 87.600 TL ($163.650/1400 = 116,8$, $116,8 \times 750 = 87.600$), LİFO'da ise 78.750 TL olarak görülmektedir. Dönem Sonu Stok Maliyetleri de FİFO'da 68.250 TL, Ortalama Maliyet Yönteminde 76.050 TL, LİFO'da ise 81.250 TL'dir.

Tablo 20'deki dönem sonu stoklarının maliyeti birinci yılın gelir tablosunda dönem sonu stok maliyeti olarak kullanılsa; Ortalama maliyet ve LİFO'ya göre net kâr, FİFO'ya göre elde edilen net kârdan sırasıyla 4.350 TL ve 8.000 TL daha az olacaktır. Buna karşın ikinci yılın (Tablo 21) sonunda Ortalama ve LİFO'ya göre elde edilen kârlar; FİFO'ya göre elde edilen kârdan sırasıyla 7.800 TL ve 13.000 TL daha fazla olacaktır (66). (Satışların 100.000 TL olduğu varsayılmaktadır).

H- Stok Değerleme Yöntemlerinin İşletmelerin Vergi Matrahı Üzerindeki Etkileri;

Stoklarını değerleyen işletmeler, bu işlemi yasal zorunluluk olarak yerine getirirken, hem stoklarını kontrol etme hem de dönem kârlarını doğru bir şekilde saptayabilme olanağına sahip olurlar. İşletmelerin bir hesap döneminde yaptıkları faaliyetlerin sonucunu bilançolarından görmek mümkündür. İşletme bilançolarında gözüken "dönem kârı" bir rakamdan öteye çok önemli şeyler ifade etmektedir. Öncelik-

le işletmeyle ilgisi olan üçüncü kişiler, kredi kurum ve kuruluşları için "dönem kârı" önemli bir gösterge olarak (işletme faaliyetlerini değerlendirmede) yorumlanmaktadır. İşletme bilançolarında gözüken "Ticari Kâr" yanında bir diğer kâr türü de, "Malî Kârdır". Vergi matrahı şeklinde de ifade edilen malî kâr, kuşkusuz ticari kârdan farklılık göstermektedir. İşletmelerin vergilendirilebilir gelirini (vergi matrahını) saptamak için; dönem başı ve dönem sonundaki özsermayeler arasındaki farkı bulmak gerekmektedir. Bu farktan işletmeye eklenen değerlerin ve vergiye tabi olmayan kârların çıkarılıp, işletmeden çekilen ve kanunen kabul edilmeyen giderlerin bu farka eklenmesi sonunda vergi matrahını saptamak mümkündür.

İşletmelerin dönem başı ve dönem sonu özsermayelerini bulmak için de; bilançodan hareketle "gerçek aktif"i bulmak gerekmektedir. Bilançoların aktifinde önemli bir orana sahip olan stok kaleminin değerinin düşük veya yüksek olması gerçek aktifi ve dolayısıyla da malî kârı aynı yönde etkileyebilmektedir.

Bu nedenle değerlendirme gününde işletmelerin stoklarını hangi değerle değerleyecekleri konusu ticari ve özellikle malî kârın saptanması açısından önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü; vergilendirilecek kazancın saptanmasında stokların değerlendirilmesi ana faktörlerden biridir. Dönem sonu stokları envanter değeri dolaylı olarak işletmelerin sattığı malların maliyetini de etkilediğinden; bu durumda, safi kazanç da farklı bir şekilde oluşabilmektedir.

Değişik stok değerlendirme yöntemlerinde, dönem sonu stok değerlerinin farklılıklar göstermesi konusuyula ilgili

olarak, tüm yöntemlerde veriler aynı olmasına karşın, dönem sonundaki malın maliyetlerinin farklılığını aşağıdaki tablolar yardımıyla açıklamak mümkündür.

1- Has Maliyet Yöntemi:

Bu yöntemde stokların nasıl değerlendirileceği konusunu daha önceki bölümlerde açıklamıştık. Aşağıdaki tablodan hareketle işletmenin dönem sonu stok değerini hesaplamak mümkündür.

TABLO:22 HAS MALİYET YÖNTEMİNDE D.S.STOK DEĞERİ
(1000 TL)

Açıklama	Birim	Bir Maliyet	TUTAR	D,S,STOK DEĞ.(TL)
Dönem Başı Stok	1.000.-	100.-	100.000.-	220.000.-
1.Parti Alış	2.000.-	110.-	220.000.-	(2.000X110)
2.Parti Alış	2.500.-	120.-	300.000.-	
Satışa Hazır Mal.Maliyeti	5.500.-		620.000.-	
1.Parti Satış	1.000.-			
2.Parti Satış	2.500.-			
Toplam Satış	3.500.-			
DÖNEM SONU STOK	2.000.-			

Tablo 22'de işletmenin 1000 birimlik dönem başı sto-ku, 110 TL' maliyetli 2000 birim ve 120 TL maliyetli 2500 bi-rimlik alımları görülmektedir. Satışa hazır mal maliyetleri tabloda da görüldüğü gibi 5.500 birimdir. (1000+2000+2500)

ve bunun tutarı 620.000 TL'dir. Dönem başı mal stoku ile II'nci partiden olan malların (3500 birim) satıldığını varsaydığımızda, işletmenin elinde kalan dönem sonu stoklarının 2.000 birim olduğu ve 110 TL maliyetli bu stokların değerinin 220.000 TL olduğunu söyleyebiliriz.

2- Hareketli Ağırlıklı Ortalama Maliyet Yöntemi:

Yine tablo 22'deki verilerden hareketle bu yöntemde dönem sonu stok değerini aşağıdaki tablo yardımıyla bulmak mümkündür;

TABLO:23 HAREKETLİ AĞIRLIKLI ORT.MAL.YÖNT.D.S.STOK DEĞERİ (1.000 TL)

Açıklama	GİREN			ÇIKAN			KALAN	
	Miktarı	Fiy.	Tutarı	Mik.	Fiy.	Tutarı	Mik.	TUTAR(TL)
Dönem başı stok	1000	100	100.000	--	--	--	1000	100.000.-
I.Alış	2000	110	220.000	--	--	--	3000	320.000.-
Satış	--	--	--	1000	106,70	106.700	2000	213.300.-
II.Alış	2500	120	300.000	--	--	--	4500	513.300.-
Satış	--	--	--	2500	1.140	285.000	2000	228.300.-
							====	=====

Tablo 23'de; dönem başı stok ve I.parti alış tutarlarının hesaplanması tablodaki gibi birimlerin birim fiyatla çarpımı sonucu bulunmuştur. 1000 birimlik satış ise 106,70 TL maliyetle 106.700 TL'dir. Buradaki 106,70 TL'lik maliyet; $320.000/3000=106,70$ işlemi sonucunda bulunmuştur. 2500 birimlik satışın birim fiyatı ise $(513.300/4500=1140\text{TL})$ 1140TL'dir.

Dönem sonunda stokta kalan 2000 birimlik malın stok değeri ise 228.300 TL'dir.

3- FIFO Yöntemi

Yine aynı verilerden hareketle FIFO'ya göre dönem sonu stok değeri aşağıdaki tablodaki gibidir;

TABLO:24 FIFO YÖNTEMİNE GÖRE D.S.STOK DEĞERİ (1000L)

Açıklama	GİREN			ÇIKAN			KALAN		
	Miktar	Bir.F.	Tutarı	Mik.	Bir.F.	Tutarı	Mik.	Bir.F.	Tutarı
D.B. Stok	1000	100.-	100.000.-	--	--	--	1000	100	100.000.-
I.Alım	2000	110.-	220.000.-	--	--	--	2000	110	220.000.-
Satış	--	--	--	1000	100	100.000	2000	110	220.000.-
II.Alım	2500	120.-	300.000.-	--	--	--	2500	120	300.000.-
Satış	--	--	--	2000 500	110 120	220.000 60.000	2000 2000	120	240.000.-

Tablo 24'de görüldüğü gibi; 1000 birimlik satış işletmeye ilk giren 100 TL maliyetli dönem başı stoktan yapılmıştır (İlk Giren İlk Çıkar varsayımı nedeniyle) 2500 birimlik satış ise, 2000 birimi 110 TL'den kalan 500 birimi ise işletmeye daha sonra giren (2500 birimlik) partinin birim fiyatı olan 120 TL'dan yapılmıştır. Dönem sonunda kalan 2000 birim stokun maliyet değeri ise (2000 X 120) 240.000 TL'dir.

4- LIFO Yöntemi:

Diğer yöntemlerdeki verilerin bu yöntemde de değişmediğini varsaydığımızda işletmenin dönem sonu stoklarının

(2000 birim'lik) değeri 210.000 TL olarak Tablo 25'de görülmektedir.

TABLO:25 LİFO YÖNTEMİNE GÖRE D.S.STOK DEğERİ (1000TL)

Açıklama	GİREN			ÇIKAN			KALAN		
	Birim	Bir. Mal.	Tutar	Bir.	Bir. Mal.	Tutar	Bir.	Bir. Mal.	TUTAR
D.B.Stok	1000	100	100.000.-	--	--	--	1000	100	100.000.-
I.Alış	2000	110	220.000.-				2000	110	220.000.-
Satış	--	--	--	1000	110	110.000	1000	100	100.000.-
							1000	110	110.000.-
II.Alış	2500	120	300.000.-	--	--	--	2500	120	300.000.-
Satış	--	--	--	2500	120	300.000	1000	100	100.000.-
							1000	110	110.000.-
DÖNEM SONU STOK							2000		210.000.-

Tablo 25'deki sonuçları da Tablo 24'deki açıkladığımız şekilde açıklamak mümkündür. Yalnız burada LİFO varsayımı (Son Giren Malın İlk çıkması) sonucunda; 1000 birimlik satışın işletmeye daha sonra giren (2000 birim ve 110 TL maliyetli) partinin maliyetiyle yani 110 TL ile değerlenmesi söz konusudur. Daha sonraki 2500 birimlik satış ise; işletmenin II. Alışından (2500 X 120 TL) yapılmış ve sonuçta; işletmenin dönem sonu stoklarının değeri (2000 birimin) 1000 birimi 100 TL den kalan 1000 birimi ise 110 TL'den olmak üzere toplam 210.000 TL olarak bulunmuştur.

5- Yöntemlerin Karşılaştırılması:

Yukarıdaki tablolarda aynı verilerden hareketle iş-

İşletmenin Has maliyet, Hareketli Ağırlıklı Ortalama Maliyet, FIFO ve LİFO yöntemlerini kullanması durumunda dönem sonu stoklarının değerlerinin farklılığını göstermeye çalıştık. Yöntemlerin karşılaştırma tablosuna geçmeden önce; (yukarıdaki verilerin sadece bir mal veya hammadde grubu için ele alındığını düşünürsek) farklı çıkan bu sonuçların çok sayıda hammadde ve mal grubu ile çalışılan işletmelerde daha büyük rakamlara ulaşmasının doğal olacağını söyleyebiliriz.

TABLO:26 YÖNTEMLERE GÖRE D.S.STOK DEĞERİ (1000TL)

Y Ö N T E M	D Ö N E M S O N U S T O K(TL)
Has Maliyet	220.000. -
Har.Ağırlıklı Mal.....	228.300. -
FİFO Yöntemi.....	240.000. -
LİFO Yöntemi.....	210.000. -

Tablo 26'da da görüldüğü gibi Has Maliyet Yönteminde 220.000 TL olan dönem sonu stok değeri, Hareketli Ağırlıklı Ortalama Maliyet Yönteminde 228.300, FIFO'da 240.000, LİFO da ise 210.000 TL olmuştur. Görüldüğü gibi LİFO aynı verilerde diğer yöntemlere göre daha az dönem sonu stok değerini göstermektedir. Bunun nedenini; işletmenin hammadde ve mallarının fiyatlarındaki sürekli artışlar şeklinde (LİFO'da, değerlemenin son giren ilk çıkar varsayımı gereği yapılması) açıklamak mümkündür.

Tablo 26'dan hareketle-daha önceki tabloları da dikkate aldığımızda her yöntem için Satılan Malların Maliyetlerini bulmak mümkündür.

TABLO: 27 YÖNTEMLERE GÖRE S.M.M (1.000.-)

YÖNTEM	D.B.STOK	ALIŞLAR	Satılabilir MAL.MALİYETİ	D.S.STOKU	Satılan MAL.MALİYETİ
Has Maliyet	100.000	520.000	620.000.-	220.000.-	400.000.-
Hareketli Ağırlıklı Maliyet	100.000	520.000	620.000.-	228.300.-	391.700.-
FIFO	100.000	520.000	620.000.-	240.000.-	380.000.-
LIFO	100.000	520.000	620.000.-	210.000.-	410.000.-

Tablo 27'deki her yöntemdeki verilerden, dönem başı stokları 100.000 TL, Alışlar 520.000 TL ve satılabilir mal maliyeti 620.000 TL olarak (100.000 + 520.000) hesaplanmıştır. Dönem Sonu Stokları ise Tablo 26'dan alınarak yazılmıştır. Bu durumda dönem sonu stoklarının farklılığı nedeniyle Satılan Malın Maliyetleri; Has Maliyet Yönteminde (620.000 - 220.000 = 400.000) 400.000 TL, Hareketli Ağırlıklı Ortalama Yöntemde (620.000 - 228.300) 391.700, FIFO'da (620.000 - 240.000) 380.000, LIFO'da ise (620.000 - 210.000) 410.000 TL olarak bulunmuştur.

(Not: Burada Alış Giderleri, Alış indirimleri, Alış iade ve iskontoları dikkate alınmamıştır).

İşletme'nin Net Satışlarının 650.000 TL olduğunu varsayalım. Yine İşletme'nin Faaliyet Dışı Gelir ve Giderleri'nin bir an için olmadığını kabul edersek "Dönem Karı"nın her yöntemde farklı oluştuğunu aşağıdaki tablodan görmek mümkündür.

TABLO: 28 YÖNTEMLERE GÖRE DÖNEM KÂRI (1.000 TL)

YÖNTEM	NET SATIŞLAR	S.M.M.	DÖNEM KÂRI (VERGİ ÖNCESİ)
Has.maliyet	650.000.-	400.000.-	250.000.-
Har.Ağ.Mal.	650.000.-	391.700.-	258.300.-
FİFO	650.000.-	380.000.-	270.000.-
LİFO	650.000.-	410.000.-	240.000.-

Tabloda da görüldüğü gibi her yöntemde satışlardan satılan malın maliyetinin çıkarılması sonucunda, farklı dönem kârlarına ulaşılmıştır. Burada verilerin aynı olmasına karşın LİFO'nun en az kâr gösterdiği açıkça görülmektedir.

Tablo 28'den hareketle işletmenin değişik vergi oranlarında ödeyeceği vergiyi hesaplamak mümkündür.

TABLO: 29 DEĞİŞİK YÖNTEM VE VERGİ ORANLARINDA ÖDENECEK VERGİLER (1.000 TL)

YÖNTEM	VERGİ ÖNCESİ KÂR	Vergi Oranları ve Ödenecek Vergiler			
		% 30	% 40	% 60	% 80
Has Maliyet	250.000.-	75.000.-	100.000.-	150.000.-	200.000.-
Har.Ağırlı.M.	258.300.-	77.490.-	103.320.-	154.980.-	206.640.-
FİFO	270.000.-	81.000.-	108.000.-	162.000.-	216.000.-
LİFO	240.000.-	72.000.-	96.000.-	144.000.-	192.000.-

Tablo 29'da, LİFO yöntemi her vergi oranında diğer yöntemlere oranla daha az vergi ödenmesine neden olmaktadır. Bunu Has Maliyet Yöntemi izlerken, Hareketli Ağırlıklı Ortalama Maliyet Yöntemi ve FİFO Yöntemi işletmelerin daha fazla

vergi ödemesine neden olmaktadır.

Buradan hareketle, (Tablo 29'dan) LİFO yönteminin diğer yöntemlere göre sağlamış olduğu tasarrufunu aşağıdaki tablo yardımıyla görmek mümkündür;

TABLO:30 LİFO'NUN DİĞER YÖNTEMLERE ORANLA VERGİ TASARRUFU (1.000 TL)

VERGİ ORANI YÖNTEM	Has Maliyet Yöntemi	Vergi Tas. %	Hareketli Ağırlıklı Mal.Yönt.	Vergi Tas. %	FİFO	Vergi Tas. %
% 30	3.000.-	% 4	5.490.-	% 7	9.000.-	% 11
% 40	4.000.-		7.320.-		12.000.-	
% 60	6.000.-		10.980.-		18.000.-	
% 80	8.000.-		14.640.-		24.000.-	

% 30 vergi oranında LİFO yöntemi, Has Maliyet Yöntemi-ne oranla 3.000 TL, Hareketli Ağırlıklı Ortalama Maliyet Yöntemi-ne göre, 5.490 TL, FİFO'ya göre de 9.000 TL vergi tasarrufu sağlamaktadır.

Vergi oranını % 80 olarak varsaydığımızda LİFO yöntemi diğer yöntemlere göre sırasıyla 8.000 TL, 14.640 TL ve 24.000 TL vergi tasarrufu sağlamaktadır.

Tablo'da LİFO yönteminin bu veriler karşısında; Has Maliyet Yöntemine göre % 4, Hareketli Ağırlıklı Maliyet Yöntemi-ne göre % 7, FİFO yöntemi-ne göre de % 11 vergi tasarrufu sağladığını söylemek mümkündür. (%30 vergi oranında LİFO yöntemi Has Maliyet yöntemine göre; sağladığı vergi tasarrufu; $3000/75.000 = \%4$ 'dür. Buradaki 75.000, %30 oranında Has Maliyet

Yöntemine göre ödenecek vergiyi, 3000 ise işletme'nin LİFO yöntemini kullanması halinde vergi tasarrufunu göstermektedir.

Üçüncü Bölüm

STOK DEĞERLEMESİNİN İŞLETMELERİN VERGİYE TABİ KAZANÇLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ESKİŞEHİR'DEKİ BAZI İŞLETMELERDE UYGULAMASI

I. ARAŞTIRMAMIZA KONU İŞLETMELER HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Araştırmamıza konu işletmeler, Eskişehir'de genellikle şehrin ekonomik gelişmesine önemli katkıları olan büyük ölçekli işletmelerdir. Bu işletmeler değişik sektörlerden seçilmiş ve 1988 yılı stoklarla ilgili verileri incelenmiştir. Araştırmamıza konu işletmeler hakkında genel bilgiler, işletmelerin 1988 yılı stokları ile ilgili veriler ve stok değerlendirme işleminin bu işletmelerle nasıl yapıldığı, çalışmamızın bundan sonraki konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca, araştırmamıza konu işletmelerin adları, işletme yöneticilerinin istekleri doğrultusunda açıklanmayacak ve bunun yerine A,B ve C olarak adlandırılarak gerekli açıklamalar yapılacaktır.

A. I. İşletme

"A" A.Ş. Eskişehir'de 1960 yılından bu yana Un, Kepek ve İrmik üretimi yapmaktadır. 1988 yılı kayıtlı sermayesi 483.840.000.- TL, dönem sonu stokları ise 1.743.516.210.- TL'dir. 1988 yılı kârı 1.087.617.942.- TL olan "A" işletmesinin, Net Satışları ise 9.781.086.346.- TL dir.

Stoklarını Basit Ortalama Maliyet Yöntemi ile değerleyen "A" işletmesi, 1988 yılında 478.119.687.- TL Kurumlar Vergisi ödemiştir.

B. II. İşletme

"B" A.Ş. Giyim sanayiinde faaliyet gösteren bir işletme olup, ürettiği elbise, pantolon, palto, çocuk takımı v.b. ürünlerini merkez ve şubeleri aracılığıyla satışa sunmaktadır. Ödenmiş sermayesi 1.005.000.000.- TL olan işletmenin 1988 yılı stokları 2.415.035.505.- TL'dir. İşletme hammadde olarak kumaş, iplik, astar, telâ ve pamuk kullanmaktadır. 1988 yılı stoklarının içinde kumaş stokunun önemli bir paya sahip olduğunu (1.765.603.251.- TL) söyleyebiliriz.

Stoklarını Basit Ortalama Maliyet Yöntemiyle değerleyen "B" işletmesi 1988 yılında 520.264.092.- TL kâr elde etmesine karşın, ihracat istisnası ve yatırım indirimi nedeniyle kurumlar vergisi ödememiştir.

C. III. İşletme

"C" İşletmesi Limited Şirket olup 1985 yılında Eskişehir'de kurulmuştur. İşletme'nin ürettiği mamüller, emaye, soba, boru, ısı gereçleri ve bunların yardımcı parçalarından oluşmaktadır. 1988 yılı sermayesi 100.000.000.-TL olan işletme 92.879.705.- TL'lık stoka sahiptir.

Stoklarını Tartıllı Ortalama Maliyet Yöntemi ile değerleyen "C" işletmesi, 1988 yılında 172.639.570.- TL kâr elde etmiştir.

II. İŞLETMELERİN STOKLARI İLE İLGİLİ VERİLER

İşletmeler hakkındaki genel bilgilerden sonra, 1988 yılında bu işletmelerin stok değerlemesi ile verilerinden hareketle, kullandıkları stok değerlendirme yöntemlerine göre ve diğer stok değerlendirme yöntemlerini kullanmaları durumunda, dönem sonu stok değerleri ile nasıl vergi tasarrufunda bulunabileceklerini açıklamaya çalışacağız.

A. İşletmelerin Kullandıkları Stok Değerleme Yöntemleri

Önceki kısımlarda da belirttiğimiz gibi, araştırmamıza konu işletmelerden "A" ve "B" işletmesi stoklarını Basit Ortalama Maliyet, "C" işletmesi ise Tartıllı Ortalama Maliyet Yöntemi ile değerlemektedir. Bu yöntemler hakkında çalışmamızın ikinci bölümünde "stok değerlendirme yöntemleri"

ile ilgili kısımda bilgi vermiştik. Kısaca tekrarlayacak olursak; Basit Ortalama Maliyet Yöntemi'nde dönem sonu stok değerini; farklı fiyatlardan yapılan alımlardaki fiyatları toplayıp alım sayısına böldüğümüzde ortalama fiyat bulunuyor ve bu fiyatla da stok tutarı çarpılarak dönem sonu stok değeri hesaplanıyordu.

Tartılı Ortalama Maliyet Yönteminde ise, her parti malın tutarları toplamını, malların (veya hammaddelerin) miktarları toplamına bölerek bulduğumuz ortalama fiyatla, dönem sonu stok miktarını çarpıyor ve sonuçta da işletmenin dönem sonu stoklarının değeri bulunuyordu.

B. İşletmelerin 1988 Yılı Stokları

1. "A" İşletmesi:

A,B ve C işletmelerinin 1.1.1988-31.12.1988 dönemi kayıtlarından hareketle dönem başı ve dönem sonu yarı mamul stoklarını aşağıdaki tablolarda görmek mümkündür;

İşletmenin 1988 yılında stokları, buğday alımları, dönem başı ve dönem sonu stoklarına ilişkin verilen aşağıdaki gibidir. Bu bilgiler işletmelerden alınmıştır.

TABLO 1
"A" A.Ş.'NİN DÖNEM BAŞI VE DÖNEM SONU
YARI MAMUL STOKLARI

Y.MAMUL ADI	DÖNEM BAŞI STOK		DÖNEM SONU STOK	
	Miktar (KG)	Tutar (TL)	(KG) Miktar	(TL) Tutar
50/55 R.Baklava Böreklik	193.985.-	32.042.196.-	235.195-	75.741.048.-
66/72 R.Böreklik	30.650.-	42.956.480.-	506.905-	144.733.786.-
73/76 R.Ekstra	179.950.-	26.006.374.-	146.900-	39.386.828.-
77/81 R.Ekmeklik	48.800.-	6.820.288.-	27.850-	7.263.280.-
91 R.İrmik Altı	49.650.-	5.461.500.-	4.700-	1.081.000.-
Razmol	3.600.-	1.169.600.-	40.640.-	4.795.520.-
Kepek	176.220.-	13.014.500.-	67.100.-	6.542.250.-
TOPLAM	692.855.-	127.471.201.-	1.029.290-	279.543.712.-

Tablo 1'de işletmenin kayıtlarında gözüken yarı mamüllerin miktar ve tutar olarak değerleri görülmektedir. İşletmenin 1988 yılında dönem başı yarı mamulleri 692.855 kg olup 127.471.201.- TL'dir. Dönem sonu yarı mamüller ise 1.029.290 kg ve 279.543.712.- TL'dir.

İşletmenin 1988 yılında dönem başı ve dönem sonu buğday stokları ile ilgili veriler de; dönem başı buğday stoku 7.389.220 kg ve 724.594.334.- TL dir. Dönem sonu buğday stoku ise 9.282.518 kg olup 1.446.945.613.- TL'dir.

İşletmeden alınan bilgilere göre işletmenin buğday alımları (1.1.1988-31.12.1988 dönemi) ise tablo 2'deki gibidir.

TABLO 2
"A" A.Ş.'NİN BUĞDAY ALIMLARI

ALIM YERİ	KĞ	TUTAR (TL)
Üreticiden Alımlar	30.402.269	5.000.366.672.-
Tüccardan Alımlar	2.895.690	430.113.083.-
Toprak Mahsülleri Ofisi	17.678.359	2.898.641.596.-
TOPLAM	50.976.318	8.329.121.351.-

Tablo 2'de işletme'nin Üreticiden, Tüccardan ve T.M.O.'den aldığı buğday 50.976.318 kg olup tutarı 8.329.121.351.- TL'dir.

Ayrıca işletme buğday alımları ile ilgili 42.852.552.- TL nakliye ve hammaliye gideri ödemiştir.

İşletmenin 1988 yılında imalata verdiği buğday miktarı (Ocak-Aralık 1988 dönemi) ise 49.039.620 kg olup tutarı ise 7.644.941.939.- TL'dir. Ayrıca dönem içinde 43.400 kg buğday 6.040.300.- TL'ya satılmıştır.

1988 yılında üretilen mamüller ise aşağıdaki tabloda görülmektedir.

TABLO 3
ÜRETİLEN MAMÜLLER (Ocak-Aralık 1988)

MAMÜL ADI	ÜRETİM (KG)
50/55 R. Baklava-Böreklik	131.637.-
66/72 R. Böreklik	224.351.-
73/76 R. Ekstra	297.345.-
77/81 R. Ekmeklik	50.846.-
91 R. İrmik Altı	22.033.-
Razmol	48.977.-
Kepek	265.812.-
TOPLAM	1.041.021 kg

Bu verilerden hareketle işletmenin dönem sonu stok değeri tablo 4'de gösterilmiştir. (İşletme, stoklarını Ortalama Maliyet Yöntemine göre değerlemektedir.)

TABLO 4
ORTALAMA (BASİT) MALİYET YÖNTEMİNE GÖRE
"A" A.Ş.'NİN DÖNEM SONU STOK DEĞERİ

Açıklama	Birim(kg)	Bir Ma- liyet (TL)	Tutar (TL)
D.B.Buğday Stoku	7.389.220	98	724.954.334.-
(+)Buğday Alımları	50.976.318	164	8.372.973.903.-
Toplam	58.365.538		9.097.928.237.-
(-)Satışlar	43.400	139	6.040.300.-
(-)İmalata Verilen	49.039.620	155	7.644.941.939.-
DÖNEM SONU STOK	9.282.518	156	1.446.945.998.-

Tablo 4'de önceki verilerden hareketle dönem başı stoku, buğday alımları ve satışları görülmektedir. İmalata verilen buğday 49.039.620 kg olup (155 TL birim maliyet) 7.644.941.939.- TL'dir. Dönem Sonu Stoklarının tutarı ise 1.446.945.998.- TL'dir. Tablodan da görüldüğü gibi işletmenin dönem başı stoklarının birim fiyatı 98.- TL iken, dönem içindeki alımların birim maliyeti 164.- TL'dir. Buradan işletmenin hammaddelerinin fiyatının dönem içinde yaklaşık % 65'e yakın arttığı görülmektedir.

Tablo 4'deki D.S. Stok tutarı işletme'nin bilançosundaki mal mevcudu bölümünde yer alacaktır.

a. İşletme'nin LİFO veya FİFO Yöntemini Kullanması Durumunda Dönem Sonu Stoklarının Değeri.

"A" A.Ş.'nin Ortalama Maliyet Yöntemine göre stok değerlemesi yaptığını daha önce belirtmiştik. İşletmenin aynı koşullarda LİFO veya FİFO yöntemini kullanması durumunda dönem sonu stoklarının değerlerinin farklı olacağını bu durumun da satılan malın maliyetini ve dolayısıyla işletme karını etkileyeceğini söyleyebiliriz.

i. FİFO Yöntemine Göre Stok Değerlemesi

İşletmenin stok işlemleri ile verilerinden hareketle Ortalama Maliyet Yöntemi yerine FİFO (İlk Giren İlk Çıkar) Yöntemini kullanması durumunda dönem sonu stoklarının değeri aşağıdaki tablo yardımıyla bulunabilir. FİFO yönteminde işletmenin üretime verdiği veya dönem içinde sattığı malların

en önce satın alınan mallar olduğu ve dönem sonunda stokta kalan malların en son satın alınan mallara ait partilerden oluştuğu varsayılmaktadır.

TABLO 5

FİFO YÖNTEMİNE GÖRE İŞLETMENİN ("A" A.Ş.) D.S. STOKLARI

Açıklama	Birim(KG)	Bir, Ma- liyet(TL)	Tutar (TL)
D.B. Buğday Stoku	7.389.220.-	98	724.954.334.-
(+) Buğday Alımları	50.976.318.-	164	8.372.973.903.-
Toplam	58.365.538.-		9.097.928.237.-
(-) Satışlar	43.400.-	98	4.253.200.-
(-) İmalata Verilen	49.039.620.-	164	8.042.497.680.-
DÖNEM SONU STOK	9.282.518.-		1.051.177.357.-

Tablo 5'de İşletme'nin FIFO yöntemini kullanması durumunda "ilk giren malın ilk satıldığı veya üretime verildiği" varsayımı gereği, satışların 98 TL birim maliyetle yapılması ve imalata verilen malların (buğday) ilk alım partilerinden oluştuğunu söyleyebiliriz. Bu durumda imalata verilen 49.039.620 kg'lık buğday 164 TL birim maliyetle değerlendirilerek 8.042.497.680.- TL tutarındadır. Bunun sonucunda Dönem Sonu Stoklarının değeri 1.051.177.357.- TL olmuştur.

ii. LİFO Yöntemine Göre Stok Değerlemesi

"A" A.Ş.'nin LİFO Yöntemini uygulaması durumunda yine aynı verileri kullanarak dönem sonu stok değerini

tablo 6'da görüldüğü gibi hesaplayabiliriz.

TABLO 6
LİFO YÖNTEMİNE GÖRE "A" A.Ş.'NİN D.S. STOKLARI

Açıklama	Birim(KG)	Bir Ma- liyet (TL)	Tutar (TL)
D.B.Buğday Stoku	7.389.220.-	98	724.954.334.-
(+) Buğday Alımları	50.976.318.-	164	8.372.973.903.-
Toplam	58.365.538.-		9.097.928.237.-
(-) Satışlar	43.400.-	164	7.117.600.-
(-) İmalata Verilen	49.039.620.-	167	8.189.616.540.-
	9.282.518.-		901.194.097.-

LİFO yönteminin varsayımı gereği FIFO'dakinin tersine üretim ve satış işlemleri daima en son alınan mal partilerinden yapılmaktadır. Bu nedenle fiyat artışlarının (örneğinimizde buğday alımlarındaki fiyat artışları) olduğu dönemde en son alınan buğdayın fiyatının, önceden alınanların fiyatlarından daha yüksek olması dönem sonu stoklarının 901.194.097.- TL olmasına neden olmuştur. İmalata verilen buğdayın 167.- TL'lık birim fiyatı, işletme yetkililerinin defter ve belgelerden hareketle beyan ettikleri, dönem içindeki buğday alımlarının farklı fiyatlı partilerden imalata verilmiş sırasından bulunmuştur.

iii. Yöntemlere Göre Dönem Sonu Stok Değerleri

"A" A.Ş.'nin stoklarla ilgili verilerinden hareketle uyguladığı stok değerlendirme yöntemine göre (ortalama maliyet) ve bu yöntem yerine LİFO veya FİFO yöntemlerini uygulaması durumunda dönem sonu stok değerlerinin farklılığını aşağıdaki tablodan görmek mümkündür.

TABLO 7

YÖNTEMLERE GÖRE DÖNEM SONU STOKLAR

YÖNTEM	DÖNEM SONU STOK (TL)
Ortalama Maliyet	1.446.945.998.-
FİFO Yöntemi	1.051.177.357.-
LİFO Yöntemi	901.194.097.-

Bu durumda işletme'nin Ortalama Maliyet Yöntemi yerine FİFO veya LİFO'yu kullanması halinde, işletme'nin bilançosundaki stok değeri 1.446.945.998.- TL yerine 1.051.177.357.-^{TL}(FİFO), veya 901.194.097.-^{TL}(LİFO) değerlerinden biri olacaktır. İşletme'nin LİFO ile stoklarını değerlemesi-diğer veriler sabit varsayılıyor-(1.446.945.998-901.194.097) 545.751.901.- TL kazancın vergilendirilmemesi ne neden olacaktır. (Burada; vergi oranı, giderler, bilanço-daki tüm kalemler sabit, değerlendirme yönteminin değişmesi nedeniyle stok kaleminin değişebileceği varsayılmıştır).

iv. Enflasyon Oranının Dikkate Alınması Durumunda
Dönem Sonu Stok Değerleri

İşletme'nin kullandığı stok değerlendirme yöntemi ve diğer stok değerlendirme yöntemlerini kullanması durumunda, dönem sonu stokları'nın değerleri yukarıdaki tabloda açıklamıştık (Bkz. Tablo 6). Dönem sonu stokları'nın bu değerleri hesaplanırken, hammadde (veya mal) ve malzeme fiyatlarının enflasyon nedeni ile dönem başından dönem sonuna kadarki süreçte (bir yıl) artış, göstermesi olasılığı dikkate alınmamıştır. Oysa; ülkemizde, son yıllarda yüksek düzeylerde seyreden enflasyon, işletmelerin hammadde ve malzeme fiyatlarında da yükselmelere neden olmakta dolayısıyla, dönem sonu stoklarının değeri olduğundan yüksek çıkmakta ve işletmeler enflasyon nedeniyle elde etmedikleri kazançlar üzerinden vergi ödemek durumuyla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Kanımızca, stok değerlemesinde enflasyon oranının da dikkate alınması ve enflasyon oranından belirli bir oranın düşülmesi sonucu bulunan rakamın dönem sonu stoklarının değerlendirilmesinde dikkate alınmasının, işletmeleri enflasyon nedeniyle daha fazla vergi ödemekten kurtaracağını söyleyebiliriz.

1988 yılı enflasyon oranının % 75 olduğu dikkate alındığında (% 75 oranı DİE, İSO, DPT v.b. kuruluşların açıkladığı kesin rakamlardan olmayıp, yaklaşık olarak alınmıştır.) bu % 75 oranından stokların % 30'unun düşülmesi sonucu bulunacak % 45 oranında dönem sonu stoklarının vergi

dişı bırakılması durumunu tablo 8'de görebiliriz (1).

TABLO 8
ENFLASYON ORANININ DİKKATE ALINMASI
DURUMUNDA D.S. STOKLARI

YÖNTEM	D.S. STOK DEĞERİ (I)	Enflasyon Oranı-% 30 STOK DEĞERİ (% 45)	D.S. STOK DEĞERİ (II)
Ortalama Maliy.	1.446.945.998.-	651.125.700.-	795.820.298.-

Tablo'da enflasyon oranı dikkate alınarak hesaplanan stok değerleri görülmektedir. Dönem Sonu Stok Değeri I'deki rakamlar tablo 6'dan alınmıştır. İkinci sütundaki rakamlar ise, % 75 enflasyon oranı- % 30 = % 45 x D.S.Stok Değeri işlemi sonucu bulunmuştur. II ile gösterilen dönem sonu stok rakamları da önceki iki rakamın farkı şeklindedir.

İşletme'nin kullandığı Ortalama Maliyet Yöntemi'ne göre dönem sonu stoklarının değeri 1.446.945.998.- TL iken enflasyon oranının dikkate alınması sonucu 651.125.700.- TL'lik stok tutarı dönem sonu stoklarından indirilmiş (1.446.945.998 x % 45) ve sonuçta işletmenin dönem sonu stokları (1.446.945.998 - 651.125.700) 795.820.298.- TL olarak hesaplanmıştır.

(1) Çalışmamızın önceki bölümlerinde belirtildiği gibi bazı Avrupa ülkelerinde enflasyon belirli bir oranı geçtiğinde bu oranı geçen kısım stoklardan indirilmektedir. Biz de çalışmamızda % 30'u aşan enflasyon oranının stok değerlemesinde dikkate alınmasını varsayıyoruz.

2. "B" İşletmesi:

"B" A.Ş. daha önce de belirttiğimiz gibi stoklarını Basit Ortalama Maliyet Yöntemiyle değerlemektedir. Bu yöntem hakkında "A" A.Ş. ile ilgili açıklamalarımızda bilgi vermeye çalışmıştık. Hatırlanacağı üzere yöntemde, hammadde ve yarı mamüller ve mamüllerin alım fiyatlarının, alım sayısına bölünmesiyle "ortalama fiyat" saptanmakta ve bu fiyatla stok değerlemesi yapılmaktadır.

İşletmeden aldığımız bilgilere göre;

İşletme'nin 1988 yılı dönem başı ve dönem sonu stokları tablo 9'daki gibidir.

TABLO 9

"B" A.Ş.'NİN DÖNEM BAŞI VE DÖNEM SONU
YARI MAMÜL STOKLARI (1988 YILI)

STOK ADI	DÖNEM BAŞI STOK			DÖNEM SONU STOK		
	KAYITLAR- DAKİ DEĞER	TUTAR (TL)	BİRİM (METRE)	BİR FİY(TL)	TUTAR (TL)	BİRİM (MT)
Kumaş	901396940	105643	8532.-	1762402847	154079	11438.-
Kumaş 2	3200404	4184	772.-	3200404	4184	772.-
Astar	128374537	195437	657.-	335331703	321755	1042.-
Tela	60922098	85524	712.-	129941103	130624	995.-
Pamuk	—	—	—	—	—	—
İplik	41488940	24808616	17.-	51945980	41249908	1,25
Düğme(Ad)	214425	58630	4.-	—	—	—
Fermuar	17708834	250220	71.-	28972048	295092	98.-
Diğer Malzeme	—	—	—	16804169	55600	302.-
TOPLAM	1153306178			2328598254		

Tablo 9'da işletme'nin 1988 yılı yarı mamüllerinin dönem başı ve dönem sonu stokları görülmektedir. 1988 yılında 901.396.940.- TL. tutarındaki kumaş stoku'nun birim fiyatı 8.532.- TL'dir (901.396.940/105.643=8.532.-TL). Dönem sonundaki kumaş stoku 154.079 metre x 11.438.- TL. birim fiyatla değerlendirilerek 1.762.402.847.-TL. olarak işletme kayıtlarında yer almıştır.

İşletme'nin yıl içinde yaptığı kumaş, astar, telâ, iplik, fermuar ve pamuk alımları tablo 10'daki gibidir.

TABLO 10

"B" A.Ş.'NİN 1988 YILI HAM VE YARDIMCI

MADDE ALIMLARI

Hammadde, Yardımcı Madde	Birim (Mt)	Bir Fiyat (TL)	TUTAR (TL)
Kumaş	467.500.-	9.985.-	4.668.000.000.-
Astar	896.470.-	850.-	762.000.000.-
Telâ	354.800.-	854.-	303.000.000.-
İplik	7.666.666.-	9.-	69.000.000.-
Düğme	4.875.000.-	4.-	19.500.000.-
Fermuar	435.295.-	85.-	37.000.000.-
Pamuk	-	-	14.000.000.-
TOPLAM			5.872.500.000.-

Tablo 10'da işletme'nin dönem içindeki hammadde ve malzeme alımlarına ilişkin veriler görülmektedir. Bu tabloda ki tutarlar rakamları işletme yetkililerince (yuvarlanmış olarak) beyan edilmiştir. Birim ve birim fiyatlar da tarafı-

mızdan bulunmuştur. Örneğin kumaş alımları tutarı 4.668.000.000.- TL'dir. Dönem başı kumaşın birim fiyatı 8.532.-TL, dönem sonu kumaş birim fiyatı ise 11.438.-TL'dir. Tablo 8'deki kumaş birim fiyatı $8.532+11.438 = 11.970/2 = 9.985.-$ TL olarak bulunmuştur.

1988 yılı satışlarına ilişkin bilgiler de aşağıdaki tablo'dan görülmektedir.

TABLO 11

1988 YILI SATIŞLARI (TL)

SATIŞ TÜRÜ	TUTAR (TL)
Yurt içi Satışları	5.358.000.000.-
Kamu Kurum ve Diğer Kurumlara Satış.	247.000.000.-
İhracat	1.629.000.000.-
TOPLAM:	7.234.000.000.-

Tablo 11'deki yurt içi satışları, tüm malzeme ve işçiliğin işletmeye ait olduğu üretimden olan satışları göstermektedir. Kamu kurum ve diğer kuruluşlara olan 247.000.000.- TL'lik satılan mamüllerin kumaşı ilgili işletmeye (ihaleyi veren) işçiliği ise "B" A.Ş.'ne aittir.

Bu verilerden hareketle "B" A.Ş.'nin dönem sonu stoklarının değeri aşağıdaki tablo yardımıyla bulunabilir.

TABLO 12

"B" A.Ş.'NİN ORTALAMA MALİYET YÖNTEMİNE
GÖRE DÖNEM SONU STOKU (KUMAŞ)

Açıklama	Birim(mt)	Bir Maliyet(TL)	TUTAR(TL)
D.B. Kumaş Stoku	105.643.-	8.532.-	901.396.940.-
(+) Dönem içi Kumaş Alımı	467.500.-	9.985.-	4.668.000.000.-
Toplam	573.143.-		5.569.396.940.-
(-) İmalata verilen	419.064.-	9.085.-	3.806.994.093.-
DÖNEM SONU STOKU	154.079.-	11.438.-	1.762.402.847.-

Tablo 12'de "B" işletmesinin dönem sonu kumaş stok değeri görülmektedir. Dönem başı kumaş stoku 105.643.- birim, 8.532.-TL fiyatla 901.396.940.-TL dir. İşletme dönem içinde 467.500 metre kumaş alımını 9.985.-TL birim fiyatla 4.668.000.000.-TL'ya yapmıştır. İmalata verilen kumaş ise 419.064 metre olup 9.085 TL birim fiyatla (419.064x9.085) 3.806.994.093.- TL'dir. Bu verilerden sonra işletme'nin dönem sonu stoku 154.079 metre, tutarı ise 1.762.402.847.-TL'dir. İşletme'nin Ortalama Maliyet yöntemine göre 154.079 metrelik kumaş stokunun maliyeti (birim) ise (1.762.402.847/154.079) 11.438.- TL'dir.

a- İşletme'nin FIFO veya LIFO Yöntemine Kullanması
Durumunda Dönem Sonu Stoklarının Değeri

i- FIFO Yöntemine Göre Stokların Değerlemesi

Üretimde kullanılan hammadde ve malzemenin, işletmeye önce giren (ilk alımlarından) partilerden yapıldığı varsayımına dayanan FIFO yönetimine göre işletme stoklarının değerlemesini aşağıdaki tablo yardımıyla açıklayabiliriz.

TABLO 13

FIFO YÖNETİMİNE GÖRE "B" A.Ş.'NİN
DÖNEM SONU STOK DEĞERİ (KUMAŞ)

Açıklama	Birim(MT)	Bir Maliyet(TL)	TUTAR (TL)
D.Başı Stoku	105.643.-	8.532.-	901.396.940.-
(+) Dönem içi			
Kumaş Alımı	467.500.-	9.985.-	4.668.000.000.-
Toplam	573.143.-		5.569.396.940.-
(-) İmalata			
verilen	419.064.-	8.420.-	3.528.518.880.-
DÖNEM SONU STOK	154.079.-	13.245.-	2.040.878.060.-

Tablo 13'de dönem başı, dönem içi alımlar (kumaş alımları) ile ilgili veriler Ortalama maliyet yöntemindeki verilerle aynı olmasına karşın, imalata verilen 419.064 birimlik kumaşın ilk alımlarından yapılması sonucu, dönem sonu stoklarında kalan kumaş, son alımlardan ve dolayısıyla yüksek fiyatlı partilerden oluşmuştur. Bunun sonucunda da işletmenin 154.079 metrelik kumaşı, 13.245.-TL birim maliyetle 2.040.878.060.- TL değerinde gözükmektedir.

ii- LİFO Yöntemine Göre Dönem Sonu Stoklarının Değeri

İşletme'nin Ortalama maliyet yöntemi yerine, stoklarını LİFO yöntemiyle değerlemesi halinde, dönem sonu kumaş stokunun değeri aşağıdaki tablo 14'de görülmektedir.

TABLO 14
LİFO YÖNTEMİNE GÖRE "B" A.Ş.'NİN
D.S. KUMAŞ STOKU

Açıklama	Birim(Mt)	Bir Maliyet(TL)	TUTAR (TL)
D.B.Stok (Kumaş)	105.643.-	8.532.-	901.396.940.-
(+) Dönem içi			
Kumaş Alımı	467.500.-	9.985.-	4.668.000.000.-
Toplam	573.143.-		5.569.396.940.-
(-) İmalata	419.064.-	9.815.-	4.113.113.160.-
verilen			
DÖNEM SONU STOK	154.079.-	9.452.-	1.456.283.780.-

Tablo 14'de görüldüğü gibi dönem başı ve dönem içi alımların tutarı 573.143 birimdir. İmalata verilen miktar ise 419.064 birimdir. LİFO yönteminin özelliği gereği, imalata verilen hammadde, işletmenin son aldığı hammadde gruplarından yapılmaktadır. Dolayısıyla dönem sonunda işletme stoklarında kalan 154.079 birimlik kumaş stoku, işletme'nin daha önce aldığı ve düşük fiyatlı gruplardan oluştuğundan birim maliyet 9.452.-TL olmuştur. Bu durumda işletme'nin dönem sonu kumaş stokunun değeri (154.079x9.452) 1.456.283.780.- TL. olmaktadır.

iii- "B" A.Ş.'de Yöntemlere Göre Dönem Sonu Stok Değerleri

Yukarıdaki açıklamalarda "B" işletmesinin stok değerlemede kullanıldığı ortalama maliyet yöntemi'ne ve bu yöntem yerine FIFO veya LİFO yöntemlerini kullanması halinde dönem sonu stoklarının değerlerine ilişkin bilgi vermeye çalıştık.

İşletme'nin stoklarla ilgili verilerinden hareketle hazırladığımız yöntemlere göre dönem sonu stok değerlerini aşağıdaki tabloda görebiliriz.

TABLO 15

"B" A.Ş.'NİN YÖNTEMLERE GÖRE D.S. STOK DEĞERLERİ

YÖNTEM	DÖNEM SONU STOK (TL)
Ortalama Maliyet Yöntemi	1.762.402.847.-
FİFO Yöntemi	2.040.878.060.-
LİFO Yöntemi	1.456.283.780.-

Tablo 15'de işletmenin ortalama Maliyet yöntemi yerine FIFO yöntemi ile stoklarını değerlemesi halinde, dönem sonu kumaş stoku 1.762.402.847.- TL yerine, 2.040.878.060.-TL olacaktır. Buna karşın işletmenin LİFO yöntemini seçmesi durumunda 1.456.283.780.- TL'lık dönem sonu stok değeri olacaktır.

İşletme'nin kullandığı yöntem yerine (Ortalama Maliyet) LİFO'yu tercih etmesi (1.762.402.847-1.456.283.780) 306.119.067.-TL daha az dönem sonu stok tutarı göstermesi anlamındadır.

iv- Enflasyona Göre Dönem Sonu Stok Değerleri

"B" A.Ş.'nin dönem sonu stoklarını, enflasyon oranını dikkate alarak hesapladığımızda aşağıdaki tabloyu düzenlemek mümkündür (2).

TABLO 16

"B" A.Ş.'NİN ENFLASYON ORANI DİKKATE
ALINDIĞINDA D.S. STOKLARI (TL)

YÖNTEM	D.S.STOK DEĞERİ (I)	Enflasyon Oranına Göre STOK (%75-%30)	D.Ş.STOK DEĞERİ (II)
Ortalama Maliyet	1.762.402.847.-	793.081.280.-	969.321.567.-

Dönem sonu stokları 1.762.402.847.-TL olan işletme'nin enflasyon oranı dikkate alındığında (1.762.402.847x%45) 793.081.280.-TL'lik stok tutarı vergi dışı bırakılacak ve dönem sonu stokları'nın değeri (1.762.402.847.- 793.081.280) 969.321.567.-TL olacaktır.

3- "C" İşletmesi

İşletme'nin stokları; kovalı soba, tınal soba gövdeleri, dörtköşe sobalar, kuzine ve dirseklerle borulardan oluşmaktadır.

- (2) Enflasyon oranının %30'u aşan kısmının stok değerleminde dikkate alınması varsayılmıştır. Bu nedenle bazı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi enflasyonun belirli bir oranı aşması halinde aşan kısım stoklardan indirilmiştir. Çalışmamızda enflasyon oranı %75 indirim oranı ise %30 olarak varsayılıyor.

İşletmeden alınan bilgilere göre işletmenin 1988 yılı dönem başı ve dönem sonu yarı mamül stokları aşağıdaki gibidir.

TABLO 17

"C" LTD. ŞTİ'NİN DÖNEM BAŞI VE
DÖNEM SONU YARI MAMÜL STOKLARI

Y. MAMÜL ADI	DÖNEM BAŞI		DÖNEM SONU	
	BİRİM	TUTAR	BİRİM	TUTAR
Kovalı Soba Gövdesi	84	809.872.-	109	1.233.096.-
Tınal Soba Gövdesi	42	177.807.-	53	266.705.-
Dörtköşe Soba Göv.	36	252.730.-	33	263.472.-
Kuzine	28	303.433.-	204	2.575.350.-
Saç Dirsek	9.544	6.022.726.-	-	-
Saç Boru	3.958	3.249.383.-	46	68.992.-
Soba Kovası				
TOPLAM	13.656	10.815.951.-	445	4.407.615.-

Tablo 17'de işletme'nin kayıtlarındaki yarı mamüllerin, dönem başındaki değeri 10.815.951.-TL, dönem sonunda da 4.407.615.-TL olduğu görülmektedir. İşletme üretimde girdi olarak sac, pik döküm, soba tuğlası ve emaye maddesi kullanmaktadır. 1988 yılı dönem başı hammaddelerin değeri 153.956.126.-TL, dönem sonu hammaddeleri ise 43.746.115.- TL'dir.

İşletme'nin 1988 yılı hammadde alışları ise tablo 18'de görülmektedir;

TABLO 18

"C" LTD.ŞTİ.'NİN HAMMADDE ALIMLARI

Hammadde Türü	BİRİM (KG)	BİR FİYAT(TL)	TUTAR
D.K.P. Saç	704.886	745.65.-	525.596.452.-
Pik Soba Döküm	83.117	402.82.-	33.980.500.-
Emaye Maddesi	<u>310.923</u>	1.504.-	<u>467.641.811.-</u>
TOPLAM	1.098.926		1.027.218.761.-

Tabloda işletme'nin hammadde alımları içerisinde D.K.P. Saç ve emaye'nin ağırlıklı bir yer tuttuğunu görmekteyiz. 1988 yılı hammadde alımları (tablodan da görüldüğü gibi) 1.027.218.761.- TL'dir.

Yine işletme'nin 1988 yılında üretimde kullandığı hammaddelerin birim, birim fiyat ve tutarları tablo 19'da görülmektedir.

TABLO 19

("C" LTD.ŞTİ.) ÜRETİMDE KULLANILAN HAMMADDE

Hammadde Türü	Birim (KG)	Bir Fiyat(TL)	Tutar (TL)
D.K.P. Saç	990.379.-	633,79	627.701.834.-
Pik Soba Döküm	102.785.-	345,26	35.488.070.-
Tuğla	13.401.-	87,5	1.173.227.-
Emaye Maddesi	<u>321.199.-</u>	1.470,64	<u>472.368.745.-</u>
TOPLAM	1.427.764.-		1.136.731.876.-

1988 yılında toplam 1.417.078.138.- TL'lık mamül üretimi yapan "C" Ltd. Şti'nin ürettiği mamüllerin birim ve birim fiyatları tablo 20'deki gibidir;

TABLO 20

"C" LTD.ŞTİ.'NİN 1988 YILI ÜRETİMİ

Mamül Adı	Birim (Adet)	Bir Fiyat(TL)	Tutar (TL)
Emaye Boru (70 cm)	438.000	1.320.-	578.110.000.-
Emaye Boru (50 cm)	55.000	873.-	48.015.000.-
Emaye Boru (33 cm)	53.000	628.-	33.284.000.-
Emaye Boru (25 cm)	32.000.	504.-	16.128.000.-
Emaye Boru (16 cm)	4.000	361.-	1.444.000.-
Dirsek	164.738	930.-	156.830.576.-
L Dirsek	57.364	952.-	54.610.528.-
Kuzine Tabla	5.650	4.022.-	22.724.300.-
Orta Tabla	11.600	3.128.-	36.284.800.-
Küçük Tabla	7.668	2.236.-	17.145.648.-
Kömür Kovası	4.000	1.892.-	7.568.000.-
Ayna	28.000	278.-	7.784.000.-
T Dirsek	1.200	1.245.-	1.494.000.-
Kovalı Soba	1.518	47.350.-	71.877.300.-
Tınal Soba	395	46.200.-	18.249.000.-
Dörtköşe Soba	274	63.230.-	17.325.020.-
Kuzine Soba	1.307	68.880.-	90.026.160.-
Fason Soba Emayesi	----	-----	238.127.806.-
TOPLAM			1.417.078.138.-

İşletmenin 1988 yılındaki satışları ise tablo 21'de gösterilmiştir.

TABLO 21

"C" LTD. ŞTİ.'NİN 1988 SATIŞLARI

Mamül Adı	Birim	Bir Fiyat	Tutar
70 cm Emaye Boru	433.140	1.450.-	628.053.000.-
50 cm Emaye Boru	52.599	900.-	47.339.100.-
33 cm Emaye Boru	51.871	650.-	1.216.150.-
25 cm Emaye Boru	31.575	540.-	17.050.500.-
16 cm Emaye Boru	3.907	380.-	1.484.660.-
Ak Dirsek Emaye	163.498	945.-	154.505.610.-
L Dirsek	56.925	965.-	54.932.625.-
Kuzine Tabla	5.615	4.125.-	23.161.875.-
Orta Tabla	10.689	3.250.-	34.739.250.-
Küçük Tabla	7.135	2.300.-	16.410.500.-
Kömür Kovası	3.892	1.900.-	7.394.800.-
Ayna	27.510	350.-	9.628.500.-
T Dirsek	1.174	1.300.-	1.526.200.-
Kovalı Soba	1.518	49.000.-	74.382.000.-
Tınal Soba	395	48.000.-	18.960.000.-
Dörtköşe Turbo Soba	274	64.000.-	17.536.000.-
Kuzine Soba	1.307	72.000.-	83.648.000.-
Fason Emayeleme İşlemi	333.005	15.841.-	522.852.049.-
TOPLAM	886.029		1.714.820.819.-

"C" işletmesi ile ilgili bu verilerden hareketle, dönem sonundaki stok değerini bulabiliriz. İşletme, stoklarını Ortalama Maliyet Yöntemiyle değerlemektedir. Bu yöntem hakkında "A" ve "B" işletmeleri'nin stok değerlemesi ile ilgili açıklamalarda bilgi verdiğimizden, burada sadece kullanılan yönteme (Ortalama Maliyet) göre stok değerlemesi üzerinde duracağız, daha sonra da işletme'nin FIFO veya LIFO yöntemini kullanması durumunda dönem sonu stok değerlerinin nasıl farklılıklar gösterdiği konusunu açıklamaya çalışacağız.

TABLO 22

ORTALAMA MALİYET YÖNTEMİ'NE GÖRE
"C" LTD. ŞTİ'NİN DÖNEM SONU STOK DEĞERİ

Açıklama	Birim (KG)	Bir Maliyet(TL)	Tutar
D.B.Hammadde Stoku	406.787	378,46.-	153.956.126
(+) Hammadde Alımları	1.098.926	934,74.-	1.027.218.761.-
Toplam	1.505.713		1.181.174.887.-
(-) İmalata Verilen	1.427.764	796,16	1.136.731.876.-
DÖNEM SONU STOK	77.949	561,21	43.746.155.-

Dönem sonunda işletme'nin 77.949 birimlik hammadde stoku 561,21 TL birim maliyetle 43.746.115.- TL'dir işletme'nin dönem başı stokları ve dönem içi hammadde alımlarına ilişkin rakamlar daha önceki tablolardan alınmıştır. Dönem başı hammadde stoklarına, dönem içi alımların eklenmesi ve

bu tutardan imalata verilen miktarın çıkarılması sonucu (406.787 - 1.098.926 - 1.505.713 - 1.427.764 - 77.949) dönem sonu stok tutarına ulaşılmıştır. 561,21 TL'lik ortalama birim maliyet ise 43.746.115/77.949 işlemi sonucunda bulunmuştur.

a. LİFO veya FİFO Yöntemlerine Göre Dönem Sonu Stok Değerleri

i. LİFO Yöntemine Göre Dönem Sonu Stok Değeri

İşletmenin Ortalama Maliyet yöntemi yerine LİFO yöntemini uygulaması durumunda, LİFO yöntemi'nin varsayımı gereği; üretimde kullanılan hammaddeler, işletme'nin son alımlarından oluşacağından, birim maliyetlerde farklılık olacaktır. Bu durum tablo 23'de görülmektedir.

TABLO 23

LİFO YÖNTEMİNE GÖRE "C" LTD.ŞTİ.'NİN DÖNEM SONU STOK DEĞERİ

Açıklama	Birim (KG)	Bir Fiyat(TL)	Tutar (TL)
D.B Stok	406.787	378,46	153.956.126.-
(+) Hammadde Alımları	1.098.926	934,74	1.027.218.761.-
TOPLAM	1.505.713		1.181.174.887.-
(-) İmalata Verilen	1.427.764	804,78	1.149.049.087.-
DÖNEM SONU STOK	77.949	412,13	32.125.800.-

Tablo 23'de işletmenin veriler aynı olmasına karşın LİFO üretiminde dönem sonu stok değerinin, Ortalama maliyet yönteminden daha düşük olduğunu görmekteyiz. Bu durumun, daha önce de belirttiğimiz gibi imalata verilen hammaddelerin son partilerden (dolayısıyla daha yüksek fiyatlı birimlerden) oluşması-LİFO yönteminin varsayımı-nedeninden kaynaklandığını belirtmek mümkündür.

ii- FIFO Yöntemine Göre Dönem Sonu Stok Değeri

İşletme'nin FIFO yöntemiyle stoklarını değerlemesi halinde LİFO'dakinin tersine imalata gönderilen hammaddeler daha önce alınan-düşük fiyatlı-partilerden oluşacaktır. Bu durumda dönem sonu stok değeri, tablo 24'de görüldüğü gibi 45.859.787.-TL'dir.

TABLO 24

FİFO YÖNTEMİNE GÖRE "C" LTD.ŞTİ.'NİN
D.S. STOK DEĞERİ

Açıklama	Birim (KĞ)	Bir Maliy(TL)	Tutar (TL)
D.B.Hammadde Stoku	406.787	378,46	153.956.126.-
(+) Hammadde Alımları	1.098.926	934,74	1.027.218.761.-
TOPLAM	1.505.713		1.181.174.887.-
(-) İmalata Verilen	1.427.764	795,17	1.135.315.100.-
DÖNEM SONU STOK	77.949	588,33	45.859.787.-

iii- "C" Ltd.Şti.'nde Yöntemlere Göre Dönem Sonu
Stok Değerleri

İşletme'nin 1988 yılı dönem sonu stoklarının değerini; kullanılan Ortalama Maliyet Yöntemi'ne, FIFO ve LİFO yöntemlerine göre saptadıktan sonra, bulduğumuz değerler tablo 25'de görülmektedir.

TABLO 25

"C" LTD.ŞTİ' NİN YÖNTEMLERE GÖRE DÖNEM
SONU STOK DEĞERLERİ

YÖNTEM	DÖNEM SONU STOK (TL)
Ortalama Maliyet	43.746.115.-
LİFO	32.125.800.-
FİFO	45.859.787.-

Tablo 25'de görüldüğü gibi, her yöntemde dönem sonu stok değerleri farklı çıkmaktadır. Bu durumda, işletme'nin, Ortalama Maliyet Yöntemi yerine LİFO yöntemini uygulaması halinde, bilançoda 43.746.115.-TL yerine 32.125.800.-TL hammadde stok değeri gözükecektir. Bu ise işletme'nin 11.620.315.-TL daha avantajlı olduğunu göstermektedir. (Ortalama yöntem yerine LİFO'nun kullanılması halinde)

İşletme Ortalama Maliyet Yöntemi yerine FİFO'yu kullanırsa dönem sonu stok değeri 45.859.787.-TL olacaktır. Bu durumda işletme'nin FİFO'yu kullanmamasının daha uygun olacağını söyleyebiliriz.

iv- Enflasyona Göre Dönem Sonu Stok Değerleri

"C" Ltd.Şti.'nin kullandığı yöntem ve diğer yöntemleri kullanması durumunda dönem sonu stoklarının değerini yukarıda açıklamıştık. %75 enflasyon oranında, enflasyon oranının belirli bir oranı aşması durumunda (3) işletme'nin dönem sonu stoklarının değerini tablo 26'da görmekteyiz.

TABLO 26

"C" LTD.ŞTİ.'NİN ENFLASYONA GÖRE DÖNEM
SONU STOKLARI

Yöntem	D.S.Stok (I)	Enflasyona Göre Ayarlama (%45)	D.S.Stok(II)
Ortalama Maliyet	43.746.115	19.685.750	24.060.365.-

Tablo 26'da işletme'nin Ortalama Maliyet Yöntemi'ne göre dönem sonu stokları 43.746.115.-TL iken, enflasyona göre ayarlama sonucu bu rakamın % 45 i vergileme dışı bırakılarak (19.685.750.-TL) kalan (43.746.115-19.685.750) 24.060.365.-TL işletme'nin dönem sonu stoku olarak işletme kayıtlarında yer alacaktır.

III- FARKLI DEĞERLEME YÖNTEMLERİNE GÖRE İŞLETMELERİN
VERGİ TASARRUFLARI

Buraya kadarki açıklamalarda, işletmelerin 1988 yılı fiili verileri kullanılarak; kullandıkları stok değerlendirme yöntemi-

(3) Çalışmamızda enflasyon oranı'nın %30'u aşması durumunda, aşan kısmın dönem sonu stoklarına uygulanarak bulunacak stok tutarı'nın vergi dışı bırakılması varsayılmıştır.

mine göre ve kullanılan yöntem yerine diğer stok değerleme yöntemlerinin kullanılması durumunda dönem sonu stoklarının değerleri üzerinde duruldu. Ayrıca enflasyona göre dönem sonu stoklarında yapılmasını önerdiğimiz düzenlemelere de yukarıdaki kısımlarda yer vermeye çalıştık.

Bundan sonraki açıklamalarımız; işletmelerin farklı değerleme yöntemlerini kullanmaları durumunda elde edecekleri vergi tasarrufları üzerinde olacaktır.

A- İşletmelerin Dönem Sonu Stokları

Daha önceki açıklamalarımızda hesapladığımız; işletmenin kullandığı yöntem ve diğer yöntemlere göre dönem sonu stok değerlerini toplu olarak aşağıdaki tabloda görmek mümkündür;

TABLO 27

ARAŞTIRMA KONUSU İŞLETMELERİN ÇEŞİTLİ YÖNTEMLERE GÖRE DÖNEM SONU STOKLARI

İŞLETME ADI	D Ö N E M S O N U S T O K L A R I		
	Ortalama Maliyet	FİFO	LİFO
"A" A.Ş.	1.446.945.998.-	1.051.177.357.-	901.194.097.-
"B" A.Ş.	1.762.402.847.-	2.040.878.060.-	1.456.283.780.-
"C" LTD.ŞTİ.	43.746.115.-	45.859.787.-	32.125.800.-

A ve B işletmeleri Basit Ortalama Maliyet, C İşletmesi ise Tartıllı Ortalama Maliyet Yöntemiyle stoklarını değerlendirmekteydi. (Tablo 27'deki veriler daha önceki tablolar-

dan alınmıştır). Tabloda da görüldüğü gibi işletmelerin tümünde 1988 yılında kullanılan yöntemlere göre dönem sonu stok değerleri (Ortalama Maliyet Yöntemi'ne), LİFO yöntemindeki değerlerden daha yüksektir. Başka bir ifade ile işletmelerin Ortalama Maliyet Yöntemi yerine, LİFO yöntemi ile stoklarını değerlemiş olsalardı daha az dönem sonu stok değerleri bilançolarında yer alacaktı. Bu açıklamalardan sonra İşletmelerin, Ortalama Maliyet Yöntemi yerine LİFO yöntemini kullandıklarında, 1988 yılındaki vergi tasarruflarını ve bu tasarruf'un işletme bünyesinde fon olarak kullanılması ya da bu fonların alternatif kullanım olanakları ile ilgili açıklamalarımıza geçebiliriz.

B- İşletmelerde Ortalama Maliyet Yöntemi Yerine
LİFO Yönteminin Kullanılması Durumunda Vergi
Tasarrufu

Tablo 27'deki verilerden hareketle işletmelerin kullandıkları yöntem yerine LİFO'yu kullanmaları halinde vergi dışı bırakılacak dönem sonu stok değerleri ve bu değerlerin (1988 yılında) vergilendirilmesi halinde ödeyecekleri vergi kadar vergi tasarrufları olacaktır. Bu durumu aşağıdaki tablo'da görmek mümkündür. (1988 yılı Kurumlar vergisi oranı %46 alınmış ve fonlar hesaplama katılmamıştır).

TABLO 28
LİFO YÖNTEMİNE GÖRE İŞLETMELERİN
VERGİ TASARRUFU (TL)

İŞLETME ADI	ORTALAMA MALİYET YÖNT.GÖRE D.S.STOK (I)	LİFO'YA GÖRE D.S. STOK (II)	VERGİ TASARRUFU (I-II)x % 46
"A" A.Ş.	1.446.945.998	901.177.357	251.053.575.-
"B" A.Ş.	1.762.402.847	1.456.283.780	140.814.770.-
"C" LTD.ŞTİ	43.746.115	32.125.800	5.345.345.-

A işletmesinin kullandığı yönteme göre dönem sonu stok değeri tabloda da görüldüğü gibi 1.446.945.998.-TL'dir. İşletme LİFO yöntemini kullansaydı dönem sonu stokları 901.177.357.-TL değerinde olacaktı. İşletmenin LİFO'yu kullanması durumunda vergi dışı bırakılacak dönem sonu stok 1.446.945.998-901.177.357= 545.768.641.-TL olacaktı. Bu tutarın vergilendirilmemesi nedeniyle işletmenin vergi tasarrufu ise (545.768.641 x % 46) 251.053.575.-TL olup tablodan görülmektedir.

B işletmesinin dönem sonu stokları ise 1.762.402.847.-TL'dir. Bu işletmede LİFO yöntemi ile stoklarını değerleseydi dönem sonu stok tutarı 1.456.283.780.-TL olacaktı. Aradaki farkın (tablo'daki I ve II sütunlarındaki rakamlar) vergi oranı ile çarpımı B işletmesinin vergi tasarrufu olup 140.814.770.-TL'dir.

C İşletmesinin Ortalama Maliyet yöntemine göre dönem sonu değeri tabloda da görüldüğü gibi 43.746.115.-TL'dir.

A ve B işletmelerinde olduğu gibi C işletmesi de stoklarını LİFO'ya göre değerleseydi, dönem sonu stoklarının değeri 32.125.800.-TL olacaktı. Bu iki rakam arasındaki fark (43.746.115-32.125.800) 11.620.315.-TL'dir. Bu stok tutarının vergilendirilmesi nedeniyle işletme'nin (11.620.315x % 46) 5.345.345.-TL vergi tasarrufu olacaktır.

C. Enflasyona Göre Ayarlama Yapılması Halinde İşletmelerin Vergi Tasarrufları

Daha önceki açıklamalarımızda işletme stoklarının değerlemesinde enflasyon oranının dikkate alınması halinde dönem sonu stoklarının değerlerini saptamıştık. Tekrarlayacak olursak; bazı Avrupa ülkelerinde enflasyon belirli bir oranı geçtiğinde bu oranı geçen kısım kadarki stok tutarı işletme stoklarından indirilmektedir. Biz çalışmamızda enflasyon oranının % 30'u aşması koşulunda (Enflasyon Oranı-%30) enflasyon'un stok değerlemesinde dikkate alınmasını varsaymıştık. Ülkemizde 1988 yılı enflasyon oranını % 75 alıp, bu orandan % 30 oranını çıkardıktan sonra kalan % 45 oranındaki stok tutarlarının vergileme dışı bırakılması önceki açıklamalarımızda her işletme için yapılmıştı.

Bundan sonraki açıklamalarımızda enflasyon'a göre yaptığımız bu ayarlama nedeniyle işletmelerin vergi tasarrufları üzerinde durulacaktır.

İşletmelerin üçü de (A,B ve C işletmeleri) Ortalama Maliyet Yöntemi ile stoklarını değerlemektedir. Tablo 29'da işletme stoklarının enflasyona göre ayarlanması durumunda işletmelerin vergi tasarrufları görülmektedir.

TABLO 29
ENFLASYON'A GÖRE AYARLAMA YAPILMASI
DURUMUNDA VERGİ TASARRUFU (TL)

İŞLETME	İşletmelerin Kullan. Yönteme Göre D.S.Stoku (I)	Enflasyona Göre D.S. Stoku (II)	Vergi Tas. (IIx%46)
"A" A.Ş.	1.446.945.998	651.125.700	299.517.822.-
"B" A.Ş.	1.762.402.847	793.081.280	364.817.388.-
"C" LTD.ŞTİ.	43.746.115	19.685.750	9.055.445.-

A işletmesi'nin daha önce de belirttiğimiz gibi 1.446.945.998.-TL dönem sonu stoklarının enflasyon'a göre a - ayarlama yapılması durumunda 651.125.700.-TL'lık (1.446.945.998x % 45) kısmı vergi dışı bırakılmaktaydı. Bu durumda işletme'nin vergi tasarrufu (651.125.700x%46) 229.517.822.-TL'dır.

B işletmesinin enflasyona göre ayarlama sonucu vergi dışı bırakılan 793.081.280.-TL'lık stok nedeniyle vergi ta - sarrufu ise (793.081.280x %46) 364.817.388.-TL'dır.

C işletmesinin 1988 yılı dönem sonu stokları ise 43.746.115.-TL'dır. Enflasyona göre ayarlama sonucu 19.685.750.-TL'lık stok (43.746.115x % 45) vergi dışı bira - kılması durumunda işletme'nin vergi tasarrufu (19.685.750 x % 46) 9.005.445.-TL olacaktır.

D- Vergi Tasarruflarının Kredi Faiz Oranları Dikkate Alındığında İşletmelere Yaratacağı Kullanılabilir Fonlar

Tablo 28'deki vergi tasarrufları işletmelerin LIFO yöntemi'ni kullanması durumunda, vergi dışı bırakılan işletme stok miktarının vergilendirilmemesi nedeniyle işletmenin bu durumdan elde ettiği vergi tasarruflarını göstermektedir.

İşletme'nin bu tasarruf nedeniyle elde ettiği fonları işletme ihtiyaçlarında (örneğin nakit gereksinimi amacıyla) kullanması mümkündür. Bunun yanında eğer, işletme bu tasarruflar kadar kaynak gereksinimine ihtiyaç duysaydı faiz yükü ile karşı karşıya kalacaktı. İşte burada işletmelerin ikinci bir kazancı da, yaratılan bu tasarruf miktarının faiz oranları da dikkate alındığında; "tasarruf miktarı x faiz oranı" kadar olacaktır. Bu durumu aşağıdaki tablodan görmek mümkündür.

TABLO 30

VERGİ TASARRUFLARININ KREDİ FAİZ ORANLARI DIKKATE ALINDIĞINDA İŞLETMELERE YARATACAĞI FON

İŞLETME ADI	VERGİ TASARRUFU	KREDİ FAİZ ORANLARI		
		% 75	% 85	% 90
"A" A.Ş.	251.053.575.	188.290.180	213.395.540	225.948.218.-
"B" A.Ş.	140.814.770	105.611.080	119.692.555	126.733.293-
"C" LTD.ŞTİ.	5.345.345	4.009.008	4.543.543	4.810.810.-

Tablo 30'daki vergi tasarrufu rakamlarına kredi faiz oranları (bu oranların % 75, % 85, % 90 olasılıkları dikkate alınmıştır) uygulandığında işletmelerin vergi tasarrufu kadar nakit gereksinimini kredi olarak bankalardan alması halinde ödeyeceği faiz kadar daha kullanılabilir fonları işletme bünyesinde tutabilecekleri görülmektedir.

A işletmesi'nin vergi tasarrufu 251.053.575.-TL'dir. İşletme bu tasarruf kadar bir kaynak gereksinimine ihtiyaç duyduğunda, kredi kuruluşlarına faiz ödemek zorunda kalacaktı. Bu kaynağı % 75 faizle alsaydı 188.290.180.-TL % 90 faizle alsaydı 225.948.218.-TL faiz ödeyecekti. Oysa tasarruf nedeniyle işletme sözkonusu faiz giderlerini ödemekten kurtulacaktır. Bu durumda A işletmesi'nin (% 85 faiz oranında) $251.053.575 + 213.395.540 \wedge 464.449.115.-TL$ 'lık avantajı bulunmaktadır.

B işletmesi'nin LİFO yöntemi'ni kullanması durumunda ve % 75 faiz koşulundaki yaratacağı fon miktarı ise $(140.814.770 + 105.611.080) 246.425.850.-TL$ 'dir.

C işletmesi ise Ortalama Maliyet Yöntemi yerine LİFO yöntemini kullansaydı 5.345.345.-TL'lık vergi tasarrufu, bu tasarrufun ise % 85 faiz koşullarında 4.543.543.-TL'lık fon yaratacağını, işletme'nin toplam avantajının ise 9.888.888 TL. olacağını söyleyebiliriz.

Görüldüğü gibi işletmelerin Ortalama Maliyet yöntemi yerine LİFO yöntemini kullanmaları, vergi tasarruflarını ve faiz ödemedi fon yaratabilmelerine ve sonuçta da finansal yapılarının güçlenmesine olanak tanıyabilmektedir.

Enflasyona göre stoklarda ayarlama yapılması durumunda işletmelerin dönem sonu stoklarının ve bu durumda enflasyon'a göre stok değerleri ile vergi tasarruflarının nasıl olduğu konusunu daha önce açıklamıştık (4).

Tablo 29'daki verileri kullanarak, işletmelerin bu vergi tasarruflarının kredi faiz oranları da dikkate alındığında işletmelere yaratacağı fon miktarlarını tablo 31'deki gibi açıklayabiliriz.

TABLO 31
STOKLARDA ENFLASYONA GÖRE AYARLAMA DURUMUNUN
FAİZ ORANLARINDA YARATTIĞI FONLAR (TL)

İŞLETME	VERGİ TASARRUFU(TL)	KREDİ FAİZ ORANLARI		
		% 75	% 85	% 90
"A" A.Ş.	299.517.822	224.638.366	254.590.148	269.566.040.-
"B" A.Ş.	364.817.388	273.613.041	310.094.780	328.335.650.-
"C" LTD.ŞTİ	9.055.445.-	6.791.584.	7.697.128	8.149.900.-

A işletmesi'nin tablo 31'de de görüldüğü gibi 299.517.822.-TL'lık vergi tasarrufu vardır. (Bu rakam tablo 29'dan alınmıştır). İşletme'nin bu tasarruf nedeniyle % 75 kredi faiz oranlarında avantajı (299.517.822 x % 75) 224.638.366.-TL, % 85 faiz oranında 254.590.148.-TL, % 90 faiz oranında ise 269.566.040.-TL'dir.

B işletmesi'nin 364.817.388.-TL'lık vergi tasarrufu nedeniyle işletmede kullanabileceği fonlar % 75 faiz oranında 273.613.041.-TL, % 85 faiz oranında 310.094.780.-TL, %90

(4) Bkz.; Tablo 29.

faiz oranında ise 328.335.650.-TL'dir.

C işletmesi'nin tablo 31'de de görüldüğü gibi vergi tasarrufu-enflasyona göre stok ayarlaması nedeniyle 9.055.445.-TL'dir. Bu tasarruf nedeniyle C işletmesi % 75 faiz oranında 6.791.584.-TL, % 85 faiz oranında 7.697.128.-TL, % 90 faiz oranında ise 8.149.900.-TL'lık işletmede kullanabileceği fon oluşabileceğini söyleyebiliriz.

Buraya kadar yaptığımız açıklamaları özetleyecek olursak;

İşletmelerin Ortalama Maliyet Yöntemi yerine LİFO yöntemini kullanmaları durumunda (Bkz.Tablo 28) A işletmesi'nin 251.053.575.-TL, B işletmesinin 140.814.770.-TL, C işletmesinin ise 5.345.345.-TL'lık vergi tasarrufu olacağını söylemek mümkündür.

Ayrıca LİFO yöntemi'nin kullanılması ve % 85 kredi faiz oranının dikkate alınması halinde A işletmesi'nin 213.395.540.-TL'lık, B işletmesinin 119.692.555.-TL, C işletmesinin ise 126.733.293.-TL'lık vergi ve alternatif maliyet avantajı olduğu söylenebilir (Bkz. Tablo 30).

İşletme stoklarında enflasyona göre ayarlama yapılması halinde, (Tablo 31'de de görüldüğü gibi) A işletmesi'nin vergi tasarrufu 299.517.822.-TL, B işletmesi'nin 364.817.388.-TL, C işletmesi'nin ise 9.055.445.-TL'lık olmaktadır.

Sonuçta işletmelerin gerek LİFO yöntemini kullanmalarının, gerekse stoklarını enflasyona göre ayarlama durumunun finansal yapıyı güçlendireceğini ve vergi tasarrufuna neden olacağını söyleyebiliriz.

SONUÇ

Stokları, işletmelerin üretimde girdi olarak kullandıkları hammadde, yardımcı madde, malzeme, yarı mamüllerin belirli bir tarihteki miktarları şeklinde tanımlayabiliriz. Ticari işletmelerde stok kapsamına, işletme'nin satmak amacıyla aldığı mallar girmektedir. İşletme türü ne olursa olsun hemen her işletme bünyesinde yeterli düzeyde stok bulundurmaktadır.

İşletmeler, üretim ve satış işlemleri arasında zaman ve miktar bakımından uygunluk sağlamak, mallarına karşı olası talep artışlarını zamanında karşılamak, gelecekteki fiyat artışlarından kârlar elde etmek amacı ile stok bulundururlar. Stok bulundurma, işletmelere sağladığı yararlar yanında; sipariş giderleri, depolama giderleri ve yıpranma giderlerine de neden olmaktadır.

Değerleme belirli bir iktisadi kıymetin belirli zamanlardaki değerinin para ile ifadesi şeklinde tanımlanabilir. İşletme Ekonomisi açısından değerlemenin amacı hesap dönemi sonucunun saptanmasına olanak tanımaktır. Muhasebe açısından değerlemenin amacı ise işletmenin belirli

bir tarihteki varlık, borç ve alacaklarının gösterildiği bilançolarının doğruluk ve güvenirliliğinin sağlanmasıdır. Vergi hukuku açısından değerlendirme, ekonomik varlıklara vergi matrahının belirlenmesi için parasal bir değer biçme işlemi olarak tanımlanabilir. Değerleme V.U.K.'nunun 258. maddesinde; "vergi matrahlarının hesaplanmasıyla ilgili iktisadi kıymetlerin takdir ve tesbitidir" şeklinde tanımlanmıştır. Değerleme esasları V.U.K.'nunda vergileme açısından ve devlete karşı sorumluluk yönünden ele alınırken, T.T.K.'da ise işletmelerin kârlılığı, kâr dağıtımı ve işletmelerin ortaklarına karşı sorumlulukları yönünden ele alınmıştır.

Değerleme gününde işletme'nin envanterinde bulunan stokların hangi değerle değerlendirilecekleri konusu, ticari ve özellikle mali kârın tespiti açısından önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü vergilendirilecek kazancın belirlenmesinde stokların değerlendirilmesi ana faktörlerden biridir. Yıl sonundaki mal stokunun düşük değerlendirilmesi vergilendirilebilecek kazancın düşük saptanmasına neden olurken, dönem sonu stoklarının olduğundan daha yüksek gösterilmesi ise işletmelerin vergilendirilecek kazançlarının yüksek saptanmasına neden olabilmektedir.

Stok değerlendirme yöntemleri, değişik zamanlarda değişik fiyatlarla işletmeye giren hammadde, yardımcı madde, malzeme ve mamüllerin dönem sonu mamül maliyetinin saptanmasına olanak tanıyan bir hesaplama yöntemidir. Stok değerlendirme yöntemleri, dönem kârının hesaplanması ve işletmenin

mali durumunun gerçekçi bir şekilde yansıtılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Stok değerlemesinde kullanılan yöntemlerini, Has Maliyet Yöntemi, Ortalama Maliyet Yöntemi, FIFO, LIFO, Piyasa Fiyatı Yöntemi ve Standart Maliyet Yöntemi olarak sıralamak mümkündür. Stok değerlemesinde Has Maliyet Yöntemi kullanıldığı takdirde, dönem sonunda işletme'nin elinde kalan stokların her birinin ilgili oldukları alış faturalarında görülen değerle değerlendirilmesi sözkonusudur. V.U.K.'nuna göre stokların Has Maliyet Yöntemine göre değerlendirilmesinde bir sakınca yoktur. Vergicilik açısından kullanılmasında sakınca olmayan bu yöntem ne var ki tüm işletmelerce kolaylık uygulanamamaktadır. Çünkü sayıca çok küçük birimlerde mal alım satımı veya üretimi ile uğraşan işletmelerde her malın alış faturasından, dönem sonunda stokta kalan malların ilgili oldukları alış partilerini bulmak bir yerde olanaksızdır. Bunun yanında sayıca az ve yüksek değerli mal alımı veya üretimi ile uğraşan işletmelerde bu yöntem (Has Maliyet Yöntemi) kolaylıkla uygulanabilir.

Ortalama Maliyet Yönteminde ise, dönem sonu stoklarının değerlendirilmesinde "Ortalama Fiyat" bulunmaktadır. Ortalama fiyat mal alım sayısının, alım fiyatları toplamına bölünmesiyle bulunmakta ve bu fiyatla dönem sonu stok miktarının çarpımı sonucu stok değerlendirilmesi yapılmaktadır. V.U.K. açısından kullanım olanağına sahip olan bu yöntem, ülkemizdeki işletmelerin büyük çoğunluğuncada uygulanmaktadır.

FİFO yönteminde, üretime giren veya satılan malların, işletmenin ilk aldığı mallardan oluştuğu varsayılmakta ve dolayısı ile dönem sonunda stokta kalan malların en son alınan mallardan oluştuğu kabul edilmektedir. Fiyat artışlarının olduğu dönemlerde işletme, kârlarının şişmesine neden olan bu yöntem, vergicilik açısından işletmeye ilk giren malların fiilen ilk çıktığının ispatlanması koşuluyla uygulanabilir.

LİFO yöntemi ise, işletmeye son giren malların işletmeden ilk çıktığı varsayımına dayanmaktadır. Fiyat artışlarının olduğu dönemlerde işletme stoklarında kalan malların veya hammaddenin düşük fiyatlı alımlardan oluşması nedeniyle dönem sonu stoklarının değeri düşük saptanmakta ve dolayısıyla da işletmelerin vergilendirilebilir kazançları da düşük olmaktadır. Vergicilikte kullanımı yöntemin varsayımının ispatına (işletmenin son aldığı malları üretimde ilk önce kullandığı veya sattığı) bağlı olan bu yöntemin uygulanması durumunda işletmelerin vergi tasarrufu söz konusu olmaktadır. Vergi Usul Kanunu'nda LİFO yöntemi'nin uygulanamayacağına ilişkin bir hüküm bulunmamakta (Vergi Usul Kanununda diğer stok değerlendirme yöntemleri ile ilgili hükümlerde yer almamıştır.)dır. Bu nedenle kanımızca, bu yöntemin kullanılmasında bir sakınca yoktur.

Standart Maliyet yöntemine göre önceden standartlar saptanmakta ve fiili durumla karşılaştırılarak değerlendirilmektedir. Yöntemin V.Ü.K.'nuna göre uygulanabilmesi için standartlar ile fiili durum arasındaki farkların stok-

lar ile satılan malın maliyeti arasında dağıtımı gerekmektedir.

Stokların maliyet veya piyasa değerlerinin karşılaştırılarak, piyasa değerlerinin asgari % 10 düşüklük göstermesi durumunda V.U.K.'nunun 274. maddesine göre emsal bedeli ile değerlendirilebilmektedir

Bazı Avrupa ülkelerinde stok değerlemesi ülkemizdeki uygulamaya göre farklılık göstermektedir. Örneğin Danimarka'da stokların maliyet veya piyasa değerinin % 35'i karşılık olarak ayrılmakta ve vergi dışı bırakılmaktadır. (Fiyat artışlarının etkisini gidermek amacı ile)

Stokların maliyet veya piyasa değerinden % 35 karşılık ayrılması uygulaması; işletmelerin ödeyecekleri vergiyi azaltmaktadır. Has Maliyet Yönteminde 220.000.-TL'lık stok değeri, Ortalama Maliyet Yönteminde 228.300.-TL, FIFO'da 240.000.-TL ve LİFO'da 210.000.-TL'lık stok değerlerinde işletmelerin ödeyecekleri vergiler (% 40 vergi oranında); Has Maliyet Yönteminde 100.000.-TL, Ortalama Maliyet Yönteminde 103.200.-TL, FIFO'da 108.000.-TL, LİFO'da ise 96.000.-TL'dir. Oysa işletmelerin stoklarından % 35 karşılık ayrılması sonucunda ödenecek vergiler (% 40 Vergi Oranında), Has Maliyet Yönteminde 67.200.-TL, Ortalama Maliyet Yönteminde 71.358.-TL, FIFO yönteminde 74.400.-TL ve LİFO yönteminde de 66.000.-TL'dir. Bu koşullarda işletmelerin LİFO yöntemini uygulamasının yerinde olacağını söylemek mümkündür.

Federal Almanya'daki dönem sonundaki stok fiyatının dönem başındaki stok fiyatını % 10'dan fazla aşması durumunda, aşan kısmın vergi dışı tutulması uygulaması; (% 80 enflasyon oranı ve % 30 vergi oranında) Has Maliyet Yöntemine göre bulunan 220.000.-TL'lık stoklarda 46.200.-TL, Ortalama Maliyet Yönteminde 228.300.-TL'lık stoklarda 47.943.-TL, FIFO yönteminde 240.000.-TL'lık stoklarda 50.400.-TL ve LİFO yönteminde 210.000.-TL'lık stoklarda 44.000.-TL'lık vergi tasarrufuna neden olmaktadır.

İşletmelerin dönem sonundaki stoklarının, dönem başındaki stoklarından miktar olarak az olması durumunda bazı Avrupa ülkelerinde aradaki fark fiziki rezerv olarak ayrılmaktadır. Dönem başı stoklarının 20.000 birim, dönem sonu stoklarının 5.000 birim, fiziki rezerv miktarının da 15.000 birim (6.385.-TL/birim fiyat) olması koşulunda 95.775.000.-TL'lık rezerv miktarının % 30 vergi oranında 28.732.500.-TL, % 40 vergi oranında 38.310.000.-TL, % 50 vergi oranında ise 47.877.500.-TL, % 60 vergi oranında 57.465.000.-TL, % 70 vergi oranında da 67.042.500.-TL vergi tasarrufu yaratmıştır. Görüldüğü gibi vergi oranının artması durumunda -fiziki rezerv miktarı sabit iken- vergi tasarrufu da artmaktadır.

V.U.K.'da satın alınan, üretilen, kıymeti düşen ve manipülasyona tabi tutulan malların maliyet bedelleri ile bu malların nasıl değerlendirilecekleri konusu açıkça düzenlenirken, değerlemede hangi stok değerlendirme yönteminin kullanılacağı konusu ile ilgili hüküm yoktur. Ayrıca, satın

alınan malların vadeli alımlar olması durumunda vade farklarının, iskonto, risturn ve primlerin, finansman giderlerinin, maniplasyona tabi malların üretilen mal olarak mı yoksa satın alınan mal olarak mı değerlendirileceği konularını uygulamada sorunlara yol açmaktadır. Vergi idaresinin bu konulardaki görüşlerini net bir şekilde açıklaması, sorunların çözümüne büyük katkıda bulunacaktır.

Fiyat artışlarının olduğu dönemlerde kullanılan stok değerlendirme yöntemlerinin her birinde dönem sonu stok değerleri farklılık göstermektedir. Stok birim fiyatlarının dönem başında 100.-TL den 140.-TL'ya yükselmesi 600 birimlik dönem sonu stokunun, FİFO'da 84.000.-TL, Ortalama Maliyet Yönteminde 79.650.-TL ve LİFO'da da 76.000.-TL değerlerinde olmasına neden olmuştur. Fiyat artışlarının olduğu dönemlerde işletmeler açısından en avantajlı yöntem LİFO yöntemidir. Aynı koşullarda fiyatların düştüğü dönemlerde dönem sonu stoklarının değeri Ortalama Maliyet Yönteminde 76.050.-TL, LİFO'da 81.250.-TL, ve FİFO'da da 68.250.-TL'dır Fiyatların düştüğü dönemlerde işletmeler için en uygun yöntemin ise FİFO olduğu söylenebilir.

Stok değerlendirme yöntemleri, veriler aynı olmasına karşın vergi matrahlarını da farklı şekillerde etkilemektedir. Vergi öncesi kârlar; Has Maliyet Yönteminde 250.000.-TL, Ortalama Maliyet Yönteminde 258.300.-TL, FİFO'da 270.000.-TL, LİFO'da ise 240.000.-TL'dır. Bu durumda % 40 vergi oranında ödenecek vergiler Has Maliyette 100.000.-TL Ortalama Maliyet Yönteminde 103.320.-TL, FİFO'da 108.000.-TL

LİFO'da ise 96.000.-TL'dir. LİFO yöntemi bu verilerde Has Maliyet Yöntemine göre % 4, Ortalama Maliyet Yöntemine göre % 7, FİFO'ya göre de % 11'lik vergi tasarrufu sağlamaktadır.

Stok değerlemesinin işletmelerin vergiye tabi kazanç üzerindeki etkilerinin Eskişehir'deki bazı üzerinde uygulaması sonucunda; A işletmesinin kullandığı Ortalama Maliyet Yöntemine göre 1.446.945.998.-TL iken, işletmenin stoklarını FİFO yöntemi ile değerlemesi durumunda 1.051.177.357.-TL, LİFO ile değerlemesi halinde de dönem sonu stoklarının değeri 901.194.097.-TL olacaktır. Stok değerlemede enflasyona göre ayarlama yapılması halinde 1.446.945.998.-TL'lık stok değeri, işletme bilançosunda 795.820.298.-TL olacaktır. Bu durumda A işletmesinin stoklarını LİFO yöntemi ile değerlemesinin daha uygun olduğunu söyleyebiliriz.

B işletmesinin stoklarını değerlemede Ortalama Maliyet Yöntemini kullandığını ve dönem sonu stoklarının 1.762.402.847.-TL olduğunu, işletmenin LİFO yöntemini uygulaması halinde dönem sonu stoklarının 1.456.283.780.-TL, FİFO yönteminde ise 2.040.878.060.-TL'lık dönem sonu stoklarına sahip olacağı görülmüştür. B işletmesinin stoklarında enflasyona göre ayarlama yapılması uygulamasının işletme stoklarının değerinin 969.321.567.-TL olmasına neden olmaktadır.

C işletmesinin uyguladığı, Ortalama Maliyet Yöntemine göre stoklarının 43.746.115.-TL, işletmenin FIFO yöntemini uygulaması halinde 32.125.800.-TL, LİFO yönteminin uygulanması halinde de dönem sonu stoklarının değeri 45.859.787.-TL olacağını söyleyebiliriz.

Araştırmamıza konu işletmelerin tümü de stoklarını Ortalama Maliyet Yöntemi ile değerlemektedir. İşletmelerin Ortalama Maliyet Yöntemi yerine LİFO'yu kullanmaları halinde ve % 46 vergi oranında, A işletmesinin 1.446.945.998.-TL'lık stoklarından 251.053.575.-TL vergi tasarrufu, B işletmesinin 1.762.402.847.-TL'lık stoklarından 140.814.770.-TL vergi tasarrufu, C işletmesindeki vergi tasarrufu ise (43.746.115.-TL'lık stoklardan) 5.345.345.-TL'dır.

A,B ve C işletmelerindeki stoklarda enflasyona göre ayarlama yapılması uygulaması, A işletmesinde 299.517.822.-TL, B işletmesinde 364.817.388.-TL, C işletmesinde ise 9.055.445.-TL vergi tasarrufu yaratmaktadır. (Vergi oranı % 46 olarak alınmıştır.)

İşletmelerin kullandıkları Ortalama Maliyet Yönteminin yerine LİFO yöntemini uygulamaları halinde; A işletmesinin % 46 vergi oranında 251.053.575.-TL, B işletmesinde 140.814.770.-TL, C işletmesinde ise 5.345.345.-TL vergi tasarrufu yarattığını belirtmek mümkündür.

İşletmelerin stoklarında enflasyona göre ayarlama yapılması uygulaması A işletmesinde 299.517.822.-TL, B işletmesinde 364.817.388.-TL, C işletmesinde ise 9.055.445.-TL vergi tasarrufu (%46 vergi oranında)'na neden olmaktadır.

İşletmelerin vergi tasarruflarının % 85 faiz oranında A işletmesine 213.395.540.-TL, B işletmesinde 119.692.555.-TL, C işletmesinde ise 4.543.543.-TL'lık kullanılabilir fon yarattığı saptanmıştır.

Enflasyona göre ayarlama uygulamasının % 85 faiz oranında A işletmesine 254.590.148.-TL, B işletmesine 310.094.780.-TL, C işletmesine de 7.697.128.-TL'lık fon oluşturacaktır.

Stok değerlemesinde LİFO yönteminin kullanılmasının ve işletme stoklarının enflasyon'a göre ayarlanmasının işletmelerin vergi tasarruflarına, kullanılabilir fon yaratmalarına ve dolayısıyla da işletmelerin finansal yapılarının güçlenmesine neden olacağını söyleyebiliriz.

Stokların değerlemesinde kullanılacak yöntem hakkında vergi idaresinin görüşlerini açık bir şekilde belirtmesinin, bu konu ile ilgili olarak Vergi Usul Kanununda gerekli düzenlemeler yapılmasının, stok değerlemesinde karşılaşılan sorunları giderebileceği gibi, hem işletmelerin (stoklarının farklı değerlemesi nedeniyle) elde etmedikleri kârlar üzerinden vergi ödemelerini önleyecek hem de devletin vergi kayıplarının asgari düzeye inmesini sağlayacaktır.

Y A R A R L A N I L A N K A Y N A K L A R

- AKGÜÇ Öztin : Finansal Yönetim, İ.Ü. Yay. No:3344, İstanbul, 1985.
- ARSLANLI Halil : Kara Ticaret Hukuku Dersleri, Genel Hükümler, İst., 1959.
- AYDEMİR Oğuz : "Değerleme", MALİYE POSTASI, (1 Aralık 1987).
- AYDEMİR Oğuz : "Değerleme", MALİYE POSTASI, (15 Aralık 1987).
- BACKER Morton : Yönetim Açısından Maliyet Muhasebesi, JACOBSEN Lyle : Bilimsel Yayınlar Derneği Yay., Ankara, (Çev:Sadık Baklacioğlu) 1974.
- BATIREL Ö. Faruk : Teoride ve Türk Vergi Sisteminde Değerleme, İ.İ.T.İ.A. Yay. İstanbul, 1974.
- BURSAL Nasuhi : Muhasebe-Maliyet ve Finansal Kontrol Konuları, İ.Ü.F. Yay., İstanbul, 1976.
- CANOĞLU M.Ali : "Yönetim ve Finansman Giderleri Maliyetlere Katılmalı mıdır?", VERGİ DÜNYASI, (Haziran, 1986).

- CEMALCILAR Özgül : Genel Muhasebe, E.İ.T.İ.A. Yay. No: 102, Eskişehir, 1972.
- CEYHAN Burhan : Vergi Muhasebesi Yönünden Değerleme, İzmir, 1968.
- GOPELAND Ronald : "Enflasyona Karşı LİFO", Bursa İ.T.İ.A. DERGİSİ,C.II, (Temmuz 1973).
- (Çev:Hakkı SOYDAN)
- ÇIRAK Mesut : "Dönemsonu Envanteri ve Envanter Farkları", VERGİ DÜNYASI , S.19, (Mart 1983).
- DEVREZ Güney : İşletmelerde Stok Kontrolü, A.Ü.S.B.F. Yay, Ank, 1966.
- DİLER İsmail
- YAĞMURLU Tahsin : Danıştay Dördüncü Dairesi Kararları, Ankara, 1974.
- ÇELİKKOL Hüseyin
- DURMUŞ A. Hayri : "Değerinden Kaybeden Stoklar ve Muhasebe Kayıtları", İ.İ.T.İ.A. DERGİSİ, S.1, 1976.
- EDWARDS James Don : "Bilimsel Stok Yönetimi", ADANA İ.T.İ.A. DERGİSİ, S.6 (Mart, 1977.).
- (Çev:Sait TOSUN)
- ELÇİ Yaşar : "Finansman Giderlerinin Maliyet Karşısındaki Durumu", VERGİ SORUNLARI, S.5 (Mayıs, 1988).
- ERENOĞLU Halis : İşletmelerde Stokların Yönetimi ve Değerlemesi, Devlet Yatırım Bankası Yay., Ankara, 1973.
- ERİMEZ Rüştü : Değerleme ve Mali Tablolar, İstanbul, 1975.

- GENÇ Kamer : Mali Yargılama Usûlü ve Uyuşmazlıklarına İlişkin Danıştay Kararları, Ankara, 1976.
- GÜNESER Gürçan : "T.T.K. ve V.U.K. Hükümleri Yönünden Değerleme Esasları", MALİ SORUNLARA ÇÖZÜM, S.8 (Ağustos, 1985).
- KALENDAROĞLU Bülent: "Değerlemenin Önemi ve Değeri Düşen Mallarda Değerleme", VERGİ DÜNYASI, C.III, S.17.
- KIZIL Ahmet : Muhasebede Envanter ve Değerleme, Der.Yay., İstanbul, 1982.
- MERİÇ Baki : Değerleme, Maliye Hesap Uzmanları Derneği, Yay., İstanbul, 1982.
- MERİÇ İlhan : "Enflasyon Koşullarında Net Parasal Varlıklar, Amortismanlar, Stok Değerleme Yöntemleri, Ücretler ve İşletmelerin Piyasa Değeri", İ.Ü.İ.F. DERGİSİ, (Kasım, 1979).
- NAS Adnan : "Kurum Vergilendirilmesinde Yöntemler ve Sorunlar", M.E.K., Maliye Araştırma Yay. No: 67, (2.Seri, 1981/1982).
- ÖRTEN Remzi : "Stok Değerleme Usulleri", A.İ.T.İ.A. DERGİSİ, C.IV, S.1.
- ÖZBALCI Yılmaz : Vergi Usul Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ank, 1985.
- PEKER Alparslan : Enflasyon Ortamında Stok Değerleme Yöntemleri ve LİFO, İ.Ü.İ.F. Yay. No:40, İstanbul 1975.

- SAYARI Mehmet : Enflasyonda Gerçek Satış Kârının Sap-
tanması, A.İ.T.İ.A. Yay. No: 146, Ankara,
1981.
- SAYGILIOĞLU Nevzat : İşletmelerde Vergi ve Muhasebe, Ankara
BİÇER Hüsamettin : 1982.
- SOLAŞ Çiğdem : Para Değerindeki Değişmelerin Muhasebeye
Yansıtılması, İstanbul, 1974.
- ŞANVER Salih : İşletme Vergiliciliği ve Türk Vergi Sis-
temi, İ.İ.T.İ.A. Yay. No:42-99, İstanbul,
1968.
- TÜFEKÇIOĞLU Tuğrul : "İşletmelerde Stok Problemi", ESADER,
C.X, S.1, (Ocak, 1974).
- ÜSTÜN Rıfat : Maliyet Muhasebesi, Bilim Teknik Yay.,
Eskişehir, 1985.
- YÜKSEL Ahmet : "İşletmelerde Etkin Stok Yönetimine Bir
Yaklaşım", İ.Ü.İ.F. DERGİSİ, C.IV, S.1.
(Nisan, 1975).
- YÜKSEL Ahmet : "Stok, Stok Problemleri ve Stok Yönetimi
Anlayışı", İ.Ü.İ.F. DERGİSİ, C.IV, S.2.
(Kasım, 1975).
- YÜKSEL Ahmet : "Stok Yönetim Kararlarının Alınmasında
Bilinmesi Gerekli Maliyet Faktörleri",
İ.Ü.İ.F. MUHASEBE ENSTİTÜSÜ DERGİSİ, S.2.
(Kasım, 1975).

ÖZGEÇMİŞ

1964 yılında Gaziantep'in Nizip ilçesinde doğdum. İlk ve Orta Okulu Nizip Temel Eğitim Yatılı Bölge Okulunda, Lise öğrenimimi ise Ankara Kurtuluş Lisesi'nde tamamladım.

1982 yılında Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme bölümünde yüksek öğrenime başladım ve 1986 yılında buradan mezun oldum.

Mezuniyetimi takiben, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye bölümünde yüksek lisans öğrenimine başladım. "Türkiye'de İşletme Stoklarının Değerlemesi ve Stok Değerlemesinin Vergiye Tabi Kazanç Üzerindeki Etkileri" konulu tez çalışmamı sonuçlandırmış bulunmaktayım.

Saygılarımla.

Harun BOZKURT

ÖZET

"Türkiye'de İşletme Stoklarının Değerlemesi ve Stok Değerlemesinin Vergiye İlişli Kazanç Üzerindeki Etkileri" konulu çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; Stok ve Değerleme kavramları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde; Stok Değerleme Yöntemleri, V.U.K. göre Stokların Değerlemesi, Stok Değerlemede Karşılaşılan Sorunlar incelenmiştir. Üçüncü bölümde de; Konuyla ilgili Eskişehir'de bazı İşletmeler üzerinde uygulama yapılmıştır.

İşletmelerin satmak, üretimde girdi olarak kullanmak amacıyla bünyelerinde buldukları stoklar, işletmeye sağladıkları yararlar yanında bir takım giderlere de neden olmaktadır.

İşletmelerin stoklarını hangi değerlendirme yöntemiyle değerleyecekleri konusunda V.U.K'da açık bir hükmün olmaması, uygulamada sorunlara yol açmaktadır.

Değişik stok değerlendirme yöntemlerinde bulunacak dönem sonu stok değerlerinin farklılığı, ticari ve mali kârı da etkilediğinden, vergi kayıplarının önlenmesi yanında işletmelerin elde etmedikleri kazançlar üzerinden vergi ödemek zorunda kalmaları için de konuyla ilgili V.U.K.'da düzenlemeler yapılması kanısındayız.

- ABSTRACT -

Our thesis titled "The Valuation of Business Stocks in Turkey and Its Effects on Taxable Income" consists of three chapters.

In the first chapter, the concepts of "stock" and "valuation" were examined; especially the Methods of Stock Valuation, Stock Valuation According to the Turkish Tax Procedure Law and the problems about Stock Valuation were deeply examined. Also, a practical study on some business firms in Eskişehir was made.

The business firms own Stocks for sale or to use as an input in production. Although those stocks have some benefits, they also cause some expenses.

Because of the lack of a rule about the valuation method of the stocks of business firms in Turkish Tax Procedure Law, there exists some problems in daily tax practice.

For that reason, we believe that there is an immediate need of regulation in Procedure Law. Otherwise, different methods of stock valuation cause different values of stocks at the end of the accounting period and this effects the taxable income and commercial profit. On the other hand, the regulation in procedure law is necessary from the point of preventing tax evasion and also not tax unearned income.